

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ  
УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО  
Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха  
Кафедра української мови**

**НІНА КУХАР**

***УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ  
СПРЯМУВАННЯМ***

***Навчально-методичний посібник для самостійної роботи  
здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра  
в умовах змішаного навчання***

**Вінниця – 2023 рік**

УДК 811. 161.2'276.6 (075.8)

ББК 8.2 Укр 923

К 68

Кухар Н. І. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра в умовах змішаного навчання. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2023. 130 с.

**Рецензенти:**

**О. М. Ігнатова**, кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету іноземних мов Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

**О.А. Павлушенко**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри української мови факультету філології й журналістики імені М. Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Навчально-методичний посібник «Українська мова за професійним спрямуванням» укладено відповідно до чинної навчальної програми дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», затвердженої наказом МОН від 21.12.2009 р. № 1150. Посібник допоможе здобувачам ступеня вищої освіти бакалавра систематично та ефективно готуватися до практичних занять, розвинути комунікативні компетенції, опанувати методи наукових досліджень, сформувані вміння працювати з науково-довідковою літературою та лексикографічним джерелами.

© Кухар Н.І., 2023.

## ЗМІСТ

<b>Передмова</b>	<b>5</b>
<b>Програма навчальної дисципліни</b>	<b>6</b>
<b>Опорний конспект лекцій</b>	<b>9</b>
Державна мова – мова професійного спілкування	
Стили сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні	<b>14</b>
Спілкування як інструмент професійної діяльності	<b>18</b>
Класифікація документів. Лексико-фразеологічні норми української мови	<b>26</b>
Морфологічні норми сучасної української мови	<b>32</b>
Українська термінологія у професійному спілкуванні	<b>39</b>
Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні	<b>43</b>
Проблеми перекладу і редагування наукових текстів	<b>47</b>
Комунікативні компетенції сучасного фахівця	<b>52</b>
<b>Плани практичних занять</b>	<b>58</b>
Державна мова – мова професійного спілкування	
Стили сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні	<b>60</b>
Спілкування як інструмент професійної діяльності	<b>63</b>
Класифікація документів. Лексико-фразеологічні норми української мови	<b>64</b>
Морфологічні норми сучасної української мови	<b>67</b>
Українська термінологія у професійному спілкуванні	<b>68</b>
Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні	<b>70</b>
Проблеми перекладу і редагування наукових текстів	<b>73</b>
Комунікативні компетенції сучасного фахівця	<b>70</b>
<b>Самостійна робота</b>	<b>82</b>
Лексико-фразеологічні норми мови	
Словники у професійному мовленні	<b>86</b>
Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні	<b>97</b>
<b>Комунікативний тренінг</b>	<b>100</b>

<b>Методичні рекомендації щодо опрацювання інформації наукового джерела</b>	<b>103</b>
<b>Тематика інформаційних науково-пошукових проєктів</b>	<b>120</b>
<b>Питання до заліку</b>	<b>124</b>
<b>Критерії оцінювання успішності студентів</b>	<b>126</b>
<b>Література</b>	<b>129</b>

## ПЕРЕДМОВА

Майбутнім фахівцям різних галузей мова передусім потрібна як система світобачення, засіб ефективної комунікації в суспільстві, механізм самоформування і самовираження особистості. Відомо, що стрижневими компонентами професійно-комунікативної діяльності є мовленнєва компетенція і компетентність. Культура фахової мови – це вільне володіння нормами літературної мови, вміння послуговуватися різностильовими виражальними засобами.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є підвищення рівня загальномовної підготовки, мовної грамотності, комунікативної компетентності здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра, зокрема практичне оволодіння основами офіційно-ділового, наукового, розмовного стилів української мови для забезпечення професійного спілкування на належному рівні.

Визначено такі програмні результати навчання:

- використовувати українську мову як державну в усіх сферах суспільного життя, зокрема у професійному спілкуванні;
- ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати;
- застосовувати філологічні знання для розв'язання професійних завдань;
- використовувати особливості усної і писемної форм професійного мовлення та мовні засоби, які забезпечують їх реалізацію.

# ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

## Розділ 1. Законодавчі та нормативно-стильові основи професійного спілкування

### Тема 1. Державна мова - мова професійного спілкування

*Інформаційний обсяг теми.* Предмет і завдання курсу, його наукові основи. Поняття національної та літературної мови. Найістотніші ознаки літературної мови. Мова професійного спілкування як функціональний різновид української літературної мови. Професійна мовнокомунікативна компетенція. Мовні норми. Мовне законодавство та мовна політика в Україні. Основи культури української мови. Мова і культура мовлення в житті професійного комунікатора. Комунікативні ознаки культури мови. Мовний, мовленнєвий, спілкувальний етикет. Стандартні етикетні ситуації. Парадигма мовних формул.

### Тема 2. Стилі сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні

*Інформаційний обсяг теми.* Функціональні стилі української мови та сфера їх застосування. Основні ознаки функціональних стилів. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів. Текст як форма реалізації мовнопрофесійної діяльності. Класифікація мовних норм, типові порушення мовних норм у фаховій мові. Орфоепічні норми. Особливості артикуляції голосних і приголосних звуків української мови. Засоби евфонії. Акцентуаційні норми. Характеристика наголосу в українській мові. Паралельне наголошення. Порушення акцентуаційних норм як результат мовних контактів та впливу діалектного оточення.

### Тема 3. Спілкування як інструмент професійної діяльності

*Інформаційний обсяг теми.* Спілкування і комунікація. Функції спілкування. Види, типи і форми професійного спілкування. Основні закони спілкування. Стратегії спілкування. Невербальні компоненти спілкування. Гендерні аспекти спілкування. Поняття ділового спілкування. Риторика і мистецтво презентації. Поняття про ораторську (риторичну) компетенцію.

Публічний виступ як важливий засіб комунікації. Мистецтво аргументації. Техніка і тактика аргументування. Мовні засоби переконування. Комунікативні вимоги до мовної поведінки під час публічного виступу. Види публічного мовлення. Презентація як різновид публічного мовлення. Типи презентацій. Мовленнєві, стилістичні і комунікативні принципи презентації. Культура сприймання публічного виступу. Уміння ставити запитання, уміння слухати.

Культура усного фахового спілкування. Особливості усного спілкування. Способи впливу на людей під час безпосереднього спілкування. Індивідуальні та колективні форми фахового спілкування. Функції та види бесід. Стратегії поведінки під час ділової бесіди. Співбесіда з роботодавцем. Етикет телефонної розмови. Форми колективного обговорення професійних проблем. Мистецтво перемовин. Збори як форма прийняття колективного рішення. Нарада. Дискусія. «Мозковий штурм» як евристична форма, що активізує креативний потенціал співрозмовників під час колективного обговорення проблеми. Технології проведення «мозкового штурму».

#### **Тема 4. Класифікація документів**

*Інформаційний обсяг теми.* Національний стандарт України. Вимоги до змісту та розташування реквізитів. Вимоги до бланків документів. Оформлення сторінки. Вимоги до тексту документа.

Лексико-фразеологічні норми української мови. Явище полісемії. Особливості вживання синонімів, омонімів, паронімів, антонімів. Вживання запозиченої лексики. Англїцизм в сучасній українській мові. Міжмовні омоніми як перешкода у професійному спілкуванні. Канцеляризми. Діалектизми. Подолізми. Лексичні повтори, тавтологія, плеоназм. Мовні штампи, просторічні слова, вульгаризми.

Документація з кадрово-контрактних питань. Резюме. Характеристика. Рекомендаційний лист. Заява. Види заяв. Автобіографія. Особовий листок з обліку кадрів. Наказ щодо

особового складу. Трудова книжка. Трудовий договір. Контракт. Трудова угода.

Словотвірні норми української мови. Утворення відтопонімічних іменників, прикметників. Вживання присвійних прикметників. Тенденції сучасного утворення дієприкметників, прислівників.

Довідково-інформаційні документи. Прес-реліз. Повідомлення про захід. Звіт. Службова записка. Рапорт. Довідка. Протокол, витяг з протоколу.

### **Тема 5. Морфологічні норми сучасної української мови**

*Інформаційний обсяг теми.* Норма і основні морфологічні категорії: рід, число, відмінок, ступінь порівняння, час, спосіб, особа. Творення відмінкових форм іменників. Творення форм ступенів порівняння прикметників. Відмінювання числівників. Творення особових і часових форм дієслів.

Етикет службового листування. Класифікація листів. Реквізити листа та їх оформлювання. Різні типи листів. Синтаксична нормативність мовлення. Побудова словосполучень: складні випадки керування іменників, прикметників, дієслів. Переклад прийменникових конструкцій російської мови українською. Особливості побудови простих речень: порядок слів у реченні, інверсія, вживання однорідних членів, відокремлених членів речення. Типові недоліки, пов'язані з побудовою складних речень.

## **Розділ 2. Наукова комунікація як складова фахової діяльності**

### **Тема 1. Українська термінологія в професійному спілкуванні**

*Інформаційний обсяг теми.* Історія і сучасні проблеми української термінології. Теоретичні засади термінознавства та лексикографії. Термін та його ознаки. Термінологія як система. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія. Термінологія обраного фаху. Способи творення термінів.

Нормування, кодифікація і стандартизація термінів. Українські електронні термінологічні словники.

## **Тема 2. Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні**

*Інформаційний обсяг теми.* Становлення і розвиток наукового стилю української мови. Особливості наукового тексту і професійного наукового викладу думки. Мовні засоби наукового стилю. Оформлювання результатів наукової діяльності. План, тези, конспект як важливий засіб організації розумової праці. Анотування і реферування наукових текстів. Основні правила бібліографічного опису джерел, оформлювання покликань. Реферат як жанр академічного письма. Складові реферату. Стаття як самостійний науковий твір. Вимоги до наукової статті. Основні вимоги до виконання та оформлювання курсової, бакалаврської робіт. Рецензія, відгук як критичне осмислення наукової праці. Науковий етикет.

## **Тема 3. Проблеми перекладу і редагування наукових текстів**

*Інформаційний обсяг теми.* Форми і види перекладу. Буквальний, адекватний, реферативний, анотаційний переклади. Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською. Вибір синоніма під час перекладу. Переклад термінів. Особливості редагування наукового тексту. Помилки у змісті й будові висловлювань.

## **Тема 4. Комунікативні компетенції мовної особистості**

*Інформаційний обсяг теми.* Комунікативні компетенції як сума знань, умінь та характерних рис, що забезпечують людині можливість, застосовуючи лінгвальні та позалінгвальні засоби. Лінгвістична, соціолінгвістична та прагматична компетенції. Мовна особистість як національний і соціокультурний феномен. Мовна свідомість. Стратегія мовної поведінки. Моделювання мовної поведінки у професійній сфері. Конструювання емпатичної комунікації. Технології нейролінгвістичного програмування.

# ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

## ДЕРЖАВНА МОВА – МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Кваліфікований фахівець повинен бездоганно опанувати українську літературну мову в її письмовій та усній формах.

**Професіограма** (лат. *professio* – офіційно вказане заняття, спеціальність та гр. *ὑραγμα* – буква, запис) – повний опис специфічних особливостей певної професії, що розкриває її зміст та вимоги, які вона ставить перед людиною. Це сукупність особистоділових рис та обсяг спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання фахівцем його щоденних професійних обов'язків. *Комунікативна професіограма фахівця* – це професійний портрет спеціаліста у площині оволодіння ним комунікативної техніки.

Майбутній фахівець повинен *уміти*:

- формувати мету та завдання професійного спілкування;
- аналізувати предмет спілкування, організувати обговорення;
- керувати спілкуванням, упорядковуючи його;
- для досягнення комунікативної мети користуватися етикетними засобами;
- організувати та проводити бесіду, співбесіду, дискусію, дебати тощо;
- здійснювати аналіз конфліктних та кризових ситуацій, шукати шляхи їх вирішення;
- доводити, аргументувати власну думку, спростовувати думку опонента;
- осягнути основні жанри ділового спілкування (службові листи різних видів, телефонна розмова, дискусія, нарада, перемовини тощо).

**Мова** – єдина, цілісна, складна система знаків: звуків, морфем, слів, речень, яка служить для називання предметів і явищ

об'єктивної дійсності та понять, є засобом спілкування, обміну думками і формування думок.

**Мовлення** – форма існування мови, конкретний, практичний вияв мови, «мова в дії», реалізація мови в різних сферах життєдіяльності.

**Українська мова професійного спілкування** – це форма сучасної української літературної мови, специфіку якої зумовлюють особливості спілкування в певній сфері: мета, функції, ситуація, особистісні риси учасників спілкування.

Поняття «**мовна політика**» зазвичай зводять до кількох питань: офіційної чи державної мови (для світової практики ці два поняття цілком тотожні), мови освіти, мовних прав національних меншин. Останні десятиліття додали до названих вище низку проблем – мову засобів масової інформації та реклами, мовні стандарти не тільки офіційної, а й науково - технологічної інформації тощо. У найбільш загальному вигляді мовна політика – це комплекс цілей та принципів, що визначають регулювання мовних практик у різних сферах життя держави й суспільства, а також сукупність правових, адміністративних та господарчих механізмів, через які здійснюється таке регулювання.

**Державна мова** – закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики.

Термін «**літературна мова**» досить поширений, особливо в науковій традиції пострадянських країн, Франції (*langue litteraire*), Італії (*lingua litterarie*). В англо-американській традиції, особливо в застосуванні до сучасних літературних мов, уживається термін «мовний стандарт», або «стандартна мова», найчастіше стосовно орфоепічної норми; цим терміном послуговуються і в славістиці; у німецькому мовознавстві з тим самим значенням вживається *Schriftsprache* («писемна мова», *Hochsprache*), в останні роки –

Gemeinsprache «загальна мова», Einheitssprache «єдина мова»; у Польщі *język kulturalny* «мова культури», «культурна мова».

### Риси української мови

Фонетичний рівень: чергування *o, e* з *i* у новозакритих складах: *дому – дім, печі – піч, солі – сіль*;

шиплячі, губні та звук *p* в кінці слова завжди тверді: *плащ, гриб, твір*;

зміна приголосного *л* на *в* у формах дієслів минулого часу чоловічого роду: *знав, писав, читав*.

Грамматичний рівень: збереження окремого типу відмінювання іменників середнього роду ( IY відміна): *кошеня, курча, ім'я*;

повні стягнені форми якісних прикметників жіночого, середнього родів та множини: *ласкава, ласкаве, ласкаві*;

наявність складної форми майбутнього часу дієслів: *працюватиму, знатиму, читатиму*.

«У світі налічується понад 5,5 тисяч мов. Більшість із цих мов не мають своєї писемності і державного статусу, ними послуговується невелика кількість мовців. Українська мова є національною мовою близько 50 мільйонів українців і однією з робочих мов ООН. Поза межами України українська мова побутує серед українців західної діаспори (понад 2 млн чоловік) та східної діаспори (6,8 млн чоловік). Де тільки немає сьогодні наших земляків та їхніх численних нащадків, які є громадянами кількох десятків країн на різних континентах! У Південній Америці (Аргентина, Болівія і Перу, Бразилія, Венесуела, Парагвай, Уругвай, Чилі) та Північній Америці (Канада, Мексика, США) – тут живе більше 75% від загальної кількості зарубіжних українців, у Австралії, Європі (Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Греція, Данія, Іспанія, Італія і Ватикан, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Румунія, Угорщина, ФРН, Фінляндія, Франція, Чехія, Словачія, Швейцарія, Швеція), Азії (Ізраїль, Іран, Китай, Туреччина), Африці ... В умовах багатоетнічного оточення вони зберігають у своєму середовищі українську мову, народні звичаї, культурні, мистецькі, побутові традиції, зрештою свою національну самобутність.

Українські громади США і Канади організували мережу осередків української культури – бібліотеки, архіви, музеї, театри, хорові, музичні, танцювальні ансамблі, наукові товариства. Україністика викладається в 28 університетах і коледжах США, кафедри української мови створено в 28 університетах Канади. Українськомовні загальноосвітні школи діють в Канаді, Австралії, Польщі, Молдавії, Литві. Докладаються зусилля на відновлення шкіл з українською мовою навчання в Румунії та деяких інших країнах (Гриценко Т. Б. *Українська мова за професійним спрямуванням. Навч. пос. Київ, 2010. С.49-50*).

**Норма літературної мови** – це реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі мови, становить єдину можливість або найкращий для конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування.

Відома класифікація норм за співвіднесеністю їх з різними рівнями мовної ієрархії. Відповідно розрізняють такі *структурно-мовні типи норм*:

- 1) орфоепічні норми (вимова);
- 2) акцентуаційні норми (визначають правильний словесний наголос);
- 3) лексичні норми (розрізнення значень і семантичних відтінків, закономірності лексичної сполучуваності);
- 4) словотвірні норми (регулюють вибір морфем, їх розташування і сполучення у складі слова);
- 5) морфологічні норми (регулюють вибір варіантів морфологічної форми слова і варіантів її поєднання з іншими словами);
- 6) синтаксичні норми (регулюють вибір варіантів побудови словосполучень і речень);
- 7) стилістичні норми (доцільність використання мовно-виражальних засобів у конкретному лексичному оточенні, відповідній ситуації спілкування);
- 8) орфографічні норми (написання слів);

9) пунктуаційні норми (вживання розділових знаків).

## СТИЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

**Стилістика** – це наука, яка займається відбором виражальних засобів мови для її функціонування в мовленні залежно від мети висловлювання та мовленнєвої ситуації, розглядає особливості вживання мовних одиниць у певних мовленнєвих умовах, вивчає стилістичні засоби мови.

**Функціональний стиль** – різновид мови (тип мовомислення, мовної діяльності), що характеризується співвіднесеністю з певною сферою суспільно-виробничої діяльності мовців. До стилетворчих факторів належать: форма вияву мови (усна чи письмова), спосіб комунікації (масова чи індивідуальна), ситуація (умови, слухачі, аудиторія), тип і вид мовлення (розповідь, опис, міркування, монолог, діалог), тематичні й конотативні ознаки мовних одиниць, особливості текстотворення.

Відповідно до основних функцій мови – комунікативної та гносеологічної – виокремлюють такі функціональні стилі: науковий, публіцистичний, художній, розмовний та офіційно-діловий.

**Науковий стиль** – функціональний різновид літературної мови, що використовується з пізнавально-інформативною метою в галузі освіти і науки. Він має кілька різновидів: власне науковий (жанри: монографія, енциклопедія, довідник, стаття, дисертація, тези, реферат), науково-популярний (жанри: нарис, стаття, книга, лекція), науково-навчальний (посібник, підручник, словник, лекція, реферат).

**Офіційно-діловий стиль** – це стиль, який задовольняє потреби суспільства в документальному оформленні різних актів державного, суспільного, політичного, економічного життя, ділових стосунків між державами, організаціями, а також між членами суспільства в офіційній сфері їх спілкування. Офіційно-

діловий стиль виконує три основні функції: 1) вплив, 2) повідомлення, 3) спілкування. Він реалізується в трьох різновидах (підстилях): законодавчому (закони, постанови, статuti, укази), дипломатичному (міжнародні звернення – ноти, повідомлення – комюніке, протоколи, угоди – конвенції), адміністративно-канцелярському (документи різних видів).

Українське усне мовлення стало сьогодні засобом широких ділових контактів – у трудовому колективі, на зборах, нарадах, конференціях, з'їздах, а також під час бесід, переговорів з діловими партнерами тощо. Ця широта суспільних функцій зумовлює розвиток та вдосконалення усної літературної мови.

**Орфоепічні норми** – сукупність правил вимови голосних, приголосних звуків та звукосполучень у потоці мовлення. У сучасній українській літературній мові витворилися та усталилися такі основні правила вимови приголосних звуків:

а) дзвінкі приголосні звуки [д], [б], [г], [ґ], [ж], [дз], [дж], [з] ніколи не втрачають дзвінкості, напр.: [рад], [гриб], [м'іг], [важ], [в'із]. Втрата дзвінкості може призвести до спотворення змісту слова;

б) глухі приголосні звуки [т], [п], [х], [к], [ш], [ц], [ч], [с] у середині слова перед наступними дзвінкими треба вимовляти як парні їм дзвінкі. Отже, в словах *боротьба*, *вокзал*, *хочби*, *просьба* літери на письмі позначають звуки [д'], [ґ], [дж], [з'], напр.: [бород'ба], [воґзал], [ходжби], [проз'ба];

в) звуки [в] та [й] в потоці мовлення змінюють артикуляційні властивості і наближаються відповідно до голосних [у] та [і], тобто їх варто вимовляти як короткі нескладові звуки [у] та [і], якщо вони стоять:

- на початку слова перед приголосним: [учител'], [іти];
- у кінці слова після голосного: [знау], [краї];
- у середині слова після голосного перед приголосним: [прауда], [знаіти];

г) шиплячі звуки [ж], [ч], [ш], [дж] в сучасній українській літературній мові тверді: [жал'], [чого], [шчос'], [чудо], [черга], [плач], [джаз];

г) звуки [дж], [дз] – природні для української мови злиті, напр.: сиджу – [си<sup>с</sup>джу], піджак – [п'іджак], дзвін – [дзв'ін], дзеркало – [дзеркало];

д) правильно вживати звуки [г] і [ґ], пам'ятаючи, що саме вони можуть розрізняти значення слова, пор.: *ґніт* – *тніт*, *ґрати* – *трати*. Слів зі звуком [г] в українській мові чимало, його вважають ознакою української мови. Значно менше слів із проривним задньоязиковим звуком [ґ]. Він, як правило, є в українських та іншомовних власних назвах (прізвищах, географічних назвах), напр.: *Ґрецу́к*, *Ґузь*, *Мамалига*, *Ґете*, *Ґданськ*; деяких загальноживаних словах, напр.: *ґрунт*, *ґудзик*, *аґрус*, *дзига* та діалектних, напр.: *танок*, *тринджоли*, *тердан*, *легінь*. Звук [г] відповідно зберігається і в похідних від них словах, напр.: *обґрунтувати*, *ґратка*, *аґрусовий*.

**Акцентуаційні норми** передбачають дотримання правил наголошування слів. Наголос – це основний елемент інтонації, який пов'язаний із виділенням складу у слові або слова у реченні, фразі. На думку мовознавців, правильне наголошування важливе для збереження не тільки унормованості, а й характерного для українця мелодійного, **пісенноплинного** ладу мовлення. Наголос у слові засвоюється природно, у поєднанні зі значенням та звучанням.

Системність у наголошуванні українських слів існує і виявляється в об'єднанні певних груп слів одним правилом, а саме:

а) іменники із суфіксом -к- у формі множині мають, як правило, наголос на кінцевому складі, напр.: *книжки*, *голки*, *дошки*, *папки*;

б) віддієслівні трискладові іменники на -нн(я) здебільшого зберігають місце наголосу дієслова, від якого утворилися, напр.: *читати* – читання, *писати* – писання, *пізнати* – пізнання. Пам'ятаючи про смислорозрізнявальну функцію наголосу, не варто

плутати слова *видання і видання, об'єднання і об'єднання*, що відрізняються значенням;

в) у префіксальних віддієслівних іменниках наголошеним є префікс, напр.: *виняток, випадок, виклик, виробіток, загадка, приказка, посвідка, позначка*, але: *вимова*;

г) іменники, що поєднуються з числівниками два, три, чотири у формі називного відмінка множини, мають наголос родового відмінка однини, напр.: *два брати, три томи, чотири сини*;

г) іменники з частинами -лог, -метр мають наголос на останньому складі, напр.: *монолог, діалог, некролог, каталог, кілометр, сантиметр, міліметр*;

д) числівники другого десятка мають наголос на складі на, напр.: *одинадцять, дванадцять, тринадцять, чотирнадцять*. Числівник один, одно (одне) у формах непрямих відмінків має наголос на останньому складі, напр.: *одного, одному, одним*. Місце наголосу змінюється у прийменниково-числівникових словосполученнях типу *один до одного, один на одного*;

е) вказівні, присвійні займенники виявляють подібну до числівника *один* закономірність, пор.: *цього, того, мого, твого, свого*, але до *цього, до того*;

є) особові форми дієслів теперішнього часу (1 особи однини і множини) часто мають наголос на кінцевому складі, напр.: *пишу, беру, кажу, несу, йдемо, несемо, беремо*.

Однією з орфоепічних вимог літературної вимови є **милозвучність (евфонія)** як здатність мови до плавності, мелодійності звучання. Суть милозвучності полягає в урівноваженні, послідовному чергуванні голосних, приголосних звуків та їх сполук, звукових повторів у межах слів, словосполучень, речень і тексту загалом. До евфонічних засобів сучасної літературної мови належать фонетичні та інші варіанти мовних одиниць і окремих форм, а саме:

чергування прийменників у – в – уві та сполучників і – й:

поява голосного звука [і] у префіксах та прийменниках у випадку збігу наступних приголосних;

чергування часток ж – же, б – би, хоч – хоча, ще – іще;  
уживання паралельних морфологічних форм: іменників у формі давального відмінка, дієслів, прислівників, займенників, числівників, прикметників;  
спрощення в групах приголосних;  
установлення голосних [о], [е] між приголосними чи приголосних [в], [й] між голосними, напр.: *навук, геро[йі]ка*;  
додавання приставних звуків [і], [г], [в] на початку слова.

## СПІЛКУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Спілкування** – це процес взаємодії між двома чи кількома особами, що полягає в обміні інформацією пізнавального чи емоційно-оцінного характеру. Спілкування можна охарактеризувати як: комунікацію, сприймання та передавання інформації; взаємодію, взаємовплив, обмін думками, цінностями, діями; сприймання та розуміння одне одного, тобто пізнання себе та іншого. Обидва терміни – комунікація та спілкування – мають спільні й відмінні ознаки. Спільними є їхнє співвіднесення з процесами обміну та передачі інформації. Відмінні ознаки обумовлені різницею в обсязі змісту цих понять: за спілкуванням закріплюються характеристики міжособової взаємодії, а за комунікацією – інформаційний обмін у суспільстві. Отже, спілкування – це соціально обумовлений процес обміну думками й почуттями між людьми в різних сферах їхньої пізнавальної, трудової та творчої діяльності, що реалізується за допомогою вербальних засобів комунікації. **Комунікація** – це соціально обумовлений процес передачі й сприйняття інформації як в міжособовому, так і в масовому спілкуванні різними каналами за допомогою вербальних та невербальних комунікативних засобів. Отже, термін «спілкування» є загальним за своїм змістом, а «комунікація» – конкретним, що позначає лише один із його типів (соціальну взаємодію).

**Вербальне** (лат. *verbum* – слово) спілкування – це усне, словесне спілкування, учасники якого обмінюються висловлюваннями щодо предмета спілкування. **Невербальне** спілкування – обмін інформацією між людьми за допомогою комунікативних елементів (жестів, міміки, виразу очей, постави), які разом із мовними засобами забезпечують створення, передавання і сприйняття повідомлень. У міжособистісних відносинах у професійному спілкуванні характерними є такі форми невербальної передачі інформації, як жести з окулярами (можуть свідчити про різноманітні емоційні стани і наміри співрозмовника), почісування підборіддя (свідчить про роздумування, оцінювання), машинальне малювання на папері (свідчить про зниження інтересу до розмови), міцно зчеплені руки (символізують підозру й недовіру), «порожній погляд» (застиглість, нерухомість очей співрозмовника свідчать про нудьгу, байдужість), постукування по столу, клацання затискачем ковпачка авторучки тощо (жести виражають стурбованість співрозмовника), прикладання рук до грудей (жест відображає чесність і відкритість) тощо.

**Стиль спілкування** – індивідуальна стабільна форма комунікативної поведінки людини, яка виявляється в будь-яких умовах взаємодії: в ділових і особистих стосунках, у стилі керівництва і виховних бесідах з дітьми, в засобах прийняття і здійснення рішень, у засобах психологічного впливу на людей, у методах розв'язання і передбачення міжособових і ділових конфліктів. Стиль спілкування має *зовнішні* (експресивні) та *інтенсивні* характеристики, своєрідне емоційно-вольове забарвлення, яка визначається темпераментом, психологічними і особовими особливостями людини, арсеналом використовуваних нею вербальних і невербальних засобів. У стилі спілкування багато що визначається природженими особливостями людини, такими як темперамент, неординарність.

Індивідуальний стиль розглядається як властива певній людині система психологічних засобів і прийомів діяльності з урахуванням природних, індивідуальних і особистих

характеристик. Сформований стійкий індивідуальний стиль спілкування говорить про досягнутий людиною рівень комунікативної майстерності. Особливу увагу на стиль спілкування людини накладає її професійна діяльність, яка потребує інтенсивного і різнопланового спілкування.

*Стиль конкуренції* – людина, яка віддає перевагу такому стилю, досить активна і не намагається йти до розв'язання конфлікту власним шляхом. Вона, як правило, здатна до вольових рішень і термінових дій.

*Стиль ухилення* – відмова від термінового рішення конфлікту. Людина, яка ухиляється, не лише не відстоює свої права, але й відмовляється від взаємодії з іншими людьми для розв'язання проблеми.

*Стиль компромісу* – кожний з партнерів дещо знижує свої вимоги, поступається власними інтересами, щоб задовольнити їх хоча б частково. У результаті зустрічного руху кожна зі сторін досягає часткового задоволення бажання і часткового виконання бажання іншої сторони. Компромісних рішень досягають переважно висуванням власних і вислуховуванням вимог опонента, обговоренням форм взаємних поступок, які прийнятні для партнерів тощо.

*Стратегії спілкування.* Різноманітні види спілкування практично втілюються в його стратегії. **Стратегія** (грец. *strategia*, від *stratos* – військо і *ago* – веду) спілкування – алгоритм дій учасників комунікації, план досягнення комунікативної мети. У функціональному аспекті стратегія становить певну схему дій у комунікативному процесі, що визначає вибір мовних засобів і способів вираження змісту, безпосередньо пов'язаного з досягненням мети.

Для досягнення результату в процесі професійного спілкування можна вдаватися до таких стратегій:

*Співробітництво* – сприяє пошуку рішення, яке максимально задовольнить обидві сторони в непростих, конфліктних ситуаціях. Це найпродуктивніша стратегія в конфліктних ситуаціях,

спрямована на пошук рішення, котре б задовольняло інтереси всіх сторін. Дотримуючись стратегії співробітництва, людина бере активну участь у залагодженні конфлікту й забезпечує свої інтереси та прагне співпрацювати з іншими людьми.

*Суперництво* – супроводжується неприхованою боротьбою за власні інтереси. Ця стратегія передбачає переможців і тих, хто зазнав поразки. Суперництво ефективне лише тоді, коли учасник конфлікту не зацікавлений у співробітництві. Зазвичай люди використовують цю стратегію для задоволення власних інтересів.

*Компроміс* – обидві сторони поступаються чимось, щоб забезпечити спільне вирішення проблеми. Завдяки компромісу досягають консенсусу, тобто такої позиції, на яку шляхом поступок пристають обидві сторони.

*Пристосування* – одна зі сторін поступається своїми інтересами на користь іншої. Учасники спілкування можуть скористатися цією стратегією у випадку, коли результат справи суттєвий для одних й не дуже важливий для інших.

Складовими стратегії спілкування є комунікативна інтенція, комунікативна мета, комунікативна компетенція. *Комунікативна компетенція* – сукупність комунікативних стратегій і комунікативних правил, постулатів, якими володіють учасники спілкування. *Комунікативна мета* – стратегічний результат, на який скероване конкретне спілкування, комунікативний акт. *Комунікативна інтенція* (від лат. прагнення) – осмислений чи інтуїтивний намір адресанта, який визначає внутрішню програму та спосіб її втілення. *Комунікативна тактика* – визначена поведінка на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямована на одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного; мовленнєві прийоми, які дають змогу досягнути комунікативної мети. *Комунікативний намір (комунікативне завдання)* – тактичний хід, практичний засіб руху до відповідної комунікативної мети. Правильність обраної комунікативної тактики залежить від комунікативного досвіду.

Отже, стратегія мовленнєвого спілкування – оптимальна реалізація інтенції мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування та гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації. Як правило, у випадку неконфліктного спілкування його стратегію визначають пошуки «спільної мови», тобто основ діалогічного (полілогічного) співробітництва: добір мовних засобів представлення стану речей, вибір тональності спілкування, формування сприятливої атмосфери взаємодії всіх учасників комунікації.

Дослідники виокремлюють також кооперативні та некооперативні стратегії мовленнєвого спілкування. Кооперативні стратегії втілюються в інформативні та інтерпретативні діалоги (полілоги) – поради, обмін думками, розповіді, повідомлення тощо. Некооперативні втілюються в конфліктах, суперечках, претензіях, погрозах, ухиляннях від відповіді.

*Форми професійного спілкування:*

традиційне – закріплене в певних національних традиціях та обрядах;

формальне – це така форма спілкування, при якій його зміст та засоби регламентовані соціальними ролями партнерів по спілкуванню: викладач – студент; лікар – пацієнт;

ділове – форма спілкування, при якій відбувається обмін інформацією для досягнення конкретного результату;

дружнє (неформальне) – це не запрограмоване й не обмежене інструкціями спілкування. Таке спілкування передбачає певний рівень розуміння, злагоди, психологічної близькості.

У професійному спілкуванні виокремлюють два види – безпосереднє та опосередковане. Безпосереднє – спілкування у процесі прямих контактів між партнерами. Такий вид спілкування супроводжується мімікою, жестами, інтонацією тощо. Опосередковане – це спілкування, коли між його учасниками наявна певна просторово-часова дистанція. Таке спілкування реалізується завдяки літературі, творам мистецтва та витворам культури. До опосередкованого спілкування належать телефонна

розмова, листи, радіо, телебачення, Інтернет тощо. На гармонійний розвиток особистості однаково впливають і безпосереднє, й опосередковане спілкування.

*Ділове спілкування* – це двосторонній цілеспрямований процес обміну інформацією, що має конкретну мету – організацію, регулювання, оптимізацію професійної, наукової, комерційної чи іншої діяльності. В основі ділового спілкування лежить рух до успіху його суб'єктів. Воно концентрує в собі все те, що сприяє згуртованості, комунікативному співробітництву учасників спілкування й прояву індивідуальної ініціативи. Ділове спілкування на відміну від його інших видів має свої особливості, а саме: наявність певного офіційного статусу об'єктів; спрямованість на встановлення взаємовигідних контактів та підтримку зв'язків між представниками взаємозацікавлених організацій; відповідність певним загальновизнаним і загальноприйнятим правилам; передбачуваність ділових контактів, які попередньо плануються, визначається їхня мета, зміст і можливі наслідки; конструктивність характеру взаємовідносин, їх спрямування на розв'язання конкретних завдань, досягнення певної мети; безпосередня діяльність, якою зайняті люди, а не проблеми, що бентежать їх внутрішній світ.

Ділове спілкування у процесі управлінської діяльності виконує комунікативну (обмін інформацією), інтерактивну (обмін діями), перцептивну (встановлення взаєморозуміння між партнерами) функції. Їх реалізація є передумовою ефективного ділового спілкування.

Ділове спілкування існує у двох формах: *усній* (ділова бесіда, діловий прийом, ділова доповідь, ділова розмова по телефону, ділова нарада, ділові переговори) і *писемній* (документи різних видів: автобіографія, резюме, заява, пропозиція, скарга, характеристика, трудова книжка, особовий листок з обліку кадрів, довідка, висновок, доповідна записка, пояснювальна записка, запрошення, звіт, лист, оголошення, план, протокол, витяг із протоколу, телеграма, адреса, телефонограма, радіограма, факс, акт,

доручення, розписка, список, таблиця, накладна, договір, трудова угода, контракт, ділова доповідь (написаний текст) тощо).

**Аргументація** (лат. *argumentum* – основа) – це процес обґрунтування людиною певної тези для переконання в її правдивості, слушності. Аргумент – підстава, логічний доказ, який наводиться для обґрунтування, підтвердження чогось. У публічному виступі це найважча фаза переконання. Аргументація потребує знань, концентрації уваги, чіткого визначення мети, володіння фактичним матеріалом, коректності висловів.

В аргументації застосовуються такі прийоми: професійна компетентність (лат. *competens* – відповідний, належний), виявом якої є об'єктивність, достовірність та глибина викладу; ясність – уникнення двозначності, сумбуру, умовчання; наочність; мінімум абстрактності, використання загальновідомих асоціацій; ритм (гр. *ῥυθμός*, від *ῥέω* – текти, струмувати) – інтенсифікація ділової бесіди незадовго перед її закінченням; повторення – акцентування на головних тезах та ідеях; «насиченість» міркування – емоційні акценти для передиху і фіксації ідей та асоціацій; межі обговорюваного питання; доречне вкраплення іронії і гумору.

*Техніка аргументації* – це вміння застосовувати певні методи переконання і впливу, а *тактика* (гр. *taktikḗ* – мистецтво шиккування) *аргументації* – вміння вибирати з них психологічно дієві. Знання техніки й тактики аргументації допоможуть у проведенні ділових переговорів, а також в управлінні персоналом та під час організації колективної діяльності.

Основні *принципи тактики аргументації*:

використовувати аргументи потрібно впевнено, без особливих вагань;

критичні питання варто розглядати на початку чи на завершених етапах аргументації;

особливо делікатні питання краще обговорювати з опонентом наодинці, оскільки розмова віч-на-віч може бути значно результативнішою;

у складних ситуаціях варто зробити паузу, щоб «охололи голови», а пізніше повернутися до обговорення;

у процесі аргументації варто акцентувати і на перевагах, і на недоліках пропонованого рішення;

для переконливості варто підбити підсумки, бо факти не завжди говорять самі за себе.

#### *Мовні засоби переконування*

Переконання – це вплив на людину для формування в неї певні якості та спонукати до дії. Основні прийоми переконання: розповідь, доказ, роз'яснення, спростування та бесіда. Переконання повинно бути логічним, максимально доказовим, послідовним, відповідати рівню інтелектуального розвитку людини.

Мовні засоби переконування: оратор має висловлюватись чітко, зрозуміло, у середньому темпі; текст виступу має відповідати нормам сучасної літературної мови; необхідно врахувати специфіку конкретної аудиторії; промова має супроводжуватися доречними жестами, мімікою, пантомімікою.

*Ділова телефонна комунікація* – це специфічне спілкування співрозмовників, яке є контактним і обмеженим за часом, невізуальним, дистантним у просторі й опосередкованим спеціальними технічними засобами. У діловому житті кожен розмовляє телефоном 20-30 разів щодня. А якщо це керівник підприємства, установи, то розмови відбуваються частіше. Підраховано, що кожна розмова в середньому триває від 3 до 5 хвилин. Отже, загалом щодня витрачаємо на телефонні розмови близько 2-2,5 годин. У керівників на телефонні розмови йде від 3 до 4,5 годин. Психологи стверджують, що час телефонних розмов збільшується за рахунок емоційного забарвлення. Довготривалість телефонних розмов формує у людей нечіткість і неділовитість. Під час такої бесіди лінія зайнята трансляцією ділової інформації тільки на 2/3 часу, а 1/3 йде на паузи між словами і фразами, на вираження своїх емоцій з приводу повідомлень.

## КЛАСИФІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ. ЛЕКСИКО- ФРАЗЕОЛОГІЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.

**Офіційно-діловий стиль** – це стиль, який задовольняє потреби суспільства в документальному оформленні різних актів державного, суспільного, політичного, економічного життя, ділових стосунків між державами, організаціями, а також між членами суспільства в офіційній сфері їх спілкування. Офіційно-діловий стиль виконує три основні функції: 1) вплив, 2) повідомлення, 3) спілкування. Він реалізується у трьох різновидах (підстилях): законодавчому (закони, постанови, статuti, укази), дипломатичному (міжнародні звернення – ноти, повідомлення – комюніке, протоколи, угоди – конвенції), адміністративно-канцелярському (документи різних видів).

*Адміністративно-канцелярська документація* розподіляється на планово-звітну, розпорядчу, директивну, облікову та ділове листування. У практичній діяльності установ (організацій, підприємств) використовуються документи різних видів (груп). Поділ на види (групи) здійснюється за такими ознаками: способом фіксації інформації, змістом, найменуванням, видом, складністю, місцем виникнення, призначенням, напрямком, формою, строками виконання, гласністю, юридичною силою тощо.

*Реквізити документів.* Щоб укласти будь-який розпорядчий документ, потрібно знати правила формуляра-зразка. Формуляр документа – це сукупність розміщених у певній послідовності реквізитів документа. Реквізити – це сукупність обов'язкових елементів у документі, без яких він не може бути підставою для обліку й не має юридичної сили.

**Лексикологія** вивчає словниковий склад мови і слово як його основну одиницю. Предмет лексикології має два рівні: вивчення проблематики окремого слова, що виступає в мовній системі мінімальним незалежним носієм значення і характеризується відповідним планом вираження, дослідження різнопланової стратифікації лексичного фонду за ознаками його внутрішньої

організації. У процесі пошуку оптимального визначення *слова* мовознавці виділили такі основні його ознаки: виокремлюваність у мовному потоці і відтворюваність, довільність зв'язку значення із звуковим комплексом, формальна цілісність, фонетична оформленість (кожне слово має постійний звуковий комплекс, організований наголосом), можливість набувати різних значень.

**Лексичне значення (семантика) слова** – це відображення у слові певного фрагменту позамовної дійсності. Лексичне значення слова формується під дією таких факторів: об'єктивної дійсності, історичних умов, менталітету певної етнічної спільноти. Денотативне, первинне значення слова є прямим. Воно складається історично й закріплюється у свідомості мовців. Перенесення назви з одного предмета, явища, дії, ознаки на інший денотат на підставі їхньої схожості або певних асоціативних паралелей породжує переносне значення.

### **Склад лексики української мови з погляду її походження**

Найдавніший шар лексики української мови сягає індоєвропейської мовної єдності. Належність слів до індоєвропейської прамови засвідчує їхня схожість (звучання, значення) у сучасних мовах, що не належать до однієї групи, напр. у слов'янських, германських, романських, балтійських. Індоєвропейська лексична основа в українській мові представлена наступними тематичними групами: назви реалій природного середовища: *сонце, небо, ніч*; позначення людей за спорідненістю, родом діяльності: *мати, батько, син*; назви частин тіла людини, тварини: *око, брова, вухо*; назви тварин, риб, птахів, комах: *звір, муха, оса*; назви дій, процесів, станів: *іти, жити, вмерти*; назви чисел: *один, два, три*; номінації деяких ознак: *довгий, темний, сірий*. Загальна кількість цих лексичних одиниць обчислюється кількома сотнями, серед яких номінації реалій, важливих для життєдіяльності людини, родини. Праслов'янський пласт лексики в українській мові значно чисельніший й налічує близько 2000 одиниць, однак тематичний обсяг залишається переважно тим самим, що й індоєвропейському пласту.

Найбільшу частину питомої української лексики становлять власне українські слова або, як їх ще називають лінгвісти, специфічно українські. Ці слова не трапляються в інших слов'янських мовах, наприклад: *бентежити, віхола, вщерть, корж, кучерявий, нісенітниця, плекати, ремствувати, сахатися, скеля, суніці, хист, смуга, жовтень, гопак, хурделиця* і багато інших. Власне українська лексика охоплює різні тематичні групи або семантичні поля: назви будівель і їхніх частин; назви страв та напоїв; назви одягу, взуття, прикрас; назви предметів побуту; сільськогосподарська лексика; абстрактна лексика; суспільно-політична лексика. У групі власне української лексики помітне місце займають прислівники, зокрема, *зопалу, навпростець, осторонь, заздальгідь, навперейми, зрештою, наодинці, вранці, влітку, взимку, праворуч, нашивидкуруч, обіруч, мимохідь, торік, споконвіку*. Тільки українській мові відомі такі прийменники *біля, від, посеред, між, задля, коло, щодо*, сполучники *та, бо, чи, аби, або, проте, якщо, якби, наче, мов, ніби, ніж, дарма що, незважаючи на те що*, частки *хай, невже, хіба, майже, навіть*.

Запозичена лексика в сучасній українській мові становить близько 10% усього її словникового складу. Іншомовні слова та вирази, а разом з ними й морфеми, входили в систему української лексики упродовж усієї історії формування. Через польську мову, а також внаслідок безпосередніх торговельних стосунків із прибалтійськими німцями були запозичені німецькі слова: *бровар, варта, верстат, ґрунт, ґурт, клямка, кошт, крам, майстер, ланцюг, ліхтар, плац, фарба, фунт*. Основними тематичними групами німецьких лексичних запозичень є назви в галузі будівництва, військової справи, друкарства, мистецтва, гірництва, спорту, побуту: *анкер, борт, амортизація, верстат, домкрат, штенсель, арфа, балетмейстер, гастролі, камертон, мольберт, флейта, танець, кегель, шпон, шрифт, форзац, бинт, курорт, лазарет, пластир, шприц, шахта, штольня, штрек, траур, фартух, феєрверк, ширма, штопор, портвейн, мундштук, бутерброд тощо*.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. активізувалися також українсько-англійські мовні контакти, результатом яких стала значна кількість запозичень у різних сферах діяльності: в економіці (*фандрейзинг, баєр, лот*); у суспільно-політичній сфері (*апліканти, омбудсмен, ньюсмейкери, спічрайтер*); у засобах зв'язку, ЕОМ (*роумінг, баннер, лептон, і-мейл, онлайн*); у науці, культурі, освіті (*едиція, перфоманс, коледж, тендер, уфологія, фентезі*), зокрема у молодіжній субкультурі (*ді-джей, рейв-культура, чил-аут*), у масовій культурі (*трилер, блокбастер, хепі-енд*); у спорті (*стритбол, маунтинборд, скейтинг, ферплеї*), у побуті (*фліпси, хот-дог, сигнет, памперси, степлер*), у ЗМІ (*копірайтер, програма у стилі «лайф», інтерв'юер*); у рекламі (*слоган, біг-борд*).

Дослідники пояснюють це явище розмаїттям позамовних чинників, об'єктивних і суб'єктивних: розвитком економічних зв'язків, впливом стилю американського життя, модою на іноземні слова, досягненнями англомовних країн в окремих сферах діяльності, пожвавленням культурних зв'язків, двомовністю, умовами функціонування української мови, зрушеннями комунікативно-прагматичного характеру, престижем англійської мови, стереотипами сприйняття США та Великої Британії пересічним громадянином, уживанням англіцизмів для демонстрації освіченості або неординарності та внутрішньомовними потребами (необхідністю назв для нових предметів, процесів, понять, прагненням мовної економії, потребою поповнити експресивні засоби).

*Декілька порад щодо вживання неологізмів, іншомовних слів у діловій мові та у науковому стилі:*

1. Не варто використовувати іншомовні слова, якщо в українській мові є їхні прямі відповідники.
2. Треба використовувати іншомовні слова лише у тому значенні, у якому вони зафіксовані у сучасних словниках, а якщо є синоніми – добирати потрібні найточніші відповідники, виходячи з контексту.
3. Не можна використовувати в одному документі (тексті) іншомовне слово і його український відповідник.

Слова іншомовного походження, що часто вживаються в діловому мовленні, і, на жаль, не завжди доречно: *апелювати – звертатися, координувати – погоджувати, консенсус – згода*.

*Діалектна лексика* є частиною пасивного словникового фонду сучасної української мови, обмеженням у використанні якої слугують природні межі поселень носіїв говірок. Говірки об'єднуються в говори, а ті вже утворюють діалекти. Діалектна лексика охоплює переважно номінації предметів побуту, рослин, будівель і їхніх частин, звичаїв і традиційних обрядів, ігор, їжі, напоїв, знарядь праці тощо.

Виокремлюють власне лексичні діалектизми – за значенням збігаються з словами загальнонародної мови, але відрізняються від них звучанням, етнографізми – слова, що позначають реалії і поняття, відомі тільки мешканцям певного регіону, здебільшого це предмети одягу, взуття, страви, напої, рослини, поширені в одній місцевості, звичаї чи традиції, які не супроводжують життя інших членів соціуму, окрім тих, хто проживає в цій місцевості, лексико – семантичні діалектизми – слова, які з погляду вираження (звучання) збігаються з загальноновживаними, але відрізняються від них значенням. Наприклад: власне лексичні діалектизми: *ватра – вогнище, пательня – сковорода, вуйко – дядько, легінь – юнак, когут – півень*; семантичні діалектизми: *губи – гриби, пасіка – просіка*; етнографізми: *кресаня – різновид чоловічого капелюха, черес – широкий шкіряний пояс, трембіта – музичний інструмент*. Діалектна лексика надає мовленню мешканців певної місцевості колориту, відображає їхню самобутність, оригінальність і неповторність.

Своєрідними соціальними діалектами мовознавці називають арготизми й жаргоніми. *Жаргонізми* – слова, вживані у мовленні людьми, об'єднаними спільністю інтересів, занять, проведенням дозвілля. Використання цих лексичних одиниць зумовлено прагненням до оригінальності, показної дотепності, образності мовлення. Жаргонізми являють собою окремі словесні вкраплення в мовленні користувачів на тлі загальноновживаної лексики: *понт* –

*обман, хитрість, видимість чогось, шарашка – несолідне підприємство або організація, де можна трудитися суто символічно; стрілка – 1) зустріч, побачення з кимось, 2) традиційне місце зустрічі злодіїв, наркоманів.*

Виникнення жаргону з використанням англійської мови є результатом не стільки експансії самої англійської мови (покращення і збільшення вивчення іноземної мови в школі, поширення літератури англійською мовою, інтенсифікація міжнародних зв'язків), скільки популяризацію західного способу життя, бажання молодих людей бути схожими на героїв популярних кінофільмів, телепередач, а звідси – механічне перенесення англійських лексем на український ґрунт. Запозичення з англійської мови в молодіжний жаргон вже має свою «історію», вони відзначені «хвилеподібністю»: 60-ті роки, хвиля 70-80-х, кінець 90-х років ХХ століття. Якщо на ранньому етапі цього процесу можна було говорити про англійські елементи в жаргоні певної групи молоді (яка безпосередньо контактувала з іноземцями, частіше мешканці великих міст), то сьогодні ареал поширення таких лексем значно збільшився. Дослідники пропонують розрізняти англійський жаргон як засіб спілкування замкнутої групи носіїв та жаргонізоване мовлення широких груп молоді з використанням англіцизмів. У жаргонізованому мовленні сучасної молоді людини можна помітити кілька лексем-англіцизмів, які вона використовує постійно, інші ж перебувають на периферії (мовець розуміє їхнє значення, але сам майже не використовує). За значенням усі жаргонізми можна поділити на кілька тематичних груп: лексеми на позначення предметів одягу, взуття, різних побутових речей: *шузи (ботинки), буци (туфлі), найки (кросівки фірми «Найк»);* назви людей з диференціацією: за віком та статтю: *бой, гай (хлопець), герла (дівчина);* за родинними зв'язками: *олди (батьки), френди (друзі);* за професією: *сек'юриті (охоронець), ді-джей (ведучий дискотеки);* видовищні заходи, концерти: *сейшн, денс, паті, диско.*

*Арго* – це своєрідна лексична система, мова в мові, створена її користувачами спеціально для втаємничення змісту розмов. Такою специфічною лінгвальною системою здебільшого послуговуються громадяни, діяльність яких перебуває поза законом.

## **МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**Морфологічні норми** – це загальноприйняті правила вживання граматичних форм слів, що вивчає розділ мовознавства – морфологія. За кожною граматичною категорією закріплена певна система граматичних закінчень. Оформлення граматичних категорій стабілізоване й усталене в українській мові. Варіанти на морфологічному рівні представляють собою видозміни форми однієї і тієї ж мовної одиниці в межах певної граматичної категорії, напр., у давальному відмінку – *учителю й учительві*.

Морфологічні норми регулюють вибір варіантів граматичної форми висловлювання. Від вибору найдоцільнішої морфологічної форми, особливо коли в мові налічується кілька способів висловлення, залежить смислова точність, логічна послідовність, чіткість, багатство і різноманітність викладу думки. При цьому причиною появи помилок, особливо в офіційно-діловому стилі, є невластиве для нього використання певних морфологічних форм іменників, прикметників, числівників та інших частин мови.

### **Особливості використання іменників**

Граматичними категоріями іменника є рід (чоловічий, жіночий, середній і спільний), число (однина і множина), відмінок (сім відмінкових форм). Відмінювані іменники належать до одного з трьох родів або до спільного роду. Невідмінювані слова характеризуються певними закономірностями щодо розподілу за родами: загальні назви неістот належать до середнього роду, напр.: *депо, бюро, кіно, метро*; назви осіб відповідно до позначення

іменником особи чоловічої або жіночої статі, напр.: *кюре, рантьє, буржуа – чол. р.; фрау, міледі, місіс – жін. р.*; назви істот з неособовим значенням мають чоловічий рід, напр.: *поні, кенгуру, шимпанзе*, але можливий їх поділ на роди залежно від статі; власні невідмінювані іменники розподіляються з урахуванням роду загальних слів на зразок *країна, ріка, острів*, напр.: *місто Франкфурт-на-Майні, озеро Іссик-Куль*.

Переважна частина іменників відмінюється, крім незмінних слів, до яких належать іншомовні слова, напр.: *авеню, таксі*; українські жіночі прізвища на кінцевий приголосний основи та -о, іншомовні прізвища на -аго, -акі, -их та з іншими закінченнями, напр.: *Гальчук, Яценко, Живаго, Таракі, Романових*; чоловічі й жіночі іншомовні власні імена з кінцевим голосним та жіночі з кінцевим приголосним, напр.: *Асабе, Аксилу, Мерилін*; іншомовні географічні назви з кінцевим голосним, напр.: *Баку, Капрі, Марокко*; слова числівникового типу, напр.: *пів верстви, пів дороги*; складноскорочені слова, напр.: *НАТО*, але *із жеком*; назви іноземних часописів, напр.: *«Таймс», «Юманіте»*.

### **Уживання закінчень іменників чоловічого роду**

#### **II відміни в родовому відмінку однини**

<b>-а (-я)</b>	<b>приклади</b>	<b>-у (-ю)</b>	<b>приклади</b>
1. Назви істот	<i>керівника, студента, фахівця</i>	1. Назви речовин, мас, матеріалів	<i>цукру, меду, соку, воску</i>
2. Назви конкретних, чітко окреслених предметів	<i>стола, м'яча, мікрофона</i>	2. Абстрактні поняття, наукові течії	<i>розвитку, прогресу, матеріалізму, іміджу</i>
3. Назви мір довжини, ваги, часу, грошей	<i>кілометра, гектара, місяця (але: року, віку)</i>	3. Відчуття	<i>болю, жалю, гніву, смутку</i>
4. Більшість слів-термінів	<i>відмінка, параграфа, атома, радіуса (але: роду, виду, стану)</i>	4. Явища природи	<i>вітру, морозу, снігу, дощу, граду</i>
5. Назви населених пунктів	<i>Парижа, Лондона, Києва, Львова</i>	5. Географічні назви	<i>Дунаю, Дону, Бугу (але під наголосом -а: Дніпра, Дінця, Дністра)</i>
		6. Установи	<i>університету, вокзалу, порту</i>

		7.Збірні поняття	ансамблю, кодексу, журналу
--	--	------------------	-------------------------------

У давальному відмінку іменники чол.р. II відміни мають закінчення -ові, -еві (-єві) та -у (-ю). Закінчення -ові, -еві (-єві) вживаються здебільшого у назвах істот (*директорові, учителеві*), а закінчення -у (-ю) – в назвах неістот (*процесу, принципу*). У діловому стилі перевага надається закінченню -у (-ю). При нанизуванні однакових відмінкових форм можлива варіантність закінчень (*деканові, професору, докторові*). Для уникнення двозначності при використанні слів, які мають в Р. і Д.в закінчення -у (-ю), варто вживати у Д.в. закінчення -ові, -еві (-єві), напр.: *допомога заводу (Р.в.) і допомога заводові (Д.в.)*.

*У звертаннях, що складаються*

- з двох загальних назв, форму кличного відмінка має як перше слово, так і друге, хоч друге слово може мати й форму називного відмінка: *пане лейтенанте (лейтенант)*;
- із загальної назви та імені, форму кличного відмінка набуває як загальна назва, так і власне ім'я: *колего Степане, пані Катерино, товаришу Віталію*;
- із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка має тільки загальна назва, а прізвище завжди виступає у формі називного відмінка: *друже Мазуренко, добродійко Дода, товаришу Гулевич*;
- з двох власних назв – імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка: *Маріє Василівно, Ярославє Андрійовичу*. У кличному відмінку множини іменники мають форму, однакову з називним: *жінки, робітниці; діячі, товариші*.

Використання **прикметників** у ділових документах має такі особливості: перевага надається прикметникам книжного походження, аналітичним формам прикметників; присвійні прикметники замінюються іменниками або відповідними прикметниковими формами; у М.в. одн. чол. та сер.р. прикметників використовується закінчення -ому; для визначення часу за роком

вживаються відповідні прикметники у Р.в. без прийменника у (в) або прислівник.

*Прикметники від географічних назв* творяться звичайно за допомогою суфікса -ськ-: *Київ – київський, Харків – харківський*. Причому, відповідно до фонетичних законів української мови, відбуваються такі зміни: *з, з, ж + ськ = зьк: Острозький, Кавказ – кавказський, Лютеж – лютезький; к, ц, ч + ськ = цьк: Кременчук – кременчуцький, Маневичі – маневицький, Вінниця – вінницький; х, с, ш + ськ = ськ: Карабах – карабаський, Одеса – одеський, Золотоноша – золотоніський*.

Іноді, щоб утворити прикметник від географічної назви, одного суфікса -ськ- недостатньо, тоді використовують складні суфікси: *-івськ-* додається переважно до назв, що мають форму множини: *Вишняки – вишняківський; -анськ-* додається до деяких назв на -а: *Биківня – биківнянський, Рогізна – рогізнянський; -енськ-* додається до багатьох назв на -е: *Рівне – рівненський, Красне – красненський, Підлісне – підлісненський; -инськ-* часом додається до іншомовних назв: *Ялта – ялтинський, Баку – бакинський, Караганда – карагандинський*.

### **Особливості сполучуваності числівників з іменниками**

Числівники					
Один	Два – чотири	П'ять і далі	Дробові числівники	Півтора, півтори	Півторапта
узгоджуються з іменниками у формі					
роду, числа і відмінка	називного відмінка множини	родового відмінка множини	родового відмінка однини	родового відмінка однини	родового відмінка множини
Один знак, одна людина	Два кольори	Шість категорій	Одна третя площі	Півтора місяця	Півторапта комплектів

У мішаних дробах, що містять елемент з *половиною, з чвертю*, характер керування визначається числівником, який виражає цілу частину: *один із половиною літр, два з половиною метри, п'ять із половиною кілометрів*. У мішаних дробах керує іменником дробова

частина, якщо вона приєднується сполучником *і*: *два і одна третя літра, п'ять і дві третіх метра, двадцять і п'ять десятих відсотка.*

Щодо займенників *їх* і *їхній* український письменник Борис Антоненко-Давидович зауважує, що займенник *їх* звичайно є родовим або знахідним відмінком множини від займенника *вони*. Він трапляється іноді й у функції присвійного займенника, тотожного до займенника *їхній*. Щоб уникнути зайвого паралелізму, який створює плутанину, в усному і писемному мовленні варто використовувати присвійний займенник *їхній*.

**Мовленнєвий етикет** – це правила мовленнєвої поведінки, вироблені національним колективом мовців. Дотримання правил етикету в писемному професійному мовленні є свідченням поваги до адресата, ввічливості, вихованості і сприяє налагодженню добрих ділових стосунків. Правила мовного етикету особливо добре варто знати тим, хто складає ділові листи. Їм потрібно завжди пам'ятати «золоте правило» ведення ділової кореспонденції: ввічливість, коректність, аргументованість. Основними правилами мовного етикету в писемному мовленні є такі:

Розпочинати лист варто зі звертання, яке є загальноприйнятою формою ввічливості, при цьому потрібно використовувати офіційні форми звертань, наприклад: *Шановний Володимире Івановичу! Шановна пані Городенська! Високоповажний Міністре! Шановний пане директоре!*

Займенники *Ви, Ваш* треба писати з великої літери як вияв поваги до адресата.

У початковій фразі варто ввічливо висловити – залежно від ситуації – подяку, підтвердження, прохання, посилення на попередній лист, розмову, зустріч тощо, наприклад: *Ми щиро вдячні Вам за те, що... Із вдячністю підтверджуємо отримання Вашого листа... У відповідь на Ваш запит повідомляємо... Звертаємося до Вас із проханням...*

Невдоволення та відмову потрібно також висловлювати ввічливо і коректно, наприклад: *Вибачте, але ми змушені нагадати Вам про необхідність оплатити рахунок за... Гадаємо, що це лише непорозуміння.*

Щоб пом'якшити тон листування, активні форми дієслова варто замінити пасивними, увести вставні слова.

У завершальному реченні можна повторити подяку, ще раз перепросити, висловити запевнення чи сподівання, наприклад: *Дозвольте ще раз подякувати Вам... Ще раз перепрошуємо за цю прикру помилку. Запевняємо, що ми зробимо все можливе для вчасного завершення... Сподіваємося на плідну і взаємовигідну співпрацю.*

Закінчувати лист слід прощальною фразою на зразок: *З повагою... Із вдячністю і пошаною... З найкращими побажаннями...*

Постскриптум (PS, приписка) наприкінці листа можливий лише за умови, що після його написання сталася подія, про яку неодмінно треба повідомити. Після постскриптуму знову потрібно поставити дату і підпис.

## Про нову редакцію українського правопису

### 1. Характеристика обов'язкових змін:

#### «МЕНШЕ ДЕФІСІВ»

а) написання разом: *міні, віце, екс, веб, нано, топ, флеш, анти, контр, обер, штаб, унтер, кількісні вияви ознаки: архі, гіпер, макро, максі, екстра, супер: попмузика, вебсторінка, пресконференція, експрезидент, віцепрем'єр, етногурт, економклас, топмодель, штабскапітан, контрадмірал. Але: піар-акція, фан-клуб, фітнес-клуб, інтернет-послуга, компакт-диск, бізнес-план, бета-промені, кіловат-година;*

б) слова з *пів* (невідмінюваний числівник) пишемо нарізно, але *пів* з наступним іменником у формі називного відмінка разом: *пів яблука, пів Києва, піваркуш, півострів, півмісяць.*

#### «ПРОСТІШЕ»

в) без подвоєння: *Дікенс, Текерей, Бекі;*

г) *проект, проєкція, плеєр, конвеєр, феєрверк, фое, еті;* власні назви: *Гоя, Соєр, Хаям, Феєрбах;*

г) прикметникові закінчення російських прізвищ на – ой передаємо – ий: *Донський, Седий, Трубецький, крім Толстой;*

д) без крапок пишуться скорочення *грн, крб, млн, млрд*, але у випадку усічення крапка зберігається *дол. (долар), коп. (копійка), тис.(тисяча)*;

е) у назвах свят: *День Незалежності України, День Соборності України, День Конституції України* всі слова пишуться з великої літери як виняток.

Щодо назв сайтів, якщо поруч із назвою є родове слово – тоді лапки використовуються і назва пишеться з великої літери: *сайт «Вікіпедія», соціальна мережа «Фейсбук»*. Якщо ж родового слова немає – назва пишеться з маленької літери і без лапок: *гугл, твітер*.

#### «ОКРЕМІ СЛОВА»

священник, Святвечір, гостел.

2. Характеристика правописних варіантів:

#### «ЗАКІНЧЕННЯ РОДОВОГО ВІДМІНКА»

а) іменники на -ть після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення – *и*;

#### «СЛОВА ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ»

б) у запозиченнях із давньогрецької мови, що мають традицію передавання *au* як *au*, допускаються варіанти: *авдієнція, авдиторія, лавреат, павза, фавна*;

в) у словах грецького походження можна вживати і *ф*, і *т*: *анатема, дитирамб, етер, катедра, логаритм, міт, мітологія, Агатагел, Атени, Бористен, Демостен, Марта...*;

г) *г* (адаптація до звукового ладу української мови), *г* (імітація іншомовного): *Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Гуллівер; Гете, Гуллівер, Вергілій*.

#### «ВЕЛИКА БУКВА»

*г*) варіативність у великій-малій літерах для державних посад: в офіційних текстах – *Президент, Голова Верховної Ради, Прем'єр міністр*, у неофіційних – *президент, голова Верховної Ради, прем'єр-міністр* тощо.

## УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

**Термінологічна лексика** належить до стилістично маркованої групи слів, оскільки вживання її обмежується науковим стилем. **Термінознавство** є розділом лексикології, що вивчає терміносистеми мови, принципи їхньої організації, механізми творення термінів, вимоги до них, а також розв'язує прикладні завдання впорядкування й кодифікації терміносистем і їхніх відповідників у різних мовах.

**Термін** – це слово чи сполучення слів, що позначає поняття певної галузі знань. Серед термінів виділяється підгрупа загальнонаукових, уживаних у різних галузях науки: *аналіз, синтез, етимологія, парадигма* та вузькогалузевих: *синус, молекула, пневмонія, міокард, присудок, предикат*. Терміни характеризують наступні **ознаки**: 1) наявність чіткого визначення, 2) моносемічність, 3) відсутність конотативного значення, 4) системність, тобто здатність об'єднуватися в терміносистеми в межах окремих галузей знань.

Джерелами формування української термінології лексики є а) власне українські слова, б) іншомовні слова, в) термінологічний словотвір. Слово з національно мовної лексичної основи, зазнаючи термінологізації, втрачає загальнономовне значення, позбувається полісемії в межах тієї галузі знань, де воно функціонує як знак наукового поняття, наприклад, *корінь* як лінгвістичний термін позначає тільки найменшу значущу частину слова, що несе основну інформацію про загальну семантику слова і є спільною для споріднених слів.

Українській мові відомий процес, протилежний входженню загальнономовного слова в терміносистему, який одержав назву *детермінізація* слова. Суть детермінізації в тому, що термін стає загальноновживаним словом, використовується поза межами спеціальної термінологічної системи, наприклад, у засобах масової інформації (*демократія, парламент*).

Більшість термінологічних одиниць є іншомовними запозиченнями. Це зумовлено інтернаціональним характером наукових знань. Формування терміносистем у різних галузях здійснюється переважно на основі латинської чи грецької мов: *дифтонг, елізія, синхронія, лабіалізація*. Ця традиція забезпечує безперешкодне порозуміння між фахівцями в одній галузі знань. Термінологічна деривація (словотвір) часто поєднує елементи іншомовного походження й україномовні: *антитіла, термостійкість, метамова* тощо.

На думку дослідників, близько 40% складу різногалузевих мікросистем – слова, запозичені з інших мов. Багато термінів – слова інтернаціональної лексики з грецькими і латинськими коренями. З грецької мови прийшла значна частина медичних, природничих, суспільно-політичних термінів, хімічні назви, терміни астрономії та географії, математики і фізики, мовознавства і літературознавства, напр.: *біологія, бактерія, йод, озон, економія, політика, автономія, догма, галактика, клімат, теорема, метафора, драма*.

Запозичення з латинської мови також пов'язані з медициною, біологією, філософією, соціально-економічними науками, технікою, мовознавством, напр.: *вакуум, гербарій, еволюція, агітація, інфекція, мотор, кримінал, модус, аббревіація, інфінітив, станція, трансляція, оренда*.

Запозичення із західноєвропейських мов можна узагальнити так:

а) з німецької мови прийшли слова на позначення військових понять (*штаб, гауптвахта, солдат, офіцер, юнкер*), торгівлі, виробництва, техніки (*шахта, бухгалтер, агент, акція, вексель, маклер, верстат, клапан, гвинт, ланцюг, сигнал*);

б) з французької мови українська запозичила терміни суспільно-політичного життя (*парламент, депутат, генерал, бюро, демонстрація*), мистецтва (*сюжет, увертюра, п'єса, сюїта, режисер, ансамбль*), військової галузі (*армія, авіатор, екіпаж*,

*десант, парашут, арсенал, гарнізон), техніки (шасі, карбюратор, реле, зонд, ресора);*

в) з англійської прийшли слова на позначення понять з мореплавства (*шхуна, док, мічман*), спорту (*фініш, футбол, бейсбол, фрістайл, хокей, нокаут*), техніки (*трамвай, ескалатор, комбайн, блюмінг, бульдозер, тролейбус*), економіки (*менеджер, спонсор, бюджет, лізинг, консалтинг, дисконт, бартер*), інформаційних технологій (*інтерфейс, кластер, драйвер, модем, файл, принтер, сканер, хаб, джойстик*);

г) з італійської мови прийшло в українську багато слів-термінів музичного мистецтва (*віолончель, дует, соло, композитор, тенор, піаніно, фортепіано, адажіо, арія, опера, сопрано, бас*).

Чимало термінологічних дериватів утворено винятково на основі українського мовного матеріалу: *кровообіг, надпровідність, двомовність, окуліст*.

Поняття «**номенклатура**» (від лат. *nomenclatura* – перелік, список) часто використовують як дублет термінології, проте в основі терміна лежить загальне поняття, а в основі номенклатурної назви – одиничне. До номенклатурних назв належать: 1) сукупність найменувань; 2) система умовних символів, графічних позначок, що переважно складаються з цифр та букв; 3) сукупність термінів без дефініцій; 4) система міжнародних (греко-латинських) назв на позначення видів та елементів у біології, хімії, медицині тощо. Номенклатурою є серійні назви машин, приладів, верстатів, назви сортів рослин, порід тварин, найменування організацій, підприємств, географічних об'єктів.

**Професіоналізми** переважно не належать до літературної лексики. Аналізовані лексичні одиниці є заміниками термінів, їм властивий високий ступінь диференціації реалій об'єктивної дійсності, зокрема це стосується знарядь праці, їхніх деталей, технологічних процесів, матеріалів, використовуваних у виробництві, продукції тощо, наприклад в токарній справі: *перехід – зміна інструменту, операція – окрема дія на токарному верстаті, пов'язана з установкою деталі*. Не будучи фактом

літературної лексики, професіоналізми є постійним джерелом поповнення терміносистем у всіх галузях науки. Професіоналізми належать до спеціальної лексики, яка має вузьку стилістичну сферу використання – розмовно-побутове мовлення.

У межах терміносистем постійно відбувається планове вдосконалення як здійснення її систематизації – упорядкування згідно з відповідною організацією та категоризацією сфери науки й техніки, унормування (кодифікація) – приведення у відповідність до наявних у мові норм, уніфікація – приведення у відповідність змісту терміна до позначених понять, усунення варіантності і стандартизація – приведення до стандартів терміносистем.

Терміни поділяють на **загальнонаукові** (*аксіома, ідея, гіпотеза, формула*) і **вузькоспеціальні**, вживані в певній галузі науки (*доданок, множник, ділене, від'ємник*).

#### **Зразки педагогічних термінів:**

*Глосарій* – словник спеціалізованих термінів у деякій галузі знань із коментарями та прикладами.

*Емпатія* – здатність людини емоційно відгукуватися на переживання інших людей; осягнення індивідом емоційних станів інших людей, проникнення у їхні переживання.

*Креативність* – здатність до творчості, спроможність генерувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв'язувати проблемні ситуації.

*Парадигма* – 1) приклад, взірець; 2) панівна теорія, що покладена в основу вирішення теоретичних і практичних проблем; 3) наукова теорія, втілена в системі понять, що виражають істотні риси дійсності; 4) вихідна концептуальна схема, модель постановки проблем і їх рішення, методів дослідження, що панують упродовж певного історичного періоду в науковому співтоваристві.

*Рефлексія* – усвідомлення суб'єктом того, як його сприймає партнер по спілкуванню. Це поглиблює сприймання іншої людини, створює уявлення про ставлення до себе як суб'єкта сприймання.

*Субкультура* – один із культурних чинників, що визначає поведінку; характерна для групи людей із загальною системою

цінностей, заснованою на загальному життєвому досвіді та ситуаціях, наприклад – національні, регіональні групи.

*Харизма* – приписування особистості властивостей, що спричиняють поклоніння перед нею і беззастережну віру в її можливості. (за *Коротким словником актуальних педагогічних термінів / упор. Н.М. Флегонтова. Київ, 2013*).

## **НАУКОВИЙ СТИЛЬ І ЙОГО ЗАСОБИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ**

**Науковий стиль** має своїм завданням точно викласти наукову інформацію. Він обслуговує потреби науки, навчання й освіти. Його основною функцією є пізнавально-інформативна, доповнена функцією доказовості. Текст, написаний цим стилем, несе наукове повідомлення, доводить його істинність, новизну, цінність. Цей стиль представлений такими жанрами, як: монографія, підручник, стаття, реферат, тези тощо. «Діагностуючими» словами для текстів наукового стилю є слова-терміни.

Науковці виділяють у науковому стилі *три підстили*: власне науковий, науково-навчальний, науково-популярний. Інколи окремо виділяють ще науково-технічний підстиль.

Науковий результат – нове знання, здобуте під час наукових діяльності та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі наукового звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо. Будь-яке наукове дослідження спирається на роботу з літературними джерелами, що вимагає володіння методами фіксації і збереження наукової інформації.

**План** – це короткий перелік проблем, досліджуваних у науковому тексті; порядок розміщення частин якого-небудь викладу, його композиція. За допомогою плану узагальнюють і згортають інформацію наукового джерела, за ним розкривають, про що написано, яка основна думка, яким чином доведено її

істинність, якого висновку доходить автор тексту. За структурою план може бути простим і складним. Простий, якщо в ньому зазначені лише основні питання, у пунктах простого плану перелічують основні мікротеми тексту. Складний, якщо поруч з основним є додаткові запитання, пункти складного плану розбивають на підпункти. Питальний план складають за допомогою питальних речень, які розкривають проблематику тексту у логічній послідовності; кожному інформативному центру відповідає одне запитання, а кожне наступне пов'язане з попереднім. У номінативному (називному) плані послуговуються називними реченнями, у яких головний член (підмет) виражений іменником або субстантивованою частиною мови (прикметником, дієприкметником) тільки у формі називного відмінка. Тезовий план – сформульоване основне положення абзацу, його мікротема.

**Тези** – коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, статті тощо. Теза у широкому розумінні – будь-яке твердження, яке стисло викладає ідею, у вузькому розумінні – деякий текст, що формулює сутність, обґрунтовує доказ. Відповідно до мети тези бувають вторинні; оригінальні. Вторинні тези слугують для виділення основної інформації в тому чи іншому джерелі (наприклад, підручнику, монографії, статті) під час читання, реферування; їх призначення – створити модель змісту тексту, яку можна було б осмислювати далі, а обсяг тез відповідає кількості інформаційних центрів тексту, зазвичай їх складають мовою автора.

*Вимоги до складання тез:*

- формулювання думок повинно бути чітким і стислим, але зі збереженням самобутності форми;
- викладання основних авторських думок у вигляді послідовних пунктів, записуючи тези, нумерують кожен, в кожній тезі варто виокремлювати ключове слово;
- якщо текст великий за обсягом, то в кінці кожної тези вказують номер сторінки джерела.

Оригінальні тези створюють як первинний текст. Вони можуть бути:

- ключовими елементами майбутньої наукової розвідки (планом, начерком основних положень);
- стислою формою презентації результатів наукових досліджень під час виступу на науковій конференції.

Оригінальні тези – предметно-логічне ціле, об'єднане спільною думкою, що відображена у заголовку, призначення якого – зорієнтувати читача у змісті наукового тексту. На відміну від розгорнутого плану, який тільки називає питання, тези розкривають розв'язання цих питань. Прагнення автора тез до стислості обумовлює відсутність прикладів, цитат.

Тези мають чітко регламентовану змістово-композиційну структуру, в якій виокремлюють такі складові:

1. Преамбула (1–2 тези).
2. Основний тезовий виклад (3–6 тез).
3. Висновкова теза (1–2 тези).

У преамбулі стисло формулюють проблему дослідження і обґрунтовують актуальність теми з погляду сучасного стану науки та практики. Основний тезовий виклад передбачає розв'язання таких завдань: сформулювати мету дослідження, схарактеризувати об'єкт і матеріал дослідження; описати перебіг дослідження; визначити критерії оцінювання і технологію оброблення результатів. Висновкова теза презентує результати і загальний висновок, перспективи подальшого дослідження.

*Конспект* (від лат. conspectus – огляд) – стислий писаний виклад змісту чого-небудь, складається з плану й тез, доповнених фактичним матеріалом, що у сукупності є коротким письмовим викладом змісту книжки, статті, лекції тощо. Конспект слугує для збереження основного змісту роботи. У ньому репрезентовано лише думки автора роботи, яку конспектують; мета його – глибоко осмислити інформацію і подати її адекватно, стисло та в зручній для подальшого використання письмовій формі. Для конспектування, як і реферування, використовуються такі способи

викладу матеріалу: опис, оповідь, міркування. За своїм обсягом конспект не перевищує 1/3 всього первинного тексту. Способи фіксації відомостей можуть бути різними: мовними (виділення ключових слів, фраз, повний детальний запис), позамовними (план, схема, таблиця, виділення ключових понять підкресленням або іншим кольором).

Стислий конспект передає в узагальненому вигляді найсуттєвішу інформацію тексту, а докладний (розгорнутий) – містить також відомості, які конкретизують, мотивують, деталізують основні положення тексту у вигляді доведень, пояснень, аргументів, ілюстрацій тощо. Не будь-який короткий запис є конспектом, бо конспект – це системне, логічне, зв'язне об'єднання плану, виписок, тез. Без змін зберігають авторські конструкції, цитати. Аналітичний запис прочитаного передбачає перероблення первісного тексту шляхом трансформації більших мовних одиниць у менші: зміст словосполучення передають словом, зміст речення – окремим словосполученням, складне речення замінюють на просте; використовують переказ, інші формулювання.

Плановий конспект укладається за попередньо складеним планом статті, книжки, лекції. Кожному питанню плану відповідає певна частина конспекту, але якщо пункт зрозумілий, то детально не розкривається. Він лаконічний, простий за своєю формою, але за ним не завжди легко вдається відтворити прочитане, почуте. Текстуальний конспект – це конспект створений переважно з цитат, збірка дослівних висловлювань автора. Цей конспект доцільно використовувати під час опрацювання наукових праць. Вільний конспект – це поєднання виписок, цитат, тез. Він вимагає уміння самостійно чітко і лаконічно формулювати основні положення, для цього необхідне глибоке осмислення матеріалу, великий і активний запас слів, уміння використовувати всі типи запису: плани, тези, виписки, цитати тощо. Тематичний конспект укладається на одну тему, але за декількома джерелами. Специфіка такого конспекту полягає у тому, що, розробляючи певну тему за низкою праць, він

може не відображати зміст кожної з них загалом. Тематичне конспектування дозволяє всебічно розглянути і проаналізувати різні точки зору на одне й те ж питання. Опорний конспект – це частина навчального матеріалу, лаконічно викладеного за допомогою тексту, малюнків та умовних позначень.

**Анотація** – один із видів скороченої форми представлення наукового тексту. Її призначення – зацікавити читача змістом дослідження за допомогою мінімальної кількості мовних засобів. Вимоги до структури та змісту анотації:

**Інформативність і змістовність.** Анотація повинна в узагальненому вигляді представляти зміст статті. У тексті анотації не варто використовувати загальні фрази, а також вказувати несуттєві деталі й загальновідомі положення. Передісторія (історія питання) може бути наведена тільки в тому випадку, якщо вона прямо пов'язана з розкриттям мети дослідження.

**Оригінальність.** Варто уникати прямих повторів будь-яких фрагментів роботи. Назва статті не повинна дублюватися в тексті анотації.

**Чіткість, логічність і зв'язність викладу.**

**Компактність.** Обсяг анотацій до статті має становити від 100 до 250 слів.

Анотація має вмещувати предмет, тему, мету роботи; метод або методологію; результати дослідження; висновки, які можуть супроводжуватися рекомендаціями, оцінками, пропозиціями, гіпотезами.

## **ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ І РЕДАГУВАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ**

**Переклад** – процес і результат вираження певної інформації, закодованої засобами однієї семіотичної системи, за допомогою засобів іншої семіотичної системи. Під процесом перекладу звичайно розуміють міжмовні перетворення, трансформацію тексту однієї мови в текст іншою мовою. Такі перетворення обов'язково

обмежені рамками двох конкретних мов, однак процес перекладу не є простою заміною одиниць однієї мови одиницями іншої мови.

Провідне місце у сучасному перекладознавстві займає лінгвістична теорія перекладу. Предметом лінгвістичної теорії перекладу є порівняльне вивчення мовних засобів різних мов і їхнього використання в процесі перекладу. В основі порівняння різних мов лежить безпосередній і нерозривний зв'язок між мовою та мисленням. Підготовка перших перекладачів проводилась філософами і лінгвістами. Лінгвістична спрямованість теорії перекладу багато в чому була пов'язана зі змінами характеру перекладацької діяльності. З другої половини ХХ ст. все більшу частину перекладів становлять переклади текстів спеціального характеру, які значно відрізняються від художніх текстів. Спеціальні тексти, як правило, більш-менш стандартні за формою і мовним засобам, і при їх перекладі необхідно вирішувати суто лінгвістичні проблеми, які обумовлені різницями в семантичній структурі мов і особливостями використання двох мов в процесі комунікації.

Американський перекладознавець Юджин Найда (Eugene Nida) виокремив групи проблем, якими займається лінгвістична теорія перекладу:

*філологічна* – історично виникла раніше інших підходів; проблема відповідності перекладу тексту оригінала; принципи адекватності перекладу, що базуються на філологічній інтерпретації текстів, які перекладаються; визначення понять еквівалентності та адекватності; використання методів аналізу змісту і структури тексту при порівнянні текстів оригіналу та перекладу;

*лінгвістична* – основна увага приділяється змістовим відношенням між оригіналом і перекладом; є наслідком того, що переклад завжди має справу з двома мовами;

*комунікативна* – запозичення у теорії комунікації основних понять (джерело інформації, повідомлення, рецептор, зворотній зв'язок, процеси кодування і декодування);

*соціосеміотична* – концентрує увагу на соціальних аспектах і взаємодії різних знакових систем (кодів) у реальних актах вербальної комунікації; вивчення мовленнєвого спілкування з огляду на особливості мови, культури, мислення людини.

Лінгвоперекладацькі дослідження складають важливу частину сучасної теорії перекладу. Вони спрямовані на вивчення процесу перекладу, побудову його моделей, опис перекладацьких прийомів, порівняння текстів оригіналу і перекладу для встановлення відповідностей, пошук критеріїв еквівалентності перекладу тощо.

Типологізація перекладів здійснюється за такими параметрами: співвідношення типів мови перекладу і мови оригіналу; форма презентації тексту перекладу і тексту оригіналу; характер відповідності тексту перекладу тексту оригіналу; жанрово-стилістичні особливості і жанрова приналежність перекладного матеріалу; повнота і тип передачі смислового змісту оригіналу.

Переклади, які виділяються за співвідношенням типів мови перекладу і мови оригіналу: *внутрішньомовний* переклад – тлумачення словесних знаків за допомогою знаків тієї ж мови (має наступні різновиди: діахронічний (історичний) переклад – переклад на сучасну мову історичного тексту; транспозиція – переклад тексту одного жанру в інший жанр); *міжмовний* переклад – перетворення повідомлення, вираженого засобами будь-якої однієї знакової системи, в повідомлення, виражене засобами іншої знакової системи.

Переклади, які виділяються із загальної характеристики суб'єкта перекладацької діяльності і за його відношенням до автора тексту, що перекладається: *традиційний* (людський, ручний) переклад – переклад, що виконується людиною; *машинний* (автоматичний) – виконаний або виконуваний комп'ютером; *змішаний* – із використанням значної частки традиційної (або машинної) переробки тексту.

Переклади, які виділяються за ознакою характеру і якості відповідності тексту перекладу тексту оригіналу: *вільний* переклад

– відтворює основну інформацію оригіналу з можливими відхиленнями – додаваннями, пропусками тощо; здійснюється на рівні тексту, тому для нього виявляються нерелевантними категорії еквівалентності мовних одиниць; *точний* (правильний) переклад – семантично повно і правильно передає план змісту оригіналу; *автентичний* переклад – переклад офіційного документа, що має однакову юридичну силу з оригіналом; *завірений* переклад – переклад, відповідність якого оригіналу підтверджується юридично.

Переклади, які виділяються за жанрово-стилістичним особливостям і жанровою належністю перекладного матеріалу: *науково-технічний* – переклад науково-технічних текстів і документації; *суспільно-політичний* – переклад суспільно-політичних текстів; *художній* – художніх текстів; *військовий* – текстів військової тематики; *юридичний* – текстів юридичного характеру; *побутовий* – текстів розмовно-побутового характеру.

Переклади, які виділяються за повнотою і типом передачі смислового змісту оригіналу: *повний* (суцільний) переклад передає зміст оригіналу без пропусків і скорочень; *неповний* – передає зміст оригіналу з пропусками і скороченнями.

Основні типи лексичних трансформацій, що застосовуються в процесі перекладу: перекладацьке транскрибування і транслітерація; калькування та лексико-семантичні заміни (конкретизація, генералізація, модуляція чи змістовий розвиток). При транскрипції відтворюється звукова форма іншомовного слова, а при транслітерації його графічна форма (буквений склад). Провідним способом у сучасній перекладацькій практиці є транскрипція зі збереженням деяких елементів транслітерації. Оскільки фонетичні та графічні системи мов значно відрізняються, передача форми слова мовою перекладу завжди трохи умовна і приблизна: *absurdist* – абсурдист (автор твору абсурду); *kleptocracy* – клептократія (злодійська еліта); *skateboarding* – скейтборд (катання на роликовій дошці).

Калькування – це спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин – морфем або слів (у випадку стійких словосполучень) – їх лексичними відповідниками: *superpower* як наддержава; *mass culture* як масова культура; *green revolution* як зелена революція.

Лексико-семантичні заміни – це спосіб перекладу лексичних одиниць оригіналу шляхом використання в перекладі одиниць, значення яких не збігається зі значеннями вихідних одиниць, але може бути виведено з них за допомогою певного типу логічних перетворень. Основними видами таких замін є конкретизація, генералізація та модуляція (змістовий розвиток) значення вихідної одиниці. *Конкретизацією* називається заміна слова або словосполучення з більш широким предметно-логічним значенням словом і словосполученням з більш вузьким значенням: англійський іменник *thing* має дуже абстрактне значення (*an entity of any kind*) і українською завжди перекладається шляхом конкретизації: *рiч, предмет, рiч, факт, випадок, iстота*.

*Генералізацією* називається заміна одиниці, що має більш вузьке значення, одиницею з більш широким значенням, тобто перетворення, зворотне конкретизації.

*Модуляцією, чи смисловим розвитком* називається заміна слова або словосполучення одиницею, значення якої логічно виводиться із значення вихідної одиниці. Найбільш часто значення співвіднесених слів в оригіналі та перекладі виявляються при цьому пов'язаними причинно-наслідковими відносинами: *I don't blame them. – Я їх розумію. (Причина замінена наслідком: я їх не звинувачую тому, що я їх розумію). He always made you say everything twice. – Він завжди перепитував. (Ви були змушені повторювати сказане, тому що він вас перепитував.)*

## КОМУНІКАТИВНІ КОМПЕТЕНЦІЇ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

**Національно-мовна особистість** – це передусім національно свідома особистість, тобто носій національної свідомості, рідної мови, культури, людина, яка володіє сукупністю знань, умінь із мови та вмiє творчо використовувати їх у різних видах мовленнєвої діяльності.

**Компетентність** означає загальну здатність молоді людини до професійної праці й успішної життєдіяльності, що ґрунтується на здобутих знаннях, уміннях, досвіді та цінностях, здатність до продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту. Основними складовими компетентності є: *знання*, але не просто інформація, а швидко змінювана, динамічна, різноманітна, яку треба вмiти знайти, відсіяти від непотрібної, перевести в досвід власної діяльності; *уміння* використовувати це знання в конкретній ситуації; *розуміння*, яким чином добути це знання, для якого знання який метод потрібний; *адекватне оцінювання* – себе, світу, свого місця у світі, конкретного знання, необхідності чи зайвості його для своєї діяльності, а також методу його здобування чи використання.

У результаті навчання компетентність здобувача освіти, зокрема фахова, зростає через засвоєння спеціальних та загальнокультурних знань, оволодіння різними практичними методами роботи, успішне вирішення різноманітних навчальних і життєвих проблем, ознайомлення з різними соціальними ролями.

Виокремлюють трьохрівневу ієрархію компетентностей.

1. *Предметні* – формуються засобами навчальних предметів.
2. *Міжпредметні* – належать до групи предметів або освітніх галузей. Компетентнісна освіта на предметному та міжпредметному рівнях орієнтована на засвоєння особистістю конкретних навчальних результатів – знань, умінь, навичок, формування ставлень, досвіду, рівень засвоєння яких дозволяє їй діяти адекватно в певних навчальних і життєвих ситуаціях.
3. Найбільш

універсальними є *ключові* компетентності, які формуються засобами міжпредметного і предметного змісту.

Якщо розглядати *мовну компетенцію* як узагальнене поняття інтегрованої властивості особистості, то структура цієї компетенції включає три основні (специфічно предметні) блоки: власне мовні, мовленнєві і комунікативні компетенції. *Власне мовні компетенції*: знання базових мовознавчих понять, основних відомостей з різних розділів мовознавства; базові лексичні, граматичні, стилістичні, орфоепічні, правописні вміння; розуміння зображувально-виражальних можливостей рідної мови.

*Мовленнєві компетенції*: знання базових мовленнєвознавчих понять; здатність адекватно сприймати, розуміти, оцінювати і відтворювати почуте чи прочитане; здатність планувати, готувати майбутнє висловлювання в різних жанрах за інтерактивними схемами, виступати з повідомленням; здатність реалізовувати задум у процесі мовленнєвої діяльності; гнучке вміння використовувати засоби рідної мови залежно від типу, стилю мовлення; уміння редагувати власне та чуже мовлення; здатність до контролю, самоконтролю результатів мовленнєвої діяльності.

*Комунікативні компетенції*: уміння доцільно використовувати засоби рідної мови в практиці живого спілкування; уміння наводити переконливі аргументи в процесі розмови; здатність орієнтуватися в ситуації спілкування, комунікативно виправдано добирати вербальні і невербальні засоби і способи для оформлення думок, почуттів у різних сферах спілкування; уміння встановлювати і підтримувати контакт із співрозмовником, змінювати стратегію, мовленнєву поведінку залежно від комунікативної ситуації.

Отже, мовну компетенцію можна розглядати, як загальне комплексне поняття, що свідчить про рівень навчальних досягнень з мови та мовленнєвого розвитку студента; у вузчому тлумаченні – як одну з її складових, тобто власне мовну, пов'язану із засвоєнням лінгвістичної змістової лінії курсу української мови.

*Комунікативна поведінка* – сукупність правил і традицій вербального і невербального спілкування, що склалися в певному соціумі і реалізуються в процесі комунікації.

*Ефективність комунікації* – комунікативний параметр, що визначає досягнення комунікативного співробітництва (кооперації) між адресантом й адресатом і спрямований на такий спосіб організації концептуальної структури тексту, який сприяє розумінню тексту з мінімальними зусиллями для читача.

*Мовна самосвідомість* – усвідомлення людиною самої себе як мовної особистості, своєї мовної діяльності в соціумі.

*Мовна стійкість* – таке суспільно-політичне явище, в основі якого перебувають національні традиції; національна свідомість та солідарність; національна культура, духовна і матеріальна; національний мир і співробітництво з іншими народами, що живуть на території відповідного народу.

*Мовне чуття* – мовний смак, що забезпечує ефективну комунікативну діяльність мовця, знання ним норм сучасної літературної мови в їх зіставленні зі стильовими нормами, в зіставленні з історично мінливими літературними нормами; ґрунтується на знанні словника національної мови, володінні лексичними та граматичними засобами.

*Способи спілкування* – засоби регулювання інтерактивності в комунікації. Виділяють десять способів спілкування: домінантний, що виражає прагнення знизити статус співрозмовника; драматичний, що характеризується перебільшеною емоційністю мовлення; дискусійний, який передає прагнення довести якусь тезу, положення; заспокійливий, спрямований на зниження тривожності спілкування; вражаючий, що має на меті вразити, здивувати, шокувати співрозмовника; точний, який характеризується точністю, недвозначністю висловлень; уважний, що виражає зацікавленість, увагу до партнера; дружній – як заохочення до подальшого спілкування; відкритий – як щире вираження власної думки, почуттів; натхненний, що передбачає часте використання жестикуляції, міміки тощо.

*Комунікативні закони* – найзагальніші нежорсткі тенденції, які наявні в усіх типах групового та масового спілкування. Реалізуються вони незалежно від того, хто конкретно спілкується, з якою метою, в якій ситуації тощо. Крім комунікативних законів (загальних законів), у вербальному спілкуванні діють також правила спілкування. Їх варто розрізняти, оскільки вони є виявом особливостей процесу комунікації, які повторюються, але значною мірою залежать від конкретних складових та умов спілкування (психологічних станів учасників, конкретної ситуації, тематики тощо).

*Правила спілкування* – рекомендації щодо ефективного спілкування, які склалися в суспільстві й віддзеркалюють комунікативні традиції певного етносу. Вони засвоюються шляхом наслідування й навчання та реалізуються в спілкуванні переважно автоматично.

*Закон дзеркального розвитку спілкування:* співрозмовники у процесі спілкування імітують стиль один одного. Ця імітація відбувається автоматично, підсвідомо, як, наприклад, регулювання гучності голосу учасників спілкування залежно від того, підвищує голос опонент чи говорить тихо. Дія закону віддзеркалення починається тоді, коли хтось із учасників спілкування відхиляється від його норм. У випадку зародження конфлікту дію цього закону можна нейтралізувати: якщо хтось починає кричати, а йому демонстративно відповідають тихо й повільно, то співрозмовник обов'язково (за законом віддзеркалення) стане говорити тихіше. Цей закон впливає на тематику розмов, поставу тіла учасників спілкування, ритм їхніх рухів, навіть дихання. Він є найважливішим принципом безконфліктного спілкування.

*Закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль:* ефективність спілкування прямо пропорційна комунікативним зусиллям. Тобто чим більше комунікативних зусиль витрачає адресант, тим вища ефективність мовленнєвого впливу. Щоб досягти комунікативного успіху, необхідно застосовувати весь арсенал вербальних і невербальних

засобів, дотримуватися законів, правил спілкування, норм етикету тощо. Досвід свідчить, що коротко висловлені прохання й розпорядження виконують із меншим бажанням, оскільки вони сприймаються як невічливі, агресивні.

*Закон прогресивного зростання нетерпіння слухачів:* чим довше говорить мовець, тим неуважніші й нетерплячіші слухачі. Дослідники встановили, що друга половина промови оратора завжди видається слухачам приблизно вдвічі довшою від першої, а останні 10 хв. – утричі довшими за перші десять. Отже, ефективне мовлення повинно бути коротким і тривати не довше 10 хв.

Для *результативного спілкування* потрібно дотримуватися таких правил:

Щоб справити приємне враження на співрозмовника, варто мати охайний зовнішній вигляд.

У перші 4 хвилини віднайти належний тон комунікації.

Розмову доцільно розпочинати з доброзичливого та ввічливого тону.

Не забувати про посмішку як знак прихильності.

Бути толерантним слухачем.

Уникати суперечок, уміти визнавати свою неправоту.

Поважати думку співбесідників.

Дати можливість співрозмовникам відчувати свою значущість.

Запам'ятовувати імена людей, з якими спілкуєтесь.

Бути тактовним та поблажливим.

Для характеристики особливостей спілкування виділяють такі *типи спілкування*.

**Запобігливий тип.** Такі люди завжди намагаються догодити іншим. Під час розмови вони часто вибачаються, не вступають у суперечки, чекають схвалення своїх дій. Люди цього типу вдячні іншим уже за те, що з ними розмовляють.

**Звинувачувальний тип.** Представники цього типу намагаються отримати владу над іншими, постійно шукають тих, хто винен. Такі люди – диктатори, часто ведуть себе зухвало, говорять різко й жорстоко, перебиваючи інших. Вони радіють і отримують

задоволення від того, що люди їм підкоряються, відчують себе винними.

Розважливий тип. В основі поведінки такого типу людей – коректність, спокійність. Це люди, які дуже чітко розраховують усе наперед, вибудовують довгі фрази, мають монотонний голос.

Віддалений тип. Представники цього типу часто не реагують на запитання, говорять недоладно.

Врівноважений тип. Поведінка таких людей послідовна, злагоджена. Вони ставляться до інших відкрито, щиро, ніколи не принижують гідності. Представники цього типу прямо передають свої думки, відкрито виражають свої почуття. Такі люди викликають повагу й довіру до себе.

*Стиль як спосіб формування думки:* зрозумілий, простий, ясний, прецизійний, динамічний, розтягнутий.

# ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

## ДЕРЖАВНА МОВА – МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

### ЗАВДАННЯ

#### 1. Підготуватися до обговорення питань:

- Мовне законодавство та мовна політика в Україні.
- Поняття національної та літературної мови.
- Найістотніші ознаки літературної мови.
- Мова професійного спілкування як функціональний різновид української літературної мови.
- Поняття культури української мови.

**2. Користуючись довідковою літературою, встановити значення термінів:** *мова, мовлення, комунікація, спілкування, національна мова, літературна мова, державна мова, рідна мова, іноземна мова, мовний репертуар особи, мультилінгвізм, плюрилінгвізм, білінгвізм, мовна картина світу, екологія мови, суржик, рівні володіння мовою, генеалогічна класифікація мов, мовна ситуація, мовна політика, унормованість, уніфікованість, наддіалектність, поліфункціональність, фахова мова.*

**3. Пояснити значення запропонованих слів (за потреби скористайтесь тлумачним словником):** *квапитися, картатий, комизитися, клопотатися, облесливий, дорікати, бурштин, веління, смуток, жмуток, низка, небосхил.*

**4. Дібрать і записати 5-6 аргументів, щоб підтвердити тезу «Розмовляти українською мовою – престижно».**

## **5. Укласти словник-порадник «Культура мовлення учителя. Типові порушення мовних норм у фаховій мові» за зразком**

### **ЗРАЗОК**

*Апріорі.* Цей прислівник багато хто розуміє як щось само собою зрозуміле, що не вимагає доказів. Але в філософії думати апріорі – значить мати про щось уявлення, не перевіривши це на практиці (від латинського *a priori* – «з попереднього»). Антонімом є слово «апостеріорі» – судження, засноване на певному досвіді.

*Гіпотеза і теорія.* Близькі, але не ідентичні поняття. Гіпотеза – це наукове припущення, яке висувається для обґрунтування якогось явища і потребує перевірки дослідним шляхом. Теорія ж (в одному зі значень) – це думка про щось, вироблена на основі спостережень. Іншими словами, в межах якої-небудь теорії можна висунути гіпотезу, щоб довести певні положення цієї теорії.

*Компетенція – компетентність.* Знання і досвід в певній сфері не варто плутати з умінням ними користуватися. Наприклад, якщо в компанії відкрита вакансія юриста, то зайняти її зможе тільки людина з вищою юридичною освітою (компетенція). Але наявність диплома не гарантує компетентності претендентів.

*Педагог – викладач.* Між цими словами часто ставлять знак рівності, проте ці поняття зовсім не тотожні. Педагог – це людина, яка займається викладацькою або виховною діяльністю (синонім – наставник). Викладач – працівник середнього або вищого навчального закладу, що викладає який-небудь предмет (викладач математики, викладач літератури). Отже, педагог – це рід діяльності, професія, а викладач – спеціалізація.

## **6. Підготувати реферат-огляд на тему: «Екологія мови як наукова проблема».**

### **Література**

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.7 – 13, 29 – 37.
2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С. 11 – 63.

# СТИЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

## ЗАВДАННЯ

### 1. Підготуватися до обговорення питань:

- Функціональні стилі української мови та сфера їх застосування.
- Основні ознаки функціональних стилів. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів.
- Класифікація мовних норм, типові порушення мовних норм у фаховій мові.
- Орфоепічні норми. Особливості артикуляції голосних і приголосних звуків української мови.
- Акцентуаційні норми. Характеристика наголосу в українській мові. Порушення акцентуаційних норм як результат мовних контактів та впливу діалектного оточення.

**2. Прочитати слова, дотримуючись правил української вимови. Прокоментувати розбіжність між вимовою звуків та їхнім позначенням на письмі:** *безжурний, безшумний, боротьба, просьба, відбудеться, смієшся, власності, дьогтю, легкий, зшити, книжка, підживити, піджак; студентський, аспірантський, університетський, парламентський, журналістський, лаборантці, шістдесят, агентство, шістнадцять.*

**3. Обґрунтувати особливості наголошування слів, використавши «Словник наголосів»:** *алфавіт, атлас, батьківщина, безрозмірний, беремо, були, , взяли, данина, договір, відобразити, громадянин, двадцятип'ятирічний, довідник,*

доповідати, допоможеш, живемо, загадка, зокрема, кажу, котрий, користуватися, листопад, магістерський, маркер, новина, обійняла, одинадцять, одягну, одягнеш, перепад, пізнання, пили, пільговий, помилка – помилки, поняття, посередині, прийняли, приклад, розповісти, сільськогосподарський, спортивентар, таланити.

**4. Записати текст, розставивши розділові знаки, знявши скісну риску й вибравши з дужок нормативний варіант:**  
*Навчання усного (і, й, та) писемного мовлення здійснюється (в, у) межах (і, й, та) за принципами комунікативної методики. (В, У)прави для навчання говоріння аудіювання читання (і, й, та) письма мають переважно умовно/мовленнєвий (і, й, та) мовленнєвий характер побудовані на живому матеріалі що охоплює (в, у)сі сфери діяльності доступні досвіду (і, й, та) розумінню старших підлітків. (В, У) межах (в, у)сіх програмних тем автор(ові, у) (в,у)далося знайти (і, й, та) розвинути ту когнітивно/комунікативну основу яка (зумовлює, обумовлює) пізнавальний інтерес мотивує спілкування (в, у) будь/якій формі мовлення.*

*Хотілося/б звернутись до автора (із, з, зі) порадою якомога/скоріше створити інші компоненти навчально/методичного комплекс(а,у) як/то збірка тестових завда(нн,н)ь книга для читання звуко/запис можливо комп'ютерна програ(мм,м)а. На наш погляд слід обов'язково знайти більше місця для спеціального підрозділ(а,у) «Проектна робота» (і, й, та) для художніх текстів або фрагментів автентичних медіа/матеріалів (за О. Шерстюк).*

**5. Відредагувати речення, пояснити характер помилок:**

*а) Мета передбачає рішення наступних завдань. У даному дослідженні доцільніше було б використати метод зіставного аналізу. Більш детальніший аналіз цього явища буде представлений в наступних наукових розвідках самим найближчим часом. З огляду*

на зазначене робимо висновок, згідно якого елементарність структури речень-звертань ідентифікує їх як одиниці розмовного синтаксису у площині драматургічного тексту, а глибинна семантика вказує на дискурсивну природу відзначених синтаксем.

б) Узагальнюючи викладене відмічаємо значний емоційно-експресивний потенціал обірваних синтаксем, що дозволяє використовувати їх в якості стилістичних фігур та прийомів. У «Вступі» обґрунтована актуальність роботи, визначені мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження, з'ясовані використані методи. У першому розділі проведений аналіз теоретичних положень досліджуваної проблеми, дано визначення місця досліджуваної проблеми в сучасній науці. Нами здійснювалися багаточисленні випробування механізму. Ваше дослідження потребується в серйозній перевірці експериментальної частини.

в) Дата експерименту не співпадає з строком написання роботи. Висновок другого розділу знаходиться в суперечності з наведеними прикладами. Вибираючи сучасні матеріали для обробки і ремонту, велику роль грає думка фахівця. Вивчивши схему роботи приладу, це допоможе правильно його експлуатувати. Покриття наноситься на поверхні конструкцій, очищених від пилу і забруднень. Мова йдеться про вірне виконання вправ.

**6. Проаналізувати публічний виступ відомої особи (політик, спортсмен, актор, журналіст тощо). Записати і прокоментувати типові орфоепічні помилки, які допущені в мовленні.**

## **Література**

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.81 – 95.

2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С. 19 – 27.

# СПІЛКУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

## ЗАВДАННЯ

### 1. Підготуватися до обговорення питань:

- Види, типи і форми професійного спілкування.
- Основні закони спілкування.
- Стратегії спілкування.
- Техніка і тактика аргументування. Мовні засоби переконання.
- Комунікативні вимоги до мовної поведінки під час публічного виступу.

«Мозковий штурм» як евристична форма, що активізує креативний потенціал співрозмовників під час колективного обговорення проблеми.

### 2. Пояснити функції спілкування (контактну / інформаційну / спонукальну / координаційну / пізнавальну / емотивну / налагодження стосунків / регулятивну / інструментальну / інтегративну / самовираження / трансляційну / соціального контролю / соціалізації / експресивну).

### 3. Назвати основні засоби невербального спілкування. Навести приклади (шкільна тематика).

### 4. Скласти цитатний план до теми «Мовленнєва комунікація у фаховій діяльності».

**5. Підготувати інформаційний, рекламний, критичний виступи на тему «Спілкувальний етикет. Гендерні особливості в етикетному спілкуванні».**

**6. Підготувати презентацію професії, яку опановуєте в університеті.**

*Орієнтовний план:*

*Чим приваблює обрана професія?*

*Що вам відомо про цей фах? (Історичний екскурс)*

*Наскільки ваша спеціальність важлива, актуальна сьогодні, перспективна?*

*Які ділові, моральні якості допоможуть вам у професійній діяльності?*

*Ким ви бачите себе в майбутньому?*

*Чого Вам потрібно навчатися, щоб досягнути успіху в професійній діяльності?*

## **Література**

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.81 –120.
2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С. 149 – 164, 213 – 227, 238 – 256.

## **КЛАСИФІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ. ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.**

### **ЗАВДАННЯ**

**1. Підготуватися до обговорення питань:**

- Явище полісемії у професійному спілкуванні.
- Особливості вживання синонімів, омонімів, паронімів, антонімів.

- Уживання запозиченої лексики.
- Документація з кадрово-контрактних питань. Резюме. Характеристика. Рекомендаційний лист.
- Заява. Види заяв.
- Довідково-інформаційні документи. Протокол, витяг з протоколу.

**2. Прочитати поданий текст. Яка лексика в ньому переважає – питома чи запозичена? Виписати 5 слів, засвоєних з інших мов, з'ясувати їх походження та значення за відповідним словником: *Спілкувальний (комунікативний) етикет у вербальному та невербальному виявах – явище загальнолюдське. Водночас йому завше притаманні етнічні особливості, національна своєрідність. Це спричинено, з одного боку, специфікою природно-кліматичних умов, способами господарювання, контактами з іншими народами, впливом релігії, рівнем культурно-цивілізаційного розвитку тощо, а з іншого – «душею народу», його вдачею, темпераментом, ментальністю, національним характером. Наприклад, українцям, за словами Михайла Грушевського, властивий «високий розвиток своєї гідності, пошанування гідності чужої, любов до певних, установлених зверхніх форм, «законних річей», культурних і громадських вартостей життя». У мовленнєвому етикеті українців відбито такі риси, як побожність, шану до батьків, до жінки, демократизм, емоційність, естетизм, делікатність та ін. (Марія Стахів).***

**3. Користуючись довідковою літературою, визначити семантику слів іншомовного походження, назвати джерело запозичення. Чи збігається лексичне значення слова, вживаного в українській мові, зі значенням у мові, з якої воно походить? *Лояльний, мажор, маніпулятор, ляпсус, люстрація, сектор, дистанція, еквівалентний, елегантний, імітація, кульмінація, апофеоз, консолідація, віче, ліга, регіон, федерація, полеміка, електорат, кампанія, комюніке, креативний.***

**3. За допомогою словника дібрати до слів синоніми. Визначити, чи різняться вони відтінками значень, чи є абсолютними. За допомогою тлумачного словника визначити, які слова належать до багатозначних: авторитет, апеляція, баланс, галузь, горизонт, дефект, інвестор, контракт, оксидація, симптом, стимул.**

**4. Користуючись словником синонімів, пояснити значення слів: автобіографія, біографія, життєпис; внаслідок, у підсумку; гуманний, гуманістичний, гуманітарний; дефект, недолік, вада; застосувати, вживати; значна кількість, багато, немало, чимало; корективи, поправки, зміни, виправлення; процент, відсоток; письмовий, писемний.**

**5. Виправити помилки в адресуванні заяв:**

*а) Декану факультета машинобудування НАУ доц. Окоча А.І. від студента I курсу групи № 2 Гарковенко Олександра Я.*

*б) Ректору Київського національного університету імені Тараса Шевченка проф. Кудрявцеву К.І. студ. Авраменка Сергія Костьовича.*

*в) Начальнику АТП – 13456 Стріха П.І. головного інженера Горбачук Сергія Петровича.*

**6. Підготувати резюме для участі в конкурсі: для поїздки на практику до Англії; для навчання в університеті Німеччини.**

## **Література**

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.120 – 165.

2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С. 27 – 37.

# МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

## ЗАВДАННЯ

### 1. Підготуватися до обговорення питань:

- Творення відмінкових форм іменників.
- Відмінювання числівників.
- Творення особових і часових форм дієслів.
- Етикет службового листування.
- Синтаксична нормативність мовлення. Типові недоліки, пов'язані з побудовою складних речень.

### 2. Записати подані іменники в родовому відмінку однини.

**Пояснити вибір закінчення:** ваучер, ринок, вексель, дебет, фініш, документ, папір, термін, експеримент, формуляр, експорт, заголовок, підпис, індекс, заклад, ксерокс, апарат, адресант, бланк, банк, комп'ютер, інститут, адрес, курс, колектив, виробіток, спеціаліст, приріст, студент, відмінок, журнал, стиль.

**3. Записати подані конструкції в давальному і кличному відмінках однини:** Юрій Іванович, друг Андрій, добродій Литвиненко, пан президент, колега Василенко, панна Наталя, Марія Степанівна, добродійка Шевченко, пані Леся, Василь Іванович, добродій слухач.

**4. Записати назви жителів міст, указати можливі варіанти:** Біла Церква, Васильків, Тернопіль, Жашків, Львів, Умань, Житомир, Жмеринка, Черкаси, Донецьк, Євпаторія, Миргород, Фастів, Кагарлик, Золотоноша, Бориспіль, Саки, Феодосія, Хмельницький, Вінниця, Тетіїв.

**5. Записати можливі форми вищого й найвищого ступенів порівняння до поданих прикметників, утворити словосполучення з однією з форм кожного слова: адекватний, значний, високий, правильний, актуальний, багатий, офіційний, важливий, доступний, зрозумілий.**

**6. Записати числа словами, розкриваючи дужки й узгоджуючи числівники з іменниками: виявлено близько 560 (одиниця), з'ясовано значення 291 (лексема), проаналізовано більше 170 (поезія), описано на 386 (сторінка), ознайомитися зі 116 (тексти), створити понад 1450 (слово), у період з 2000 до 2016 (рік), починаючи з 59 (сторінки), виступили 4 (доктор), 45 (кандидат наук) і 3 (аспірант).**

### **Література**

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.165 – 211.
2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С. 37 – 45.

## **УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ**

### **ЗАВДАННЯ**

#### **1. Підготуватися до обговорення питань:**

- Термін та його ознаки. Термінологія як система.
- Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія.
- Способи творення термінів.

- Історія формування фахової термінології.
- Фахові термінологічні словники.

**2. Із фахового підручника дібрати текст (8-10 речень). З тексту виписати 5 термінів і схарактеризувати їх за планом:**

- дефініція (що означає термін);
- ступінь спеціалізації (загальнонауковий, міжгалузевий, вузькоспеціальний);
- походження (власне український, запозичений);
- спосіб творення (для власне українських термінів).

**3. Користуючись довідковою літературою, дібрати приклади інноваційних термінів вашого фаху:**

- а) грецького походження:
- б) латинського походження:
- в) англійського походження:
- г) німецького походження:
- г) французького походження:
- д) власне українські за походженням.

**4. Розмежувати терміни, номенклатурні назви і професіоналізми:** *диференціал, планета, (планета) Місяць, суд, адаптація, озеро, (озеро) Світязь, апеляційний суд, зняти касу, валюта, долар, платіжка, смерека, рапорт, маркетинг, соціальна оптимізація психічних явищ, джип, ідентифікація, літак «Мрія», клава, іконопис, тональність, вікно, клавішник, синтез, заліковка, Конституційний Суд України.*

**5. Визначити спосіб творення термінів, записати їхні дефініції, скориставшись довідковою літературою:** *мовознавство, паспарту, лінгвістика, соціалізація, парнокопитні, держава-монополія, вітамін С, артикуляція, термінатор,*

*доконаний вид дієслова, колоскові, особистість, реверс, сервер, ватман, язик, па-де-труа.*

**6. Скласти речення фахового спрямування з будь-якими трьома словами. Чи є ці слова термінами? Прокоментувати особливості наголошування запропонованих слів, використавши довідкову літературу: коледж, видання, випадок, разом, громадянин, гуртожиток, магістерська робота, каталог, листопад, літопис, запитання, перепис, приятель, псевдонім, бюрократія, різновид, рукопис, середина, феномен, читання.**

### **Література**

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.131 – 142.

2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С. 513 – 525.

## **НАУКОВИЙ СТИЛЬ І ЙОГО ЗАСОБИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ**

### **ЗАВДАННЯ**

#### **1. Підготуватися до обговорення питань:**

- Особливості наукового тексту і професійного наукового викладу думки.
- План, тези, конспект як важливий засіб організації розумової праці.
- Анотування і реферування наукових текстів.
- Реферат як жанр академічного письма. Складові реферату.

- Стаття як самостійний науковий твір. Вимоги до наукової статті.
- Основні правила бібліографічного опису джерел, оформлювання покликань.
- Науковий етикет.

**2. Прочитати подане висловлювання, зробити висновки про стилістичну диференціацію сучасної української мови, навести власні аргументи щодо цієї проблеми:** *У сучасній українській літературній мові розрізняють стилі: розмовний і книжні, до книжних належать публіцистичний, офіційно-діловий та науковий. Окремо стоїть художній стиль. Питання про його місце в літературній мові викликає суперечки серед науковців. На думку окремих дослідників, він є функціональним стилем, інші мовознавці надають йому особливого статус, виходячи з того, що мова художньої літератури «багатостильова», оскільки містить елементи всіх стилів, зокрема територіальні і соціальні діалекти (Г.Волкотруб).*

**3. Наведені слова вживаються у різних стилях мовлення. Розкрити значення слів відповідно до кожного мовного стилю:** *коливання, кульмінація, протокол, заява, нота, акт, договір, акція, конференція, оцінка, мораторій.*

**4. Визначити підстиль запропонованого наукового висловлення, обґрунтовуючи власну думку:**

*а) Літературна мова виникла на основі мови загальнонародної. Загальнонародна мова – це сукупність усіх слів, усіх граматичних форм, усіх особливостей вимови людей, що розмовляють українською як рідною. Сюди входять діалекти, жаргони, літературна мова, тобто все, що перебуває в мовному спілкуванні народу. Літературна мова є відшліфованою формою загальнонародної мови, що має певні норми в граматиці, лексиці, вимові, наголосі; виникає на основі писемної, художньо закріпленої*

форми загальнонародної мови і в своєму писемному й усному різновиді обслуговує культурне життя нації. Отже, літературна мова є могутнім знаряддям духовної й матеріальної культури людського суспільства (О. Пономарів).

б) Ми всі маємо досить туманне і абсолютно неправильне уявлення про примітивну людину, яка видавала, подібно Тарзану, бурчання упереміш з криками під акомпанемент гучних ударів по власних грудях. Однак людська мова майже напевно виникла інакше. Вона почалася з монотонного бурмотіння, і, ймовірно, в темряві! Темрява завжди викликає страх, особливо на самоті, тому людина вже на самому ранньому етапі свого розвитку навчилася підтримувати почуття спільності, яке вселяє спокій, переконаність, що вона не одна в мороці печери, коли сонце вже зайшло, а місяць не з'явився. Мова, безсумнівно, з'явилася раніше, ніж вміння користуватися вогнем. До сих пір ми користуємося нею не лише для того, щоб висловити якусь думку або почуття, а й просто для того, щоб встановлювати і підтримувати контакт з іншими людьми (Журнал «Пізнайко»).

в) У п'ятому розділі розглядається етимологія слова Русь, семантична інтерпретація слів руси і варяги, етимологія слова Україна, а також історичні свідчення зародження українського етносу. Автор спирається на традиційні погляди, описані в науковій літературі, при цьому одним із цікавих поглядів на аналіз зазначених топонімів та етнонімів є залучення матеріалу з германських мов та своєрідна реконструкція праслов'янських форм, що витікають із праіндоєвропейських коренів. Таким чином, необхідно відзначити, що рецензована монографія безперечно посяде чільне місце серед досліджень цієї проблематики, дасть змогу іншим дослідникам продовжити аналіз походження слов'янських народів та їхніх мов, зокрема українців (С. Пономаренко).

**5. До запропонованих слів дібрати українські відповідники:** акцент, тене́за, белетрист, демаскувати,

*капітальний, аналогічний, превентивний, деградація, еволюція, тотальний, латентний, гіпотеза, ігнорувати, лаконічний, наївний.*

**6. Утворити пари словосполучень із паронімами, дібравши зі слів, поданих у дужках, відповідне за змістом. Значення паронімів з'ясувати за «Словником паронімів української мови» Д. Г. Гринчишина й О. А. Сербенської. Ознайомити, познайомити (зі станом справ, зі співробітниками), відрізнятися, вирізнятися (зростом, від своїх колег), освоювати, засвоювати (правила, землі), обумовлювати, зумовлювати (тенденції, пунктом договору), оснований, заснований (на вченні, університет), виборний, виборчий (орган, бюлетень), військовий, воєнний (квиток, період), гарантійний, гарантований (кредит, заробіток), громадський, громадянський (орган, обов'язок), інформативний, інформаційний (характер, канал), перекладацька, перекладна (практика, література), професійний, професіональний (футболіст, обов'язок).**

## **Література**

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.37 – 81.
2. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : навч. посіб. Київ, 2006. 312 с.
3. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С.106 – 118, 534 – 572.

## **ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ І РЕДАГУВАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ ЗАВДАННЯ**

- 1. Підготуватися до обговорення питань:**

- Форми і види перекладу.
- Автоматичний (комп'ютерний) переклад. Засоби автоматичного перекладу.
- Переклад термінів.
- Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською мовою.
- Особливості редагування наукового тексту.

**2. Користуючись «Словником іншомовних слів», дібрати до запозичень слова-синоніми:** *дефект, анархія, компетентність, апелювати, імпульс, адаптувати, компенсація, лімітувати, пріоритет, симптом, брокер, фіксувати, рентабельний, ігнорувати, дебати, автентичний, гуманізм, домінувати, екстраординарний, аномалія, імідж, актуальний, шеф.*

**3. Опрацювати таблицю нормативних висловів, які вживаються у науковому стилі. Усно укласти з кожним із них по 1-ому реченню.**

Неправильно	Правильно
Заслуговує уваги	Заслуговує на увагу
Стаття побачила світ	Стаття вийшла друком
Дати начало	Започаткувати
Добитися результатів	Домогтися результатів
Вповні заслуговує	Цілком заслуговує
Для наглядності	Для наочності
Задавати питання	Ставити, порушувати, запитувати

На зворотній стороні	На звороті
На началах	На засадах, на основах
Невірне твердження	Неправильне, хибне, помилкове
Не грає ніякої ролі	Не відіграє ніякої (жодної) ролі
Не рідкість	Не дивина, звичайна річ
Першочергове завдання	Завдання найбільшої ваги
Піднімати проблему	Порушувати проблему
Переслідувати мету	Мати на меті
По мірі того як	Відповідно до того як
Приходити в протиріччя	Заходити в суперечність
У повному об'ємі	У всьому обсязі
У першу чергу	Насамперед, передусім, найперше, щонайперше

**4. Виправити і прокоментувати помилки у словосполученнях із наукових текстів. Скласти речення з правильними варіантами словосполучень.** *Ми рахуємо за необхідне, підводячи підсумки нашого дослідження, у дипломній приводяться приклади, можна назвати наступні методи дослідження, доказ цьому, потерпіти крах, прийняти до уваги, усестороннє дослідження даного явища, в порівнянні з, в залежності від, відповідно з, з іншого боку, до певної міри це питання досліджено, мова йдеться, торгівельні зв'язки, трьохтомна праця, список літератури можна найти наприкінці*

*данної роботи, співпадає з назвою, географічна приналежність, використання цього терміну в нашій роботі, більша половина архівів, з наведеного пересвідчуємось, дослідження по періоду, всі дослідники сходяться на думці, звертає на увагу дослідження, згадані напрямки вивчення, на протязі останніх років, науковцями було піднято тематику.*

**5. Дібрати текст фахового спрямування з англomовних наукових джерел (10-12 речень) та перекласти його українською мовою. Прокоментувати особливості перекладу.**

**6. Виконати переклад поданого нижче тексту мовою, яку ви вивчаєте, двома способами: а) власний переклад із використанням словника; б) машинний переклад. Порівняти обидва варіанти. Зробити висновки.**

Експерт «Реанімаційного пакету реформ» з групи «Культура» Наталя Кривда зауважує, що сучасна українська політика символів, формування нових героїчних образів і ситуацій з'явилась у період Революції гідності і російської воєнної агресії. Нині українці надолужують втрачені 24 роки, зазначила фахівець у розмові з Радіо Свобода. «В Україні останні 24 роки погано формувалась «символічна політика», на якій побудована національна ідентифікаційна політика більшості європейських країн. Не лише через спадщину (радянську – ред.), що є ключовим чинником національної самоідентифікації, а й через сучасну практичну діяльність, з якою європейські країни ідентифікують себе. «Символічна політика» як набір інструментів в Україні лише починає формуватися, проходить формування пантеону, це наша з вами відповідальність як громадян. Пишемо, говоримо, надаємо правильні назви», – каже Кривда.

Європейські держави свій пантеон героїв сформували здебільшого у роки Другої світової війни і після неї, за винятком держав колишнього «соціалістичного табору», чії справжні, а не нав'язані Кремлем герої повернулися з небуття лише після падіння

Берлінського муру. Україна ж лише вступає в аналогічний період і наразі ще не знає усіх своїх сучасних героїв, вважає політолог і публіцист Богдан Олексюк. «Насправді багато людей чинять подвиги, вільно чи невольно, але стають героями. Про них треба знати, і тут дуже велика роль ЗМІ – доносити до людей такі випадки, щоб ми про них знали. Звичайно ж, іде переоцінка цінностей, переоцінка історії, і ті міфи, які глибоко засіли у свідомості людей ще від часів Радянського Союзу, про спільність народів, – все це змінюється. Тому і з'являються нові герої, і це закономірно», – розповів експерт Радіо Свобода.

Події, які відбуваються в Україні в останні два роки та які не завжди зрозумілі на Заході, є новітнім етапом національно-визвольних змагань українського народу проти зовнішніх і внутрішніх ворогів. У подібні періоди українці найбільш активно формують пантеон героїв і міфологізують їхні вчинки. Але героїв сприймає і розуміє українська спільнота, а не влада, котрій не потрібні щирі українські патріоти, ладні «душу й тіло» покласти за Україну. Так вважає Олексій з позивним «Бик» – український співак, який пішов добровольцем боронити Україну. «Якщо говорити про героїку як елемент ідеологічного, патріотичного виховання – пантеон героїв, безумовно, потрібен. Питання лише в тому, хто і як його створюватиме. Якщо це будуть владні чи то офіційні установи, наприклад, Міністерство інформаційної політики, то це перетвориться на пафосний парад шароварництва і показушного патріотизму. Щось на кшталт радянських байок про Гастелло і подвиг панфіловців. При тому всьому мине зовсім небагато часу – і сьогоднішніх героїв будуть обплювувати, кричати «я тебе туди не посилав!», а деяких судитимуть за їхню самопожертву», – зазначив «Бик», який є автором пісні «Добровольці божої чоти», що стала неофіційним гімном українських добровольчих батальйонів (Б.Костюк. Якими є нові герої України? <https://www.radiosvoboda.org/a/27260267.html>).

## Література

1. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.211 – 228.
2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С. 598 – 623.

## КОМУНІКАТИВНІ КОМПЕТЕНЦІЇ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

### ЗАВДАННЯ

#### 1. Підготуватися до обговорення питань:

- Мовна особистість як національний і соціокультурний феномен. Мовна свідомість.
- Загальна характеристика комунікативних компетенцій.
- Лінгвістична, соціолінгвістична та прагматична компетенції.
- Стратегія мовної поведінки.
- Моделювання мовної поведінки у професійній сфері. Конструювання емпатичної комунікації.
- Технології нейролінгвістичного програмування (педагогічний аспект).

#### 2. Прокоментувати специфіку усного мовлення:

непідготовленість, спонтанність, наявність пауз, специфічних інтонаційних конструкцій, варіювання темпу, ритміки, гучності; можливості використання міміки і жестів; особлива роль дикції.

#### 3. Змоделювати ситуацію «Мій робочий день без гаджета».

**Записати зв'язний текст (10-12 речень), використавши: 5 термінів Вашого фаху; іменники у формі Кл. відм. (звертання); присвійні прикметники; числівники різних груп, узгодивши їх із іменниками.**

**4. Класифікувати визначені теми промов на чотири групи:** *пояснювальні, описові, біографічні, агітаційні:* Як відмовитися від поганої звички. Подумайте про вибір престижної професії. Українська мова на зламі віків. Видатна людина з моєї точки зору. Вчіться сприймати неминуче. Останні досягнення педагогічних технологій. В. Сухомлинський – видатний українських педагог. Милосердні люди ще потрібні. Що таке прогресивна освіта. Що означає академічна доброчесність. Причини злочинності серед молоді. Вплив детективних фільмів на дітей. Хороша і погана реклама. Книга, яка навчила мене жити. Реформи в Україні. Дебати у Верховній Раді України. Секрет генів. Атомна енергія в лікуванні захворювань. Життя у мегаполісі. Вінниця сьогодні. Майбутнє урану. Що викликає вітер. Життя в Долині Смерті. Сім'я чи кар'єра. Яке значення мають сни. Моя совість і я. Як прожити, нічого не маючи. Мій найдавніший знайомий. Як жити не старіючи.

**5. Порівняти думки щодо вибору теми виступів, зробити обґрунтовані висновки, поєднати їх в одне висловлювання і створити короткий монологічний виступ «Тема промови – запорука її успіху».**

Д. Карнегі	Поль Л. Сопер
<ul style="list-style-type: none"> <li>• варто уникати загальних тем,</li> <li>• необхідно визначити основні аспекти теми,</li> <li>• якщо тему вам запропонували, її треба максимально конкретизувати,</li> </ul>	<p>рівень зацікавленості слухачів темою виступу залежить від:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• основних інтересів аудиторії,</li> <li>• групових інтересів,</li> <li>• злободенних інтересів,</li> <li>• конкретних інтересів,</li> </ul>

<p>уточнити,</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• обираючи тему, користуйтеся власним досвідом.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• новизни теми,</li> <li>• закладених у ній початків конфлікту.</li> </ul>
--	---

**6. Змоделювати ситуацію професійного спілкування, записати репліки учасників у зошит. Зробити аналіз комунікативної ситуації за такою схемою:**

місце й час спілкування; їх вплив на спілкування;  
виявлення комунікативної мети учасників спілкування;  
чи змінюється мета в процесі спілкування, якщо так, то чому;  
комунікативна ініціатива учасників спілкування, її аналіз;  
аналіз виявлених прийомів впливу на співбесідника (чи беруться до уваги вік, освіта, стать, поточний стан свідомості тощо);  
характеристика типів спілкування учасників;  
дотримання мовного етикету учасниками спілкування;  
відображення в репліках учасників законів спілкування;  
засоби непрямого спілкування в репліках учасників (прихований смисл);  
мовленнєві помилки учасників, їх аналіз.

### **7. Підготуватися до навчальної дискусії.**

Орієнтовні питання:

*Чи дотримуетесь ви мовленнєвого етикету?*

*Чи погоджуєтесь ви, що вживання студентських сленгових слів є проблемою? Чому?*

*Чи впливає ваше оточення на те, як ви спілкуєтесь?*

*Як часто ви використовуєте елементи студентського сленгу?*

*Чи можливо заборонити вживання студентського сленгу?*

## Література

3. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ, 2009. С.81 –120.
4. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2011. С. 149 – 164, 213 – 227, 238 – 256.

# САМОСТІЙНА РОБОТА

## ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ НОРМИ МОВИ

### Актуалізація опорних знань:

- що таке словниковий склад мови ?
- за якими ознаками класифікують лексику?
- причини змін лексичних норм у словниковому складі української мови;
- найтипівіші зміни в лексичному складі мови;
- правила використання груп лексико-семантичних одиниць у ділових документах;
- основні правила вибору слова при комунікативному акті;
- правила введення багатозначних слів у діловий текст;
- типи мовних помилок у наукових текстах;
- правила введення іншомовних слів у текст документа;
- основні правила правопису слів іншомовного походження.

### ЗАВДАННЯ

**1. Проаналізуйте поданий текст, визначте, до якого стилю він належить. Чому?** Лексичний склад кожної мови з погляду походження – неоднорідний, дуже строкатий. В українській мові, наприклад, питома лексика складає 90%, запозичена – 10%. А, скажімо, в корейській мові це співвідношення спирається на ті самі цифри, але з протилежним наповненням: 10% – власне корейські слова, 90% – запозичення з китайської мови. В англійській мові 60% запозичень із французької мови, 50% запозичень із арабської мови – у перській та урду, а в турецькій із арабської – до 80% запозичень (З журналу).

**2. Доберіть українські відповідники до поданих іншомовних слів.** Аутсайдер, бізнес-ланч, драйв, генерація, бізнес-вумен, екзит-пол, сноб, інтенція, тинейджер, маркетинг, кліп, кастинг, ремейк,

котон, холдинг, кліпмейкер, прайс-лист, іміджмейкер, пресинг, імейл, провайдер, промоушн, попса, респектувати, екшен, спічрайтер, смог, суїцид, снобізм, імплементація, фіксувати, бартер, дефект, коректива, візаві, екстраординарний, репродукувати, координувати, преференція, еміграція, асиміляція, хобі, континент, бінарний, стагнація, активний, одіозний, апелювати, анархія, домінувати, конвенція, симптом, прерогатива, превалювати, регламент, легалізація, імітація, імміграція, адаптація.

**3. Поясніть значення іншомовних слів.** Нейтралітет, утилітарний, глобальний, масштаб, ефемерний, ескапада, координація, лінгвістика, юстиція, компенсація, об'єктивний, інтерв'ю, хаотичний, дефект, комплімент, інгредієнт, рецепт, адаптація, ординарний, кавалькада, етруски, саботаж, ягдташ, оригінальний, горизонтальний, композиція, конфіденційний, табу, пюпітр, стабільний.

**4. Чи є синонімами наведені ряди слів? Доведіть, з'ясувавши за словником їхнє значення. Поясніть стилістичні умови їхнього використання.** Магазин, крамниця, крамничка, гастроном; відпускати, продавати, видавати; вид, вигляд, видовище; розмір, об'єм,обсяг; положення, стан, становище; загальний, спільний; зумовлювати, обумовлювати; здібний, здатний; замісник, заступник; згоджуватися, погоджуватися, приставати; стосунки, взаємини, відносини, відношення; сісти, присісти; говорити, виступати, мовити, ректи.

**5. Проаналізуйте неологізми))) Визначте причини виникнення таких мовних одиниць.** Гугліж (те ж, що й гуглювання, гуглення), гуглоскопія (аналіз реальності за допомогою гугла), гуглядь, гугланути (одноразове гуглення), гуглань (телепень, який і гуглити не вміє), загуглячити (гуглення зі сподіванням на дуже високі результати), гугло (вульг. результат нагугленого), гуглюк (той, хто не володіє культурою гуглення), гуглі-гуглі (вигук задобрювання гугла), гуглянка (забавка в інформаційну епоху, вакханалія гуглення), гуглодайний (слово чи вислів, який потенційно може дати високі результати гуглення),

гуглило (те, за допомогою чого здійснюється гуглення); гугломовець (головомовець, який черпає інформацію з гугла); пігуглка (терапевтична порція гуглення для інформаційно залежних); гугляр (той, для кого гуглити – забавка); згуглитися (знецінитися через поширеність у результатах гугла; втомитися гуглити); гуглолог (гуглезнавець); лікар-гуглонолог (лікар, який лікує від гуглозалежності); гуглефікація (все оцифруванню для подальшого огуглення); гуглізми (типові помилки гугл-транслейту); гуглема (одиниця смислу, яку гуглять); гуглократія (влада гугла); гуглевидобуток (результат нагугленого, вимірюється в лінках); вгуглило; гуглекопи; гуглонавчений (про теоретика) (@Katrina Haddad-Rozkladaj)

**6. Відредагуйте.** Багаточисленний, бувший, у двох словах, виключення, виписка з протоколу, відділ по міжнародним зв'язкам, відзив, внести в список, недивлячись на, заказний лист, заключати угоду, з своєї сторони ми..., кінцеве рішення, командировка, кризисна ситуація, любий; накладна плата, налог, на протязі тижня, нести втрати, на основі документа, грошовий перевод, перечислити, по документу, приймати міри, приймати участь, розглянути на Верховній Раді, розходувати кошти, слідуючий, свідком являється особа, у значній мірі, згідно закону, у відповідності з діючим законодавством; міроприємство, бувший у користуванні, відклонити пропозицію, підняти питання, в остаточному рахунку, подходящий податок, профсоюзний білет, по цьому поводу, на заключення, на протязі, конкурентноспособний, заслуговує уваги.

**7. Поясніть значення фразеологізмів:** Дамоклів меч, соломонове рішення, прокрустове ложе, яблуко розбрату, муки Тантала, свята простота, восьме чудо світу, поцілунок Юди, троянський кінь, юдині срібняки, нитка Аріадни, умивати руки, гомеричний сміх, скринька Пандори, сізіфова праця, манна небесна, ріг достатку, гордіїв вузол, альфа і омега, офірний цап.

**8. Поясніть значення фразеологічних одиниць. Обґрунтуйте доцільність їхнього використання у професійному мовленні.** Біла ворона; відкрити Америку; вовк в овечій шкурі; геростатова

слава; дух часу; езопівська мова; книга за 7 печатями; кривити душею; лебедина пісня; лікарю, вилікуйся сам; пуп землі; умивати руки; через пень-колоду; бойове хрещення; взяти бика за роги; до глибини душі; з одного маху; закрити очі; звернути на свою стежку; злізти зі свого коника; кишеня не сходиться; на вербі груші; немов чавуном налитий; не витримати критики; не на тій козі під'їжджати; не по зубах; обходити стороною; один в ліс, один по дрова; очі розбігаються; підкласти свиню; піднімати, що легко лежить; рука не піднімається; хай йому абищо; шуку кинути в річку; як камінь під гору кидати; як обух по голові; нічим не гребує.

## СЛОВНИКИ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

**Інформаційний обсяг теми:** Теоретична і прикладна лексикографія. Відомості з історії українського словникарства. Типи словників. Українські електронні словники.

**Опорні поняття:** лексикографія, словник, електронний словник, глосарій, тезаурус, словникова стаття, корпус мови, комп'ютерна лексикографія.

**Класична (традиційна) лексикографія** – це галузь мовознавства, пов'язана з теорією лексикографічної параметризації мови, що базується на класичних дослідницьких методах словникового опису. Сучасна класична лексикографія існує у двох формах – паперова і комп'ютерна. Комп'ютерна лексикографія є спеціальним напрямом у практичній лексикографії з власними підходами не лише до подання, але й до змісту словника; це розділ прикладної лінгвістики, присвячений теорії та практиці створення мовноорієнтованого машинного продукту лексикографічного типу – програм оброблення тексту, баз даних, корпус. Електронні версії словників становлять інтегровані лексикографічні системи, тобто електронні словники, які містять бази даних словників різних типів.

**Корпус** – електронний текстовий об'єкт текстових ресурсів. Лінгвістичний напрям – корпусна лінгвістика, у межах якої виокремилася корпусна лексикографія, чи теорія і практика лексикографічного опису мови, ґрунтується на текстовому корпусі.

Усе більшого поширення в мовах світу набуває практика укладання одномовних словників з окремих наукових і технічних дисциплін, які поєднують у собі елементи тлумачних та енциклопедичних. Такі словники можна віднести до спеціальних *лінгвокогнітивних* словників, оскільки реєстри кожного з них представлені концептами конкретної галузі знань, які фіксують різноманітними мовними засобами сучасний стан наукового пізнання певного предмета або явища та їх зв'язок з іншими

елементами конкретної системи, а також з елементами інших систем і допомагають усім зацікавленим користувачам, особливо перекладачам.

Процеси глобалізації ставлять нації перед серйозним викликом – зрозуміти інших людей і дати можливість іншим зрозуміти себе. Спілкування людей, які мають різне бачення світу, є надзвичайно складним та суперечливим. Ось чому країнознавча інформація набирає неабиякої ваги в міжкультурному спілкуванні та при перекладі, а усвідомлення взаємозв'язку між мовою, культурою країни та мотивацією при вивченні мови чи перекладі сприятиме досягненню культурологічної компетенції. Тому актуальними є *лінгвокраїнознавчі* словники – особливий симбіоз одномовних чи двомовних словників та енциклопедичних довідників. Лінгвокраїнознавчі словники роз'яснюють особливості вживання, додаткове смислове навантаження, політичні чи інші конотації слів, словосполучень або назв, а також надають важливу фонову культурну інформацію.

## ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ

### ТЕОРІЯ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Базові поняття лексикографії (словник, макроструктура (структура словника), мікроструктура (словникова стаття, вокабула), реєстр, реєстрова одиниця, заголовкова одиниця, ремарка (семантична, граматична, стилістична, функціональна), транскрипція, синопсис, дефініція, екземпліфікація, вхідна і вихідна мова, пасивний і активний словник, концепція, інструкція, філіація, семантизація, лексикографічна параметризація, лексикографування, лексикографічні символи й умовні позначення).

#### **Наукові напрями сучасної лексикографічної парадигми**

Загальна (універсальна) і конкретна (національна) лексикографія.

Синхронна (описова) і діахронна (історична) лексикографія.

Загальномовна і лектна (діалектна, соціолектна, ідіолектна) лексикографія.

Нормативна і реєстративна лексикографія.

Тлумачна і перекладна лексикографія.

Наукова, навчальна і довідкова лексикографія.

Традиційна, комп'ютерна і корпусна лексикографія.

## Типологія модерних словників

За змістом (енциклопедичні (поняттєві) і лінгвістичні (загальномовні)).

За відбором лексики (тезауруси (повні) і часткові).

За способом опису слова (спеціальні та універсальні).

За одиницею лексикографічного опису (словники лексем, морфем, фразеологічних одиниць).

За епохою функціонування (сучасні та історичні).

За призначенням (словники помилок, труднощів, навчальні).

За мовним охопленням (одномовні, двомовні (перекладні), багатомовні).

За розміщенням лексичного матеріалу (прямі (алфавітні), зворотні, алфавітно-гніздові, ідеографічні (тематичні)).

За обсягом реєстрового матеріалу (короткі (до 30 000 слів), середні (70-80 000 слів), великі (понад 80 000 слів)).

## ІСТОРІЯ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Дословниковий період розвитку української лексикографії XI – XVI ст. Традиція глосування. Глосарії – прототипи сучасних українських словників. Різновиди перших українських глосаріїв (ономастикони, символіки (приточники), перекладні словники, розмовники).

Староукраїнська лексикографія XVI-кінця XVIII ст. Розквіт перекладного словництва.

Анонімний «Лексисъ съ толкованіємъ словенскихъ словъ просто» (кін. XVI ст., 896 слів) – перший церковнослов'янсько-український словник.

«Лексис ...»<sup>1</sup> Лавренія Зизанія (Вільно, 1596, 1061 слово). Склад, джерел реєстру та значення Словника.

«Лексикон словенороський ...»<sup>2</sup> Памва Беринди (Київ, 1627, 7 000 слів).

«Лексикон греко-славено-латинський» Єпифанія Славинецького (Москва, після 1663 р.)

Анонімний «Семимовний словник» (середина XVI ст., 2500 слів) – зразок багатомовної середньовічної лексикографії (латинсько-новогрецько-турецько-татарсько-вірменсько-українсько-молдавський словник).

Нова українська лексикографія (кінець XVIII – XX ст.). Розквіт тлумачного словництва.

«Словарь української мови» Бориса Грінченка (СПб, Т. 1-4, 1907-09, 68 000 слів).

Розквіт перекладного словництва. Діяльність Інституту української наукової мови і творення української національної термінології.

## **ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ СЛОВНИКИ. УКРАЇНСЬКИЙ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ РУХ**

1. Енциклопедичний словник як різновид лексикографічної продукції. Відмінність від словників лінгвістичного типу. Особливості реєстру та змісту.

1.1. Жанрові ознаки енциклопедії як різновиду наукової чи науково-популярної довідкової літератури.

1.2. Типологія енциклопедій: за обсягом (великі, малі, короткі, енциклопедичні довідники), за змістом (загальні, галузеві (тематичні), регіональні, проблемні, персональні).

1.3. Структурні моделі словникових статей (статті-огляди, статті-довідки, статті-тлумачення, статті-посилання).

1.4. Історія енциклопедичного руху в Україні і за кордоном. Прототипи сучасних українських енциклопедій.

1.4.1. Грушевський М. Украинский народ в его прошлом и настоящем: У 2-х т. (1914-16).

1.4.2. Українська Загальна Енциклопедія. – Книга Знання (Коломийська Енциклопедія) / За ред. І.Раковського та В.Сімовича: У 3-х т. (1930-35).

1.4.3. Українська Радянська Енциклопедія: У 20-ти тт. (Т.1, 1933).

1.4.4. Онацький Є. Українська мала енциклопедія: У 8-ми тт. (1957-67).

Проект ЕУ-2 (1955-85, у 11-ти томах, за редакцією проф. В.Кубійовича). Історія становлення та організації видання.

Англомовне видання Енциклопедії Українознавства (Encyclopedia of Ukraine, Торонто, Баффало, Лондон, 1984–1985).

Українська радянська енциклопедія.

Універсальний словник-енциклопедія (УСЕ) (1999, 2003, 2005).

Електронні онлайн-енциклопедії (Вікіпедія (<http://uk.wikipedia.org>), Знаймо(<http://znaimo.com.ua>), Хохлопедія: Українська Енциклопедія (<http://hohlopedia.org.ua>), Українська інтернет-енциклопедія (<http://www.uapedia.com.ua>)).

Соціологічні та психологічні енциклопедії (Психологічна енциклопедія / Степанов О.М. (2185 словникових статей, 2006); Соціологічна енциклопедія / Городяненко В.Г. (1042 словникові статті, 2008)).

Технічні енциклопедії (Енциклопедія кібернетики: У 2-х тт. / За ред. В. М. Глушкова (1973);

Енциклопедія сучасної України (ЕСУ): У 25 т. (Т.1-11, 2001-2011).

Українська універсальна енциклопедія – новий науковий проект НАН України і НТШ.

## ТЛУМАЧНІ СЛОВНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Різновиди тлумачних словників: академічні (наукові), науково-популярні, навчальні (шкільні), дитячі, комбіновані (багатоаспектні).

Академічні (наукові) видання тлумачного словника:

Словник української мови (СУМ-11): В 11-ти томах (134 000 слів, Київ, 1970-80) – перший український тлумачний словник академічного типу.

Словник української мови (СУМ-20): В 20-ти томах (Т.1., 2010; Т.2., 2012).

Тлумачний словник сучасної української мови: Фахова лексика / За заг. ред. проф. В.С. Калашника (20 000 слів, 2009).

**Мережевий онлайн-формат тлумачних словників.**

Всесвітній словник української мови (<http://uk.worldwide-dictionary.org/>).

Академічний словник української мови (<http://sum.in.ua/>).

Найповніший тлумачний словник української мови (<http://eslovnuk.com>).

Тлумачний словник української мови (<http://uktdic.appspot.com>).

Етимологічний словник української мови (ЕСУМ): У 7-ми томах (Т. 1-6, 1982-2012).

Рудницький Я-Б. Етимологічний словник української мови (Rudnyts'kyj J. V. An Etymological Dictionary of the Ukrainian language) (Т.1-2, - Вінніпег-Оттава, 1962-1982).

Огієнко І. Етимологічно-семантичний словник української мови (Вінніпег, 1979-95).

Чекалюк П. Короткий етимологічний словник української мови (Chekaluk, Peter W. A concise etymological dictionary of the Ukrainian language, Сідней, 1988).

Словник іншомовних слів / за ред. О.С.Мельничука (1974).

Новий словник іншомовних слів / за ред. Л.І.Шевченко (40 000 слів, 2007).

### Електронні словники

Mova.info [Електронний ресурс]: лінгвістичний портал. Режим доступу: <http://www.mova.info/>

Академічний тлумачний словник (1970-1980) [Електронний ресурс] : онлайн-версія «Словника української мови» в 11 томах. Режим доступу: <http://www.sum.in.ua/>

Безкоштовні онлайн-енциклопедії [Електронний ресурс]: пост // Пан Бібліотекар : блог про бібліотечну справу та інформаційні технології. Режим доступу: [http://www.xn--80abaqzevto0rc.xn--j1amh/2013/04/blogpost\\_19.html](http://www.xn--80abaqzevto0rc.xn--j1amh/2013/04/blogpost_19.html) 4.

Відкритий словник виправлень суржику [Електронний ресурс] / Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка // Mova.info. Режим доступу: <http://www.mova.info/Page3.aspx?11=191>

Відкритий словник новітніх термінів [Електронний ресурс] / Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка // Mova.info. Режим доступу: <http://www.mova.info/wordlist.aspx?11=179>

Електронні словники [Електронний ресурс] // Комп'ютерна лінгвістика / Лабораторія комп'ютерної лінгвістики КНЛУ. Режим доступу: <http://complinguide.com.ua/Dictionaries.aspx>

Словник УКРЛІТ.ORG [Електронний ресурс]: публічний електронний словник української мови // Публічна електронна бібліотека української художньої літератури. Режим доступу: <http://ukrlit.org/slovnyk>

Словники України on-line [Електронний ресурс] : український лінгвістичний портал. Режим доступу: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>

Український правопис [Електронний ресурс]: інформаційно-пошукова система / Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка // Mova.info. Режим доступу: <http://pravopys.kiev.ua/>

## **ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

### **Філологічні науки**

Барань Є. Б. Короткий термінологічний словник з морфології української мови. Берегове, 2010. 32 с.

Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ, 2007. 205 с.

Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Словник української ономастичної термінології. Тернопіль, 2011. 168 с.

Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Український словотвір у термінах. Словник-довідник. Тернопіль, 2007. 260 с.

Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ, 1985. 360 с.

Дерба С. М. Словник з української термінології прикладної (комп'ютерної) лінгвістики. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2007. С. 189–530.

Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор. О. Г. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ, 2001. 223 с.

- Іващенко В. Л. Матеріали до словника-мінімуму основних термінопонять концептуальної семантики // Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. пр. Київ, 2006. Вип. 16. С. 148–162.
- Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Словник стилістичних термінів // Стилїстика української мови: Підручник. Київ, 2003. С. 431–453.
- Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків, 2012. –196 с
- Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава, 2010. 844 с.
- Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль, 2000. 88 с.
- Шульжук К. Ф. Короткий термінологічний словник синтаксичних термінів // Синтаксис української мови: Підручник. Київ, 2004. С. 397–406.

## ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

- Александровський Б. П. Шкільний медичний словник (за Галиним). Полтава: 1924. 41+1 с.
- Англійсько-український геодезичний словник / Уклад. Заблоцький Ф. Д., Заблоцька О. Ф. Львів, 2010 360 с.
- Англійсько-український словник-довідник інженерії довкілля: Близько 15 000 термінів / Уклад. Тимотей Балабан. Львів, 2000. 400 с.
- Англійсько-українсько-англійський словник наукової мови (фізика та споріднені науки). У 2-х частинах. / Уклад. О. Кочерга, Є. Мейнарович. (серія). Вінниця, 2010.
- Англо-українсько-російський словник з хімії: У 2 книгах / Упоряд. М. Ю. Корнілов та ін. Київ, 1994. 324 с., 288 с.
- Барна М. М. Ботаніка: Терміни. Поняття. Персоналії: Словник. Київ, 1997. 272 с.
- Вікул Є. Російсько-український словничок термінів фізики і хімії. Гадяч, 1918. 40 с.
- Герасименко О. І. Судово-медичний російсько-український словник-довідник. Київ, 1997. 367 с.
- Медичинський словничок. Матер'ял для української медичинської термінології. Могилів на Поділлі: Рідна стріха, 1917. 40 с.
- Мельник М. Українська номенклатура висших рослин. Львів: НТШ, 1922.
- Мінералогічний словник (українсько-російсько-англійський) / АН УРСР. Інститут геохімії і фізики матеріалів, Уклад. Є. К. Лазаренко. Київ, 1975. 773 с.
- Нечай С. Російсько-український медичний словник з іншомовними назвами. 15.000 слів. Київ, 2000. 432 с.
- Новий англо-український медичний словник / Відпов. редактор Л.І. Шевченко, В.І.Шматко. Київ, 2006. 798 с.
- Новий англо-український, українсько-англійський медичний словник: близько 24 000 термінів / упоряд.: Н.Р. Мокіна; за ред. Шевченко Л.І., Шматка В.І., Лося В.В. / Науковий переклад і редагування: Шевченко Л.І., Шматко В.І., Ніка О.І., Дем'янюк А.А. Київ, 2009. 480 с.
- Опейда Й., Швайка О. Глосарій термінів з хімії / Ін-т фізико-органічної хімії та вуглехімії ім. Л. М. Литвиненка НАН України, Донецький національний університет. Донецьк, 2008. 758 с.
- Російсько-український геологічний словник / Уклад.: Вовченко Р., Матковський О., Бохорська Л., Полубічко О. Львів, 2011. 704 с.
- Російсько-український словник геологічних термінів: 29000 слів. / Упоряд. Савченко В. І. та ін. Чернігів, 1993. 424 с.

Російсько-український словник з хемії та хемічної технології: 17000 термінів / Уклад. М. Ганіткевич, А. Зелізний. Львів, 1993. 315 с.

Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина / НАН України; Комітет наукової термінології; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. Вассер С.П., Дудка І.О., Єрмоленко В.І., Зерова М.Д., Сльченко А.Я. Ред. О.Д. Бельгард. Київ, 1996. 660 с.

Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / НАН України. Комітет наукової термінології; Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні / Гейченко В.В., Завірюхіна В.М., Зеленюк О.О., Коломієць В.Г., Кратко М.І. Ред. Митропольський Ю.О. Київ, 1998. 888 с.

Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки / НАН України; Комітет наукової термінології; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. Й.Ф. Андерш, С.А. Воробйова, М.В. Кравченко. Ред. Черторизька Т.К. Київ, 1994. 600 с.

Російсько-український тлумачний словник з молекулярної біології / Упоряд. М. Є. Кучеренко та ін. Київ, 1995. 440 с.

Словник української біологічної термінології: Близько 80 000 термінів / Відп. ред. акад. НАН України Д.М.Гродзинський, проф. Л.О.Симоненко. Київ, 2012. 760 с.

Українсько-латинський-англійський медичний тлумачний словник: Близько 33000 термінів: У 2 томах – Львів, 1995. 651 с., 786 с.

## **МАТЕМАТИКА. ІНФОРМАТИКА. ТЕХНІКА**

Англійсько-український глосарій виробів Microsoft®: громадська редакція / За ред. Б. Рицара. Ред. кол. Р. Мисак, Р. Микульчик, І. Кульчицький та ін. Львів, 2006. 208 с.

Англійсько-український словник з математики та кібернетики: біля 50 000 / Уклад. Є. Мейнарович, М. Кратко. Київ, 2010. 568 с.

Бастун В. М., Григоренко Я. М., Російсько-українсько-англійський словник з механіки. Київ, 2008. 512 с.

Діденко О. Практичний російсько-український словник математичних термінів для учнів трудшкіл, профшкіл та студентів. Запоріжжя, 1926. 32 с.

Дубняк К. Короткий російсько-український словник термінів природознавства та географії. Миргород, 1917. 31 с.

Дубровський В. Російсько-український технічний словник, з додатком сільськогосподарських термінів. Київ, 1925. –1+71 с.

Дубровський В. Російсько-український технічний словник. Київ, 1926. 104 с.

Комаров Б. Короткий російсько-український словник. Вип. 1. Фізика. Одеса, 1919.

Коссак О. М. Англо-український словник з інформатики та обчислювальної техніки: Понад 15000 термінів. Львів, 1995. 304 с.

Матеріяли до української технічної термінології. Випуск І. Рисункові прилади. Основні частини машин. Прага, 1925. 23 с.

Московсько-український словничок залізничних посад. Додаток №3 до першого числа Термінологічного збірника Міністерства шляхів (без місця видання). 1918. 56 с.

Московсько-український термінологічний словник. Додаток №1 до першого числа Термінологічного збірника Міністерства шляхів (без місця видання). 1918. 56 с.

Норми української науково-технічної мови. Тлумачний словник термінів з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи. Київ, 2006. 664 с.

П'ятимовний тлумачний словник з інформатики / Упоряд. Іваницький Р. В., Кияк Т. Р. Київ, 1995. 370 с.

Риндик С. Термінологічний словник міцності матеріалів // Риндик С. Міцність матеріалів. Прага: Український Громадський Видавничий Фонд, 1924. – С. I-XXII.

Російсько-український загальнотехнічний словник: Близько 113000 слів / Уклад. Л. І. Мацько та ін. Київ, 1994. 173 с.

- Російсько-український математичний словник: Близько 20000 термінів / Уклад. В. Я. Карачун, О. А. Карачун, Г. Г. Гульчук. Київ, 1995.
- Російсько-український сільськогосподарський словник / Уклад. А. П. Білоштан та ін. Київ, 1963. 438 с.
- Російсько-український словник з нарисної та прикладної геометрії, загального машинобудування, комп'ютерної графіки: 7000 слів / Упоряд. В. В. Ванін, В. А. Герасимчук. Київ, 1994. 216 с.
- Російсько-український словник з радіотехніки, радіоелектроніки та радіофізики / За ред. проф. В.С. Калашника та проф. М.Т. Черпака. Київ, 2006.
- Саврук М. П., Українсько-англійський науково-технічний словник. Київ, 2008. 912 с.
- Словник російсько-української математичної термінології. Запоріжжя, 1921. 32 с.
- Словник фізичної лексики: Українсько-англійсько-німецько-російський / Уклад. В.Козирський, В. Шендеровський. Київ, 1996. 932 с.
- Українсько-московський термінологічний словник. Додаток №2 до першого числа Термінологічного збірника Міністерства шляхів (без місця видання). 1918. 24 с.
- Фізична термінологія (російсько-українська). Уложив педагогічний гурток слухачів Вінницького учительськ. ін-ту. Вінниця, 1918. 32 с.
- Хведорів Н. М. Московсько-українська термінологія елементарної математики. Кам'янець-Подільський, 1919. 37 с.
- Чайковський М. Систематичний словник української математичної термінології з поазбучним українсько-російським словником. Ч. 1. Елементарна математика. Берлін: Видавництво української молоді, 1924. 116 с.
- Щириця Ю. Термінологія і програма систематичного курсу арихметики. Вінниця, 1917. 31 с.

## **ПЕРЕКЛАДНІ СЛОВНИКИ АНГЛІЙСЬКА МОВА**

- Англо-український словник – English-Ukrainian Dictionary. Близько 120000 слів: у 2-х томах / Уклад. М. І. Балла. Київ, 1996. 1464 с.
- Англо-український словник: більше 100 000 слів (350 000 варіантів перекладу) / За ред. проф. Гороть Є.І. Вінниця, 2006. 1700 с.
- Англо-український словник: Близько 65000 слів / Уклад. М. П. Подвезько, М. І. Балла; за редакцією Ю. О. Жлуктенка. Київ, 1974. 663 с.
- Англо-український фразеологічний словник: близько 30 000 фразеологічних виразів / Уклад. К. Т. Баранцев. Київ, 2005 . 1056 с.
- Українсько-англійський і англо-український словник / Упор. В. Ніньовський. – Київ, 1993. 680 с.
- Українсько-англійський словник: близько 200 000 слів / За ред. проф. Гороть Є.І. Вінниця, 2009. 1040 с.
- Українсько-англійський словник: Близько 60000 слів / Уклад. М. П. Подвезько. Київ, 1952. 1012 с.
- Complete Ukrainian-English Dictionary / By J. N. Krett and C. H. Andrusyshen. Saskatoon: University of Saskatchewan, 1955. 1163 p.

## **СЛОВНИКИ ВІЗУАЛЬНОГО ТА АСОЦІАТИВНОГО ТИПУ**

- Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. Львів, 1979. 120 с.
- Бутенко Н. П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. Львів, 1989. 328 с.
- Візуальний словник 5 європейських мов. Ірпінь, 2007, 1108 с. (35000 слів, 18 тем, англійська, німецька, французька, іспанська, італійська мови)

Коломієць М. П. Словник української мови в малюнках. Київ, 1995.  
Мартінек С. В. Український асоціативний словник: У 2 т. Львів, 2007.  
Рівер Я., Демська-Кульчицька О. Українсько-польський тематичний словник.  
Львів, 2007. 704 с.

## ЗАВДАННЯ

**1. Визначте і прокоментуйте поняття:** словникова стаття, заголовне (реєстрове) слово, реєстр, дефініція, варіанти слів (фразеологізмів), адекватний відповідник, ремарки галузеві та стилістичні, гнізда слів, фонетична транскрипція, подвійний наголос, курсив, тильда.

**2. На прикладі сучасного тлумачного словника української мови поясніть лексикографічні поняття:** структура словника, словникова стаття, реєстр, реєстрова одиниця, ремарка (семантична, граматична, стилістична, функціональна), дефініція, умовні позначення.

**3. Ознайомтеся з термінологічними словниками Вашого фаху. Презентуйте одну лексикографічну працю за схемою:** автори чи укладачі праці; де підготовлено словник; яку інформацію про терміносистему окремої галузі він містить; приклад однієї словникової статті.

**4. Прочитайте, запишіть правильні форми виділених автором слів і словосполучень:** Четверте покоління українства послуговується накинутими кліше на зразок насос, пиросос, гайка, хімія, паяльник, міроприємства, раковина, громовідвід; перекачувати керосин, сплавляти метал, рішати задачі, приймати участь; учбовий план, торговий зал, коричневий колір, багаточисленний, магнітний, заземляти, марширувати; на протязі суток, довжиною в... і под. Між наведеними вище прикладами й мовою сучасних «сердючок» різниця ілюзорна. Нація, яка попри

сторіччя лінгвоциду спромоглася зберегти мовну неповторність, має право на власну наукову мову, узявши за взірець Чехію, Францію, Латвію, Литву, Естонію, Ізраїль, які з попелу, з небуття підняли свої мови і трепетно оберігають їх від чужинських впливів (Микола Зубков).

**5. Доберіть і запишіть 5-6 аргументів, щоб підтвердити тезу: «Кожен, хто зве себе письменним українцем, мусить конче мати у своїй хаті... українського словника й частіш заглядати до нього, бо без цього літературної мови не навчитися» (І. Огієнко).**

# НАУКОВИЙ СТИЛЬ І ЙОГО ЗАСОБИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

## **Актуалізація опорних знань:**

Що таке текст? Які ознаки висловлювання можна назвати «текстотвірними»? Котрі з цих ознак, з вашого погляду, є найважливішими?

Які типи текстів ви знаєте?

Чи впливає композиція тексту і його заголовки на сприйняття і розуміння повідомлення? Як?

За якими ознаками можна розпізнати тексти-описи, текстирозповіді і тексти-роздуми?

Які засоби текстової зв'язності вам відомі? Наведіть приклади.

Що таке тематична прогресія?

Які тексти української культури можна назвати прецедентними?

Як ви гадаєте, яким суспільним нормам суперечать патогенні тексти – законодавчим чи моральним?

Запропонуйте способи (нові, несподівані) нейтралізації шкідливих текстів в Україні.

## **ЗАВДАННЯ**

**1. Випишіть із різних лексикографічних джерел (словників, довідників, енциклопедій) 10 інноваційних термінів, що використовуються у вашій спеціальності. Подайте до кожного терміна дефініцію.**

**2. Випишіть із фахової (наукової) літератури 2-3 речення до кожного терміна, зробивши покликання на джерело і зазначивши вихідні дані опрацьованого джерела в прикінцевому списку.**

**3. Доберіть можливі синоніми (власне українські чи іншомовні), антоніми, омоніми чи пароніми до терміна.**

**5. Підготуйте список літератури, використаної для самостійної роботи, оформлений згідно із сучасними бібліографічними вимогами.**

**6. Користуючись каталогом періодичних видань, выпишіть бібліографічні відомості про наукові періодичні видання фахового спрямування (5 позицій). Запишіть покликання на фахові інтернет-ресурси (5 позицій).**

**7. Прочитайте текст, визначте, до якого функціонального стилю він належить. Проаналізуйте стильові ознаки тексту:**

Мова ворожнечі – це будь-яка комунікація, зокрема, у вигляді зображень, відео, пісень тощо, у мові, письмі чи поведінці, що є агресивною або такою, що використовує принизливі чи дискримінаційні висловлювання стосовно особи чи групи просто на основі того, ким вони є. Дискримінація буває за ознакою релігійної чи етнічної належності, національності, раси, кольору шкіри, походження, статі, стану здоров'я, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності чи за іншими ознаками.

А онлайн? Мова ворожнечі також існує в Інтернеті, соціальних мережах та інших формах онлайн-ЗМІ. В Україні більшість випадків мови ворожнечі можна знайти в Facebook, у телеграм-групах та інших онлайн-медіа.

Мова ворожнечі нелегальна за міжнародним правом? Будь-яка мова ворожнечі є шкідливою, оскільки вона підриває соціальну згуртованість, спричиняє дискримінацію, розколює суспільство та може призвести до насильства, що є кроком назад для справи миру, стабільності, сталого розвитку та реалізації прав людини для всіх. Саме тому держави мають вживати всіх можливих заходів для боротьби з мовою ворожнечі.

Якщо мова ворожнечі підбурює до насильства, то вона заборонена міжнародним правом. Зокрема, стаття 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права зобов'язує Держави законом заборонити будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства. На

практиці це означає, що держави повинні розробити законодавство, що встановлює кримінальне та інше покарання за такі протиправні форми висловлювання. Однак ці закони не повинні використовуватися, щоб придушити голоси незгодних і обмежити вільний потік інформації та думок.

Що робити, якщо я став/-ла жертвою мови ворожнечі чи злочину на ґрунті ненависті? Якщо ви стали жертвою нападу на основі того, ким ви є, обов'язково зверніться до поліції та подайте заяву про злочин в усній чи письмовій формі. Після цього працівники поліції повинні зафіксувати цю інформацію в протоколі. Обов'язково отримайте поліцейський талон-повідомлення, який підтверджує подання заяви й реєстрацію протоколу.

Заява в поліцію та складений протокол повинні містити детальну інформацію про злочин: дата, місце, обставини, риси порушників та порушниць, як-от стать, вік, статура, одяг. Надайте також детальну інформацію про ознаки дискримінації, наприклад, чи використовувались під час нападів чи погроз упереджені коментарі. Будь-який контекст, що вказує на мотив упередження або ненависті до певної групи, буде запорукою належної кваліфікації злочину.

Якщо ви стали жертвою мови ворожнечі в соціальних мережах, важливо повідомити адміністраторів соціальних мереж про неприйнятний зміст. Подайте скаргу на публікацію. Крім того, якщо публікація чи повідомлення містить прямі погрози або заклики до насильства, варто зробити скріншот публікації та звернутися до поліції. Ви також можете повідомити про це Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, правозахисників/-ць, активістів/-ок або правозахисні організації, які опікуються цими питаннями, особливо якщо реакція адміністраторів і поліції була недостатньою для захисту ваших прав (<https://ukraine.un.org/uk/168160-shcho-take-mova-vorozhnechi-ta-yak-z-neyu-borotysya>)

## КОМУНІКАТИВНИЙ ТРЕНІНГ

**1. Прослухайте фрагмент виступу** директора Інституту української мови Національної академії наук України, доктора філологічних наук, професора Гриценка Павла Юхимовича на засіданні Конституційного Суду України з розгляду справи за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» 13–14 грудня 2016 року (<https://goo.gl/8qvcsd>). **Визначте основні проблеми, окреслені у виступі, сформулюйте Вашу позицію щодо державного статусу української мови.**

**2. Прочитайте** статтю 21 «Державна мова у сфері освіти» Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». **Обґрунтуйте значущість мовної освіти та виховання у становленні фахівця.**

**3. Прочитайте текст, визначте, до якого функціонального стилю він належить. Проаналізуйте стильові ознаки тексту:**

Звертання пане, пані, панове можуть використовуватися самотійно, зазвичай стосовно незнайомих людей. Ім'я людини при слові пан рекомендують вживати лише тоді, коли співрозмовники приблизно одного віку і мають схоже соціальне становище. Звертатися до народного депутата України, президента, представника наукових або мистецьких кіл пане Ігоре або пане Олександрє, що можна почути від молодих журналістів з екранів телевізорів чи по радіо, нетактовно.

Некоректно, коли особа сама себе відрекомендовує: телефонує пані Марія. Тоді найкраще назвати своє прізвище і коротко викласти суть справи.

Прізвище людини як прикладку до слова пан доцільно вживати тоді, коли йдеться про неприсутню людину. Так можна говорити і стосовно присутньої третьої особи, якщо вона малознайома чи коли взаємини з нею не виходять за межі офіційної пристойності. Одночасне вживання імені й прізвища разом зі словом пан є доречним в офіційних ситуаціях (прошу до слова пана Івана Томенка), під час знайомства, в разі листування з незнайомими або малознайомими людьми, а також у привітаннях, вітальних адресах (високоповажна пані Оксано Стеценко). Ім'я та по батькові

зі словом пан не поєднуються. Це не відповідає українським традиціям і нормам літературного мовлення.

Доречно нагадати, що слова панове та панство не слід сплутувати у вживанні. Слово «панове» позначає сукупність осіб чоловічої статі, а «панство» – сукупність двох статей.

Звертаючись до офіційних осіб, які мають державний статус, військове звання, дипломатичний ранг, учений ступінь, у більшості країн імен не вживають. У разі офіційного титулування враховують: посадове становище (пане президенте, пане президенте республіки (Франція), пане прем'єр-міністрі, пане глава уряду (Іспанія), пане директоре, пане генеральний прокурор, пане консуле, пане депутате); учений ступінь, звання (пане професоре, пане докторе); військове звання (пане генерале, пане полковнику, пане офіцере); ранг (пане посол, пане посланнику). Якщо людина має декілька титулів, то, звертаючись до неї, треба називати найвищий **(Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / За ред. О. Сербенської)**

**4. Доберіть українські відповідники до поданих слів:** імідж, мас-медіа, індустрія, супермаркет, рекетир, овертайм, портативний, менеджер, резолюція, асиміляція, процент, ландшафт, голкіпер, масштаб, дескриптивний, квантитативний, інтелектуальний, локальний, економікс, екстремум, елементаризм, еманация, енантіодромія, ехопатія, ідефікс, іпостась, каретка, квазіпотреба.

**5. Прочитайте газетну публікацію. Проаналізуйте мовні засоби, які використовує автор. Доберіть заголовок. Запишіть 3-4 аргументи щодо проблеми літературної освіти сучасної молоді.**

Одне дуже шановане мною видання впало в моїх очах водночас, коли устами одного зі своїх авторів на повному «серйозі» забило у дзвони з приводу того, що, бачте, вивчення Шевченка у школі через надмір насильства, крові й жорстокості в його творах може негативно вплинути на дитячу психіку. «Кафка, Достоєвський, Шевченко – це літературний екстрим. Яким ти залишишся після цього читання, коли підпустиш текст дуже близько?

І я після цього розумію, що українське Міністерство освіти вже вже перед вибором, що йому закладати в навчальний план: «Владімирський централ», що цілодобово звучить в українському ефірі, життя Термінатора чи поки що залишити «І мертвим, і живим...»

...Я також читала у школі і «Преступление и наказание», і «Война и мир», і ще багато чого такого, що здоганяло переважним чином мої підліткові емоції. Але пройшов час – і я перечитала ці тексти. Відчула таку потребу. Інтелектуальну. Душевну. Назвіть як завгодно. Для мене такий час прийшов далеко після школи.

Немає нічого дивного, коли у післяшкільний час у якоїсь частини людей більше ніколи не виникає бажання шукати смисл життя і розуміння світу за допомогою книжок геніїв. Але якщо в людини все гаразд із психікою, то вона бодай на рівні елементарних шкільних знань матиме уявлення про той смисл життя не лише крізь призму героїв Достоевського. Чи бодай знатиме, що в історії її країни чи країни чужої є літературні екстрими, з якихось причин не зовсім доступні чи цікаві її інтелекту. Але ці «екстрими» є. І вони мають конкретні імена.

Цього достатньо, щоб особа відчувала, що душа її таки «з дерева злізла». У цьому, на мій погляд, полягає одне із завдань школи в гуманітарній сфері.

Так що, думаю, питання про пощадку дитячої психіки «не навантаженням» її літературним «екстримом» типу Шевченка і К, відпадає само собою. (За М.Матіос)

**6. Скопіюйте із джерела масової інформації текст інтерв'ю (побудований у формі діалогу), виконайте аналіз комунікативної ситуації.**

**7. Схарактеризуйте сучасні тенденції спілкування. Як комп'ютерні технології впливають на комунікацію? Виділіть комунікативні особливості чат-спілкування, смс-спілкування.**

**8. Змоделюйте ситуацію побутового спілкування, запишіть репліки учасників. Поясніть, чим побутове спілкування відрізняється від ділового.**

## МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОПРАЦЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ НАУКОВОГО ДЖЕРЕЛА

### **1. Опрацюйте фрагмент статті. Сформулюйте відповідь на питання: чим зумовлені розбіжності в потрактуванні проблеми походження української мови ?**

У лінгвістичній науці немає одностайного погляду на критерії, які слід брати за основу при періодизації історії української мови. Кожен автор розв'язує поставлену проблему по-своєму, залежно від обсягу наявного фактичного матеріалу та ідеологічних позицій. У зв'язку з цим у монографіях і спеціальних статтях з історії української літературної мови існують розбіжності, суперечності щодо аналізованого питання... Існують дві основні концепції зародження і розвитку української мови:

- 1) безпосереднім джерелом розвитку української мови виступає праслов'янська мова;
- 2) українська мова виникла після розпаду давньоруської, який припадає нібито на XIV століття.

Донедавна панівною вважалася теорія, згідно з якою в Київській Русі існувала єдина давньоруська народність і єдина давньоруська мова. Остання концепція ґрунтувалася на вченні О. Шахматова, який в історії східнослов'янської мови виділяв такі етапи: 1) праслов'янська мова – VII–VIII ст.; 2) епоха діалектної диференціації давньоруської мови на три групи: південноруську, північноруську, середноруську – IX–X ст. Українська мова постала на ґрунті південноруських говорів, основою формування російської мови стали північно- і східноруські говори, для білоруської мови – східноруські та південноруські; 3) епоха інтеграції східних слов'ян і переживання ними спільних мовних явищ – XI–XII ст.; 4) етап формування трьох східнослов'янських мов як окремих мовних утворень – XIII ст. і далі. Власне, майже до кінця XX століття в радянському мовознавстві домінувала концепція про розвиток української мови не прямо з праслов'янської після розпаду відповідної єдності, а опосередковано через прасхіднослов'янський та давньоруський періоди в історії східних слов'ян.

Ще на початку XX століття з'являється низка праць провідних українських мовознавців, зокрема К. Німчинова, О. Колесси, І. Свенціцького,

С. Смаль-Стоцького, Є. Тимченка, які не приймають цю концепцію і роблять спробу обґрунтувати постання української мови з праслов'янської.

1985 року Інститут мовознавства імені О. О. Потебні прийняв періодизацію історії української літературної мови, хронологічні межі етапів становлення якої такі:

I. Українська літературна мова XIV – поч. XVIII ст.: 1. Українська літературна мова XIV – першої половини XVI ст. 2. Українська літературна мова середини XVI – середини XVII ст. 3. Українська літературна мова другої половини XVII – початку XVIII ст.

II. Українська літературна мова середини XVIII ст.

III. Нова українська літературна мова. Початковий період її розвитку (кінець XVIII – 40-і роки XIX ст.)

IV. Українська літературна мова 40-х років XIX до початку XX ст.

V. Українська літературна мова 20-90-х років XX ст.: 1. 20- 30-ті роки (довоєнна доба). 2. Літературна мова 40 – 50-х років. 3. Сучасна українська літературна мова.

Зауважимо, що дослідники, які дотримуються традиційних поглядів на існування давньоруської народності та давньоруської мови, наполягають на тому, що після розпаду праслов'янської етномовної спільності почався період східнослов'янської єдності й спільної східнослов'янської мови, яка за часів Київської Русі перетворилася у давньоруську мову. Твердження про походження української мови безпосередньо від праслов'янської ці дослідники вважають необґрунтованим і непереконливим. З огляду на це, В.Німчук пропонує таку періодизацію історії української мови як лінгвальної системи (системи систем):

I. Праслов'янська мова з протосхіднослов'янськими діалектами в її складі (до VI/VII ст.)

II. Прасхіднослов'янська мовна єдність із протоукраїнськими діалектами (VII/VIII – X ст.)

III. Давньорусько-українська мова (XI – XIII ст.)

IV. Середньоукраїнська мова (XIV/XV – к. XVII ст.): а) рання середньоукраїнська мова – XIV – п. п. XVI ст.; б) пізня середньоукраїнська мова – др. п. XVI–XVII ст.)

V. Новоукраїнська мова (від кінця XVIII ст.)

I. Огієнко основним джерелом розвитку української мови вважав праслов'янську мову і виділяв такі періоди і підперіоди:

I. Стара українська літературна мова (IX – XVI ст.):

1) церковнослов'янська мова (з IX ст.); 2) нова середньоцерковнослов'янська мова (з XII ст.); 3) актова мова (XIV – XVI ст.)

II. Нова українська літературна мова (з другої половини XVI ст.): 1) книжна українська мова (XVII – XVIII ст.); 2) утвердження нової української літературної мови (з 1798 р.); 3) українська літературна мова доби русифікації (1917 – 1923 рр.); 4) українська літературна мова доби українізації (1923 – 1933 рр.); 5) українська літературна мова доби комунізації (1933 –... рр.). Аналізуючи ці історичні періоди розвитку української літературної мови, мовознавець керувався такими засадами, як зміна структури літературної мови, її суспільних функцій і стильової диференціації, відношення між літературною та розмовною мовами, співвідношення між історією української мови та історією української літератури і культури, співвідношення етапів історії літературної мови з етапами історії українського народу.

О. Горбач уважав, що при періодизації історії української літературної мови слід брати до уваги такі засади: а) внутрішній розвиток мови – її граматики, словотвору й лексики в її діалектах; б) культурно-політичні процеси й події (християнізація, реформація, класицизм, романтизм, реалізм, модернізм); в) взаємовідношення літературно-мовних варіантів української мовної території; г) співіснування та взаємодія національного варіанту літературної мови з іншомовними: «диглосія» тощо. Власне, історія мови, її тимчасовий занепад чи розвиток, особливості становлення залежать як від інтралінгвістичних (мовних), так і від екстралінгвістичних (позамовних) чинників. ...

Ю. Шевельов – автор науково обґрунтованої періодизації, яку на сьогодні підтримує більшість українських мовознавців: 1. Протоукраїнська мова (VII–XI ст.) 2. Староукраїнська мова (XI ст., час появи перших писемних пам'яток) – кінець XIV ст.) 3. Середньоукраїнська мова, у межах якої розрізняються підперіоди: а) рання середньоукраїнська мова (кінець XIV – кінець XVI ст.); б) середньоукраїнська мова (кінець XVI – початок XVIII ст.); в) пізня середньоукраїнська мова (початок XVIII ст. – початок XIX ст.). 4. Нова українська мова.

Наразі існує науково вмотивована українськими вченими концепція постановки української мови на праслов'янському ґрунті., визначено етнічну належність Київської Русі, доведено необґрунтованість доктрини про давньоруську народність і давньоруську мову, схарактеризовано особливості формування української мови від праслов'янської доби до наших днів, визначено основні етапи розвитку літературної мови та засади її періодизації. Отже, в українському мовознавстві є всі передумови для вироблення єдиної концепції та наукових критеріїв періодизації історії української літературної мови. **(Христенко В. Ф. Критерії періодизації історії української**

літературної мови. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство): Збірник наукових праць. Відп. ред. Л. І. Мацько. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 2. С. 169-174 ).

**2. Укладіть розгорнутий план фрагменту статті. Підготуйте реєстр типових порушень акцентуаційних норм у мовленні студентів (10 – 15 слів). Прокоментуйте причини порушень.**

У всіх цивілізованих народів акцентуаційним зразком є мова акторів національних театрів та кіно, мова дикторів радіо й телебачення. Нам, українцям, у цьому, як і ще багато в чому, не пощастило. Незважаючи на те, що ми дали світові Олександра Довженка, фільмів доброю українською мовою бачимо мало. Значна частина представників сучасного українського театру не українські артисти, а люди, що грають роль українських артистів, бо розмовляють по-українському тільки на сцені. І коли проходиш повз будинок Інституту театрального мистецтва та чуєш російськомовні діалоги майбутніх діячів нашого кону, то з гіркотою усвідомлюєш, що різких змін на краще в найближчі роки не передбачається.

На радіо й телебаченні справи в цій ділянці ще гірші. Коли, приміром, в українському слові є подвійний наголос, вибирають спільний з російським: *завжди, договір, алфавіт* (рос. *всегда, договор, алфавит*), хоч природніші традиційні наголоси *завжди, догові́р*. Наголос у слові *алфаві́т* на другому складі основний у нашій мові, бо збігається з грецьким *алфаві́тон*, від якого походить українська лексема. Так само й *параліч* від *паралісі*, *феномен* від *феноменом* тощо. Це свідчить про давні й безпосередні зв'язки українців із греками.

Буває, що й не подвійний, а єдиний український наголос, не схожий на російський, замінюють останнім. Причому не лише недосвідчені молоді коментатори, а й диктори з чималим стажем. Замість *Гараси́м, Гераси́м* (*Гараси́мович, Гераси́мович*) вимовляють *Гераси́м* (*Гераси́мович*). Замість *общи́на* (первісне дородове об'єднання людей) уживають *о́бщина* в словосполученні *пала́та о́бщин*, демонструючи до того ж незнання лексичних норм, бо українською мовою можна сказати тільки *пала́та грома́д*, коли йдеться про парламент Великобританії.

14 жовтня (за старим стилем 1 жовтня) відзначаємо велике християнське свято *Покро́ву*. Наголос у назві свята стоїть на другому складі,

що відбивають усі словники української мови... А по радіо й телебаченню, розповідаючи про це свято, досить часто кажуть *Покрова*, збиваючи з пантелику цілу Україну.

Займенники *той, цей* у родовому відмінку однини мають наголос на закінченні – *того, цього*. А коли їх уживають із прийменниками, то наголошують на першому складі: *до (після) того (цього)*...

Джерелом розхитування акцентуаційних норм є також необґрунтоване перенесення діалектних наголосів у літературну мову. Останнім часом чуємо *імперський* та *ринковий*. Треба пам'ятати, що ці прикметники мають наголос на тому самому складі, що й іменники, від яких вони утворені: *імперія* – *імперський*, *ринок* – *ринковий*. Поширені в розмовному мовленні варіанти *імперський, ринковий* є ненормативними.

Прикро вражає те, що чимало українців не вміє правильно наголошувати навіть своєї самоназви та похідного від неї прикметника. Наголос *Україна, українець, український* з погляду загальнонародної мови діалектний, а з погляду літературної мови застарілий. Сучасна акцентуаційна норма припускає єдино можливий наголос на третьому складі – *Україна, українець, український*. Завдяки академікові Л. Булаховському такий наголос закріпився і в сучасній російській літературній мові – *Украина, украинец, украинский*; порушують його здебільшого українці, котрі відмовилися від рідної мови і стали «російськомовним населенням».

Найчастіше порушують наголос у словах *новий, випадок, середина, ненависть, текстовий, фаховий* та ін. В усному мовленні раз по раз чуємо *новий*. Колись це слово справді мало два наголоси, але вже давно наголос на першому складі вважається ненормативним.

Слово *випадок* у літературній мові завжди мало і має тільки один наголос – на першому складі. Воно належить до цілої низки подібних щодо творення слів з наголосом на префіксі **ви-**: *вибалок, виняток, виросток, виселок, висновок* тощо. Отже, наголос *випадок* неприродний для української мови. Слово *ненависть*, а також усі похідні від нього (*ненависний, ненавидіти, ненавиджу* й ін.) у літературній мові мають наголос на складі **-на-**. Цей наголос природний для всієї території України, уживаний у поетів, що репрезентують різні говори нашої мови (Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, М. Рильський, М. Вінграновський). Тож для наголосу *ненависть* в українській мові немає жодних підстав. *Текстовий* і *фаховий* наголошують за зразком прикметників, що походять від односкладових іменників *лісовий, льодовий, сніговий, цеховий* (від *ліс, лід, сніг, цех* тощо).

В одній із навчальних передач довірливих телеглядачів запевняли, начебто українською мовою треба казати *два острови*. Але це не відповідає

дійсності, бо іменники, які в множині змінюють наголос, у сполученні з числівниками *два (дві), три, чотири* зберігають наголос однини: *о́зеро – озе́ра*, але *два (три, чотири) озе́ра*; *де́рево – дере́ва*, але *два (три, чотири) дере́ва*; *жі́нка – жі́нки*, але *дві (три, чотири) жі́нки*; *о́стрів – остро́ви*, але *два (три, чотири) остро́ви*» (<http://ponomariv-kultura-slova.wikidot.com/printer--friendly//hagolos>).

### **3. Опрацюйте фрагмент статті. Визначте дискусійні питання функціонування англіцизмів в українській мові.**

....Методом суцільної вибірки з газетних та журнальних текстів українськомовних періодичних видань, електронних словників нами були відібрані певні лексичні одиниці і класифіковані за сферами вжитку на п'ять тематичних груп: культура, економіка, суспільно-політичне життя, повсякденне життя, науково-технічна сфера. Найчисленнішу групу становить лексика з галузі «Економіка, банківська справа і фінанси». Її специфіка полягає в переважанні частково детермінологізованих економічних, банківських та фінансових назв: *бізнес-хол, бонд, бренд-менеджер, джобер, дилер, дисконт-брокер, дистриб'ютор, кроскурс, маркетинг, мерчандайзинг, офшор, стайлінг, трейдер, фактор-компанія, ф'ючерс* тощо. Ще одну численну групу становлять запозичення, пов'язані зі сферою культури: *бестселер, блокбастер, бойз-бенд, брейн-ринг, ді-джей, екшин, кастинг, продакшн, реаліті-шоу, ремікс, рімейк, рок, саундтрек, свінгер, ток-шоу, топлес, трилер, хай-фай, хіп-хоп, хіт, шоумен*. У тематичній групі «Суспільно-політичне життя» ми виявили такі запозичення: *агент, бебі-бум, бізнес-вумен, бренд, бренд-менеджер, брокер, гендер, грин-кард, дайджест, демаркетинг, дефолт, дилер, екзит-пол, експорт, крос-курс, кілер, лізинг, мерчандайзер, офіс, прайм-рейт, промоушн, ріелтер, саміт, спікер, спонсор, стайлінг, стінгер, факс, фандрайзер*. До науково-технічної сфери належать такі англіцизми: *банер, блог, браузер, десктоп, дорвей, інтерфейс, клік, ксерокс, лептоп, мікропроцесор, онлайн, офлайн, сервер, софтвер, спам, файл, хай-тек, еквалайзер*. Наводимо перелік вибраних нами з названих джерел методом суцільної вибірки запозичень з англійської мови, що стосуються повсякденного життя: а) спорт [виокремлюємо відносно велику кількість новітніх спортивних назв, які ще не зафіксовані лексикографічно, хоча ввійшли до слововжитку й часто використовуються засобами масової інформації у спортивних програмах, новинах, рекламі]: *армреслінг, бадмінтон, батерфляй, бейсбол, бокс, ватерполо, віндсерфінг, геймер, голкіпер, гольф, джогінг, кікбоксинг, кікер, крос, нокаут, овертайм, офсайд,*

*пенальті, плей-офф, раунд, реслер, рефері, ринг, серфінг, сноуборд, софтбол, спаринг, стрітрейсинг, тайм, тобоган, трек, фальстарт, фол, форвард, фрістайл, шейпінг; б) транспорт: маунтинбайк, скутер, спідвей, трейлер; в) одяг: свінгер, смокінг, топлес, трузера; г) продукти харчування: біг мак, джус, сендвіч, тонік, фаст фуд, фреш, чикен, чіпси; д) інші: андетраунд, вегетаріанець, дансинг, мейнстрім, рейтинг, сленг, спінінг, спреї, тінейджер, тюнер, фрізер, хенд-мейд, хеппі енд, шопінг.*

Тематична група «Комп'ютерна техніка і технології» налічує численні останні запозичення з англійської мови в українську, що зумовлені стрімким упровадженням у наше життя новітніх технологій, а також використанням широкими масами мовців комп'ютерної техніки, яка має переважно англійськомовні найменування: *вебкамера, вінчестер, вірус, геймер, директорія, інтернет-картка, інтернет-провайдер, інтернет-сервер, картридж, компакт-диск, монітор, мультимедіа, ноутбук, онлайн-магазин, принтер, процесор, сайт, спам, трафік, тюнер, факс, файл, флеш-пам'ять, хакер, чат, чипсет, чіп, юзер* та ін. Такі новітні англіцизми швидко входять до загальнономовного вжитку і детермінологізуються завдяки популяризації комп'ютерної техніки та її послуг серед населення, створенню густої мережі магазинів, упровадженню комп'ютерів у навчання, широкому залученню нефахівців до використання комп'ютерів (Петришин О.Л., Лужецька О.М. **Новітні англійськомовні запозичення як засіб міжкультурної комунікації. Young scientist, 2018. № 3.1 (55.1) Березень. С. 135–138).**

**4. Прочитайте текст, визначте, до якого функціонального стилю він належить. Самостійно проведіть соціологічне опитування «Сленгова лексика в молодіжному мовленні», скориставшись гугл-формами (кількість респондентів – 10).**

Запитання:

- 1. Чи вживаєте Ви сленгові слова?*
- 2. Якщо так, то що саме спричиняє їхнє вживання?*
- 3. Укажіть сленгові слова та вирази, які Ви вживаєте найчастіше. Поясніть їхнє значення.*

**Відповідь респондентів узагальніть у вигляді реєстру сленгових слів та виразів. Сформулюйте висновки.**

Ви добре розумієте, про що спілкуються сьогодні підлітки? Зазвичай їхня мова є настільки багатою на сленг, що викликає в батьків подив і нерозуміння. Через це в сім'ях часто виникають конфлікти: батьки забороняють дітям використовувати ці «дивні» слова, а підліток, зі свого боку, ще більше закривається й відгороджується від батьків.

Але чи потрібно забороняти дітям вживати сленгові слова? Психолог Ірина Грабовська переконує, що не варто, і рекомендує батькам не хвилюватися із цього приводу. Як фахівець, що спеціалізується на специфіці поведінки підлітків, вона впевнена, що саме сленг допомагає дітям у цьому віці заявити світові про себе: «Це я! І я інший».

«Хто панує над підлітком? Дорослі. Саме вони визначають і будують життя дитини, іноді не визнаючи її самостійність. І підлітки починають вживати сленг і жаргон, адже це доступні для них інструменти самовираження. Вони роблять це не з метою зруйнувати навколишній світ, а для того, щоб посісти своє місце в цьому світі», – пояснює батькам Ірина Грабовська.

Саме тому ми вирішили допомогти батькам в прагненні зрозуміти своїх підлітків і створили словничок найбільш уживаних ними модних слів. Але спершу пропонуємо визначитися з трактуванням самого поняття «сленг». Молодіжний сленг – що це?

Відзначимо, що єдиного чіткого поняття сленгу наразі не існує. Мовознавці називають молодіжний сленг соціолектом – тобто мовленнєвою особливістю, характерною для певної групи – людей у віці 12-22 років.

Цікаво, що молодіжний сленг виник із протиставлення себе не стільки старшому поколінню, скільки офіційній системі.

Здебільшого сленг не використовується в офіційній розмовній і писемній мові. Він виникає за потреби зробити мову більш невимушеною й емоційно забарвленою, особливо у «своїй» компанії. Завдяки сленговим виразам у розмову вкраплюється частка гумору, грубості або шоку.

Сленгові слова та вирази, які вживають підлітки, є досить різноманітними і відмінними в різних групах. Наприклад, слово «розуміти» в одній компанії звикли замінювати словом «шарити», а в іншій – «розчехлятися». Часто сленгові вислови набувають широкої популярності і поширюються по всьому світу (**Як зрозуміти підлітка: словник молодіжного сленгу від Марини Корольчук. 30 Квітня 2020. URL: <https://learning.ua/blog/202004/yak-zrozumity-pidlitka-slovyk-molodizhnoho-slenhu/>**)

**5. Прочитайте фрагмент статті, доберіть до нього назву, складіть складний план, тези. Випишіть терміни (5-7), проаналізуйте їх (дефініція; ступінь спеціалізації; походження).**

Початок ХХІ ст. увійшов в історію як епоха вивчення різноманітних екологічних проблем, які суспільство ставить перед собою, переосмислює у перспективі розвитку. Відомо, що сам термін «екологія» ввів у 1866 році Ернст Геккель для означення нової дисципліни у складі біології як загальної науки про взаємодію організмів у середовищі. Проте сьогодні це поняття зазнало багатьох перетворень: у його зміст було внесено чимало змін, що зумовило вихід із біології і розширення сфер впливу. Сьогодні стає очевидним той факт, що саме поняття «екологія», що на початку стосувалося лише природи, її захисту від людської діяльності, набуває іншої мотивації. Її окреслюють такі смисли, як «екологія культури», «екологія мислення», «екологія слова», «екологія мови», «еколінгвістика» тощо. Екологізація наукового знання – закономірний процес у формуванні екологічного мислення, сутністю якого є усвідомлення, підлаштування дій під закони біосфери. Уперше термін «екологія мови» (ecology of language) запропонував Ейнар Хауген, який у 70-х роках ХХ століття у доповіді «Екологія мови» виділив аспект взаємодії у межах соціолінгвістики і психолінгвістики. Основним завданням, уважав цей американський лінгвіст, є дослідження взаємозв'язку між мовою та довкіллям; мова та екологія, тобто вивчення взаємозалежності між мовами в розумі людини і в багатомовному суспільстві. У пізніших працях поняття екології мови окреслено точніше. Науковець уводить поняття «середовище» як оточення мови; суспільство, що використовує мову як один із своїх кодів: мова існує тільки у свідомості мовців і функціонує лише за взаємодії з іншими мовцями. Надзавданням екології мови, уважав учений, є вияв статусу мови, установлення її типологічної екологічної класифікації (де перебуває мова і куди рухається порівняно з іншими мовами). На початку ХХІ століття питання взаємодії мови і середовища висунув англійський мовознавець Міхаель Халлідей. Він проголосив перед лінгвістами деякі загальнотеоретичні питання, зокрема: наскільки мовні структури й одиниці текстів задіяні у висвітленні питань, пов'язаних із проблемами оточення, довкілля; чи може мова зробити ці проблеми більш зрозумілими й близькими до людей. Причому цей учений трактує взаємозв'язок як взаємний вплив мови і середовища, через що змінюються два об'єкти, бо вони, будучи взаємопов'язаними, утворюють «екологічну систему». У працях Харальда Хаармана окреслено основні

чинники («екологічні змінні»), які визначають мовну поведінку соціальних груп і окремих особистостей, а отже мають бути враховані в описі екологічної системи: демографічні, соціальні, політичні, культурні, психічні, інтеракційні та лінгвістичні. Одними з перших методологічні положення еколінгвістики порушили Р. Харре, Н. Брокмаєр, П. Мюльхойслер, які сформулювали їх у вигляді тези, що мову й мовні структури (до яких належать і метафори) слід розглядати не як замкнуті, що існують лише самі собою, а як систему одиничних структур, яка взаємодіє з зовнішнім світом; не можна вивчати мову у відриві від її природного і культурного оточення. Важливим у цьому аспекті становлення еколінгвістики як нового наукового напрямку стали праці Алвіна Філла, який досліджував термінологію для різних галузей еколінгвістики. Зокрема, учений увів загальні терміни «еколінгвістика», «екологія мови (мов)» – як дослідження взаємодії між мовами з метою збереження мовного різноманіття, окреслив поняття екосистеми, яка застосовує методи і принципи екології для вивчення мови, зазначив, що мовна екологія вивчає взаємозв'язок між мовою й екологічними проблемами. Сьогодні зарубіжні вчені розробляють теорію «добудови», що передбачає розгляд функціонування мови відповідно до законів автопоезису (гр. *autopoesis* – самодобудова) Умберто Р. Матурана і Франсиско Х. Вареллі. За такого погляду модель мови розглядають як когнітивну діяльність, що базується на взаємодіях, які передбачають внесення модифікацій одного організму у поведінку іншого. Гармонія і погодженість у взаємодіях і стосунках між членами людської соціальної системи має зреалізуватися за неперервного соціального навчання. Воно визначає власне лінгвістичне функціонування (Мірченко М. В. **Основи екології української літературної мови: проблеми, можливості, перспективи** <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2014/n50/5.pdf>)

## **6. Прочитайте текст. Укладіть цитатний план.**

Доброго здоров'я! Мене звати Юрій Макаров, і сьогодні говоритимемо про мову взагалі, про українську мову зокрема і про закон «Про державну мову» зовсім конкретно. Чому це важливо, чому це необхідно і чому це зрештою неминуче. Спочатку метафора, навіть гасло: *There can be only one*. «Має залишитися хтось один». Це гасло досить старого ігрового фільму з Крістофером Ламбертом і Шоном Коннері, який називається «Горянин». Старше покоління пам'ятає, молодше – точно ні. Фільм-казка про те, як двоє «безсмертних» на одному майданчику не можуть ужитися, хтось комусь має

відтяти голову. І ця метафора не така абстрактна, як може здатися на перший погляд.

Отже, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року. Як на мене, він спізнився років на вісімнадцять. Я нагадаю, що більше ста років українську мову і український етнос супроводжував історичний анекдот, що українців і українську мову вигадали в австрійському Генеральному штабі. У мене є товариш, історик, засновник проєкту «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт» Кирило Галушко, який стверджує навпаки, що українців і українську мову вигадали в російському Головному штабі.

Зараз спробую довести. На той час, у другій половині дев'ятнадцятого століття, етнос і мова були повними синонімами: той, хто говорить українською, є українцем; той хто говорить російською, є росіянином, великоросом. Мапи розселення українців уже були десь із 1830 року. Першу з відомих створив словацький та чеський етнограф Павел Шафарик. Наступна мапа з розподілом по діалектах належить Павлові Платоновичу Чубинському, тому самому, автору тексту нашого гімну «Ще не вмерла Україна». Павло Платонович був не лише активістом і патріотом, він ще був географом, товаришем Семенова-Тянь-Шанського, Пржевальського, Миклухи-Маклая, вони разом, здається, вчилися навіть в університеті. Десь у 1871 році він видав таку мапу, але вона не дуже точна. І от 1875 року Олександр Федорович Рітгін, один з офіцерів Головного штабу російської імператорської армії, видав мапу, яка називається «Етнографічна карта європейської Росії». Причому слід сказати, що Рітгін ніяк не був симпатиком української справи, навпаки – він видав окрему працю «История славян», де доводив, що всі слов'яни мають зрештою підкоритися «великорусському народу» і «большому белому царю», і що Європа занепала у своїй сплячці, і «русский дух, русский мир» може надати їй додаткового поштовху. Ну, власне, те, що ми чуємо і сьогодні зі сходу – ті самі тексти, ті самі меседжи.

І от у цій мапі є чимало несподіванок для нефахівців (бо фахівці це давно знають). Тут конкретно слов'ян-українців, і взагалі слов'ян, які мешкають на території Австро-Угорської імперії, немає: для них Рітгін зробив окрему мапу. Далі, зрозуміло, на захід – Холмщина; потім на кордоні з Білоруссю виявляється, що межа між російською та українською мовою проходить басейном річки Прип'ять, тобто на багато кілометрів північніше нинішнього кордону. Ну так, це Берестейщина – етнічні українські землі, ніякого сюрпризу. Весь Донбас українськомовний, як ми знаємо; Кубань, але далі на Північному Кавказі – цілі острівці, і потім на схід аж до Волги, аж до Уралу, суцільні острівці українськомовного населення.

Тут є й інші народи: блакитним позначено німців, яких тут дуже багато, чорним позначено євреїв, про яких ми ще згадаємо. Є певні російськомовні анклавні всередині України, але в цілому етнічна територія України займає, можливо, вдвічі більше, ніж нинішні кордони України. Це нічого не означає. Це не означає, що ми мусимо мати територіальні претензії до наших сусідів. Все, пізно пити «Боржомі»: склалось так, як воно склалось. Але те, що на тих острівцях української мови сьогодні вже немає жодної згадки, що ці люди колись були українцями – ось це важлива і принципова історія.

Отже, ця мапа означає, що українці як спільнота були визнані в Російській імперії. Інша річ – як Російська імперія їх трактувала, але Україна була не просто провінцією для імперської влади, вона була цілком зрозумілою спільнотою, з якою треба боротися, яку треба «обрусить». І це була офіційна позиція Санкт-Петербурга аж до 1917 року без жодних компромісів, і ми знаємо, що це до призвело певних наслідків. І ця мапа Ріттixa робилась Російським імператорським географічним товариством, яке було нібито незалежною організацією, але працювало в інтересах російського Головного штабу. Тому Галушко, безумовно, має рацію. І на підставі цієї мапи далі з'являлися європейські документи, де був позначений окремий ареал «українці» або «малороси».

І нарешті, та мапа, яка фігурувала на мирних переговорах на конференції в Парижі 1919 року, де встигли все ж таки зафіксувати міжнародний правовий статус України як окремої держави. Цей документ покладался на мапу російського Генерального штабу. Тут треба додати мудрість, яка належить єврейському лінгвісту і громадському діячеві Максу Вайнрайху. Він виступав за відродження єврейської мови – не тієї, яка є зараз державною мовою в Ізраїлі, а їдишу – тієї, якою розмовляли євреї на території Східної Європи. І йому належить афоризм: «Мова – це діалект, у якого є армія та флот». Мова може мати шанси на виживання та розвиток, тільки якщо вона розвивається в межах окремої держави. Там є певні винятки, але їх теж можна позначити і пояснити, чому вони є саме винятками.

Тут треба визнати чесно і відверто, в чому проблема. Тому що здебільшого ті документи і тези, які висувають захисники української мови, не містять основного конфлікту. А основний конфлікт – між російською та українською мовою. Від цього нікуди не дінешся: так склалася доля, що складні стосунки між цими двома мовами. Ми про це не будемо розмовляти, але поки що я нагадаю про дослідження, до речі, мого вчителя, професора Київського національного університету Костянтина Миколайовича Тищенка.

На підставі вимірювання чітких критеріїв, здебільшого граматичних, лексичних і частково фонетичних, він вимірює дистанції між різними мовами. І виявляється, що українська і російська, які вважаються майже однією мовою, мають дистанцію 38 одиниць. У той час як між українською та польською – 30 одиниць, а між українською та болгарською – 36 одиниць. Тобто не такі вони вже й близькі. Але те, що вони між собою змагаються, і донедавна змагалися з цілком зрозумілим і відомим результатом, – очевидно.

Станом на 1900 рік 70,7% населення в межах кордонів сучасної України були українськомовними, і відповідно українцями; росіян було 9,6%. Станом на 2001 рік, коли був останній перепис населення в Україні, українськомовних було 67%, і 29% російськомовних. Якщо стежити за цифрами, станом на 1989 рік, це за п'ять хвилин до розпаду СРСР, було 64,7% українців. Тобто з 3/4 кількість автохтонного населення зменшилась до 2/3. 64% – це теж чимало, але враховуючи те, що російськомовне населення мешкає переважно у великих містах, саме воно визначає більш-менш офіційну мову спілкування, мову засобів масової інформації, мову культурних заходів. Звісно, українськомовні почуваються не дуже затишно в своїй країні.

Зараз ця динаміка трохи зсунулась, але зазвичай це виглядає таким чином: Хан Соло спілкується англійською мовою, а Чубака йому відповідає своєю «ар-р-р», або припустімо робот R2D2 спілкується англійською, а СЗРО «ві-ві-ві». Так виглядає наш щоденний побут в Україні. Причому російськомовні люди цього не відчують. Вони не відчують дискомфорту для своїх українськомовних співвітчизників: «А что такое? Все же всё понимают».

Мені розповідав колись уже покійний Леонід Плющ – радянський дисидент і політв'язень, український культуролог і літературознавець. І він, тоді ще будучи російськомовним киянином-євреєм, теж не розумів і сперечався зі своїм товаришем, українськомовним – теж, на жаль, покійним, – Євгеном Сверстюком: «А що заважає українській мові?». І тоді Сверстюк, – це мені розповідав Плющ, – сказав: «А ти спробуй з ранку до вечора в Києві спілкуватись українською, і ти відчуєш». І він таки відчув. Цей момент був для нього переломним, і він став не просто політичним українцем, а одним зі стовпів української культурології на межі ХХ і ХХІ століть.

В нас кажуть: «Українська і російська – це білінгвізм. Ну, люди ж можуть знати дві мови, вони ситуативно переходять з однієї на іншу». Був такий знаменитий лінгвіст Чарльз Фергюсон; не він придумав, але він ввів у активний обіг слово «диглосія», що означає те саме, що і «білінгвізм», тільки

не на латинській основі, а на грецькій. Фергюсон відомий ще тим, що розробив іспит TOEFL, тобто всі, хто здавав тест на знання англійської мови, знають, що це ознака певної кваліфікації. І от Фергюсон стверджує, що в ситуації, коли є в обігу дві мови, одна з них вища, а інша – нижча, одна з них панська, а інша – народна, від цього статусу залежить, яка з них перемаже...

Ми пам'ятаємо тексти Сковороди, знаменитої його «De Libertate». «Что то за волность? Добро в ней какое? Ины говорят, будто золотое. Ах, не золотое, если сравнить золото, против волности еще оно бласто». Це яка мова, перепрошую? Це що, українська мова? Сорі, ми знаємо безліч текстів нормальною українською мовою тих часів. Ті ж листи Мазепи або його інтимна лірика. Це тексти кінця XVII століття, які відрізняються від сучасних українських текстів значно менше, ніж російські тексти XVII століття від сучасних російських. Ви порівняйте там якогось Ломоносова з Йосіфом Бродським: дистанція величезна. Тобто українська мова була українською, а що це? Що це за мова, якою писав Сковорода? Це так звана мова руська або словеноруська.

Словеноруська мова – це фактично варіант церковнослов'янської мови, яка розвинулась упродовж століть, трохи адаптований і розбавлений українською. І цю мову випускники Києво-Могилянської академії, які приїхали в Москву, а потім в Петербург, будувати Російську імперію для Петра Першого, привезли туди із собою. А українська собі як була українською, так і залишалась, і це абсолютно не унікальний випадок.

Відомо, що Йоганн-Вольфганг фон Гете перший свій літературний твір присвятив імператору Фрідріху Великому. Тоді так було заведено, і він йому цей твір послав – це був «Гец фон Берліхінген», патріотична німецька п'єса. Фрідріх йому скептично відповів: «Звісно, дякую, але краще б юний талант писав би французькою мовою, бо німецька мова не пристосована до висловлення високих емоцій та почуттів». Це нормальна стандартна ситуація, коли дві мови борються між собою. Результат безжальних мовних взаємодій можна розглянути на прикладі багатьох країн. От, скажімо, Ірландія. Є Республіка Ірландія, і є Північна Ірландія, або Ольстер. Коли їх розглянути разом, то виявляється, що там десь трохи більше 1% населення розмовляє власне ірландською гельською мовою. Коли ти дивишся на мапі, то цей зелений колір ніби рівномірно розмазаний по всій території. Коли йдеться про не просто «володіння» (зі словником), а про використання цієї мови в житті, то це 1% і не більше.

Ще цікавіше з Францією, половина якої до середини XIX століття власне французькою мовою не розмовляла. Південь Франції розмовляв так званою окситанською мовою. Це теж літературна мова, Фредерік Мистраль

нею писав. Зовсім там південний захід, крихітний анклавчик, розмовляв гасконською, себто баскською – досі йдуть суперечки, звідки та мова взялась, вона не індоєвропейська взагалі. На заході в Бретані була бретонська мова, кельтська; на сході був величезний шматок в Ельзасі й Лотарингії, де панував місцевий діалект німецької мови. Сьогодні в усій Франції розмовляють бретонською 206 тисяч, німецькою 800 тисяч (бо поруч німецький кордон, є звідки підживлюватись), баскською 51 тисяч, і разом це – 2,7% населення країни. І ніяких шансів на відродження цих мов немає, вони навіть не розглядаються. Щось там робиться, якась є європейська хартія регіональних мов або мов меншин, підписана 1992 року.

Я обіцяв повернутись до євреїв. В Україні єврейська громада становила другу етнічну громаду за кількістю. Росіяни були третіми, поляки – четвертими, чи навпаки – поляки третіми, а росіяни четвертими. 1926 року, – це вже після революції, після урбанізації, після індустріалізації, – в Україні 1,9 мільйона людей розмовляли їдишем, і це було 70% єврейського населення. У 2001 році єврейською мовою в Україні розмовляли 3,1% тих, хто визначили себе, як євреї. Все, забудьте. А це, між іншим, мова цілої цивілізації, величезного культурного континенту.

Тобто ніякого примирення, ніякого співіснування двох мов бути не може – одна рано чи пізно витіснить іншу... В той момент, коли ми розмовляємо російською, ми не розмовляємо українською, і все. Або з'являється якийсь третій волапюк, суржик, койне, якась лінгва франка, яка об'єднує ці території.

І тут питання: а з чим сьогодні конкурує українська мова? Так, російська, але я перепрошую. Нічого особистого, але та російська, з якою сьогодні конкурує українська, – це не мова Пушкіна і Тургенєва, і навіть не зовсім Бродського. Сьогодні, коли аналізуються російські тексти, особливо з розмовної, але так само і письмової мови, виявляється, що величезний масив частотної російської лексики становить або «феня» – «блатной язык», або нейтральні слова, які дуже активно в цьому «блатном языкe» вживаються, типу «базар», «барыга», «беспредел».

«Беспредел», «взрослый», «выкупать», «по-взрослому», «галимый», «гнилой», «грохнуть», «законтачить», «зашквар», «кидать», «кинуть», «козёл», «козырный», «конкретный», «косяк», «крыша», «ксива», «лох», «малолетка», «мандраж», – люди, які сьогодні розмовляють, особливо в таких емоційних регістрах, російською, не можуть позбутись цих слів, які вже є частиною цього мовного масиву... «Предъявить», «прессовать», «прикол», «по приколу», «разборка», «разводить», «раскрутка», «свалить», «сдать», «сходняк», «протащиться», «в тему», «терки», «туфта», – коли ми

сьогодні говоримо сучасною російською, ми говоримо блатною мовою або мовою наглядачів із Луб'янської площі.

І якщо ми співчуваємо одній із цих двох мов, які весь час борються між собою, – у Франції, у Ірландії, у Швейцарії, де завгодно, і тим більше в Україні, – якщо ми хочемо, щоб одна з них вижила, ми не можемо покладатись на так звану вільну конкуренцію. Все одно неминучі певні заходи, які будуть дискримінаційними для одного з цих борців. Це позитивна дискримінація, відповідь на століття реальної дискримінації на користь одного з цих борців. Позитивна дискримінація раніше так і називалось англійською; тепер це називається не *positive discrimination*, а *positive action* – позитивна акція. Воно якось політкоректніше звучить, і є дуже успішні приклади такої політики.

Десь наприкінці 1960-х років у канадській провінції Квебек, переважно франкомовній, якщо не рахувати автохтонне індіанське населення, склалась така ситуація, коли франкофони, будучи арифметичною більшістю, були позбавлені великої частки своїх мовних прав. Тому вся преса, телебачення й кіно було англломовними. В результаті франкомовних канадців не брали на роботу, їх обмежували у доступі до освіти, тому що в університеті іспити складали англійською мовою, і самі університети були англломовні. Незадоволення було серйозне, і вилилося в закон, який називався «Хартія французької мови» або Закон 101. Згідно з ним усі державні установи в провінції Квебек переводились на французьку мову – без жодних компромісів. Великий бізнес – франкомовний, маленький – франкомовний, освіта – франкомовна, вивіски – франкомовні. Тепер трохи легше, можуть бути і французькі і англійські написи, але роботу зроблено. Вони тоді дискримінували англломовне населення своєї провінції, але натомість зберегли права французької більшості і врятували французьку мову в Канаді. Зараз у них працює Офіс французької мови, там все дуже серйозно – серйозніше, ніж навіть в українському законі «Про забезпечення функціонування державної мови». Канаду засудили в ООН: Комітет із прав людини 1993 року визнав частину положень Хартії французької мови протиправними, але Квебек зберіг себе.

І коли йдеться, скажімо, про Швейцарію – 65% німецькомовних, 18% франкомовних, 10% італомовних швейцарців почуваються цілком нормально зі своїми мовами. А 1% носіїв ретороманської мови? Ну, вважайте, що її вже фактично немає: ще пара поколінь, і її просто не буде. Чому? Тому що є таке поняття у того ж Фергюсона – «мова-парасолька» або «мова-дах». От, скажімо, в наших російськомовних співгромадян, і частково у нас із вами, є «мова-дах» у сусідній Російській імперії. Інша річ, що вона нам не дуже

подобається, вона нас не влаштовує за змістом тих послань, які звідти надходять. Але вона існує. І російська тут не помре, так само, як французька не помре в Швейцарії, не лише тому, що там дуже специфічна політична організація з великою самостійністю кантонів, а просто тому, що поруч є Франція з її французькою, Італія з її італійською, Німеччина з її німецькою. А альтернативи позитивній дискримінації просто немає.

Дуже модна сьогодні історія, що треба вибудовувати такі стосунки, щоби обидві сторони конфлікту були у вигазі, так звана стратегія win-win. Так от, є такі ситуації, коли справді треба шукати компромісу за принципом win-win, а є такі ситуації, коли ніякий компроміс неможливий. Я згадую інтерв'ю з відомим науковцем, істориком, антропологом Тімоті Снайдером. Він великий друг України, він тут часто буває і дуже симпатизує нам. І він каже: «Україна – це територія мовної толерантності, – він багато був на Майдані, – хтось говорив українською, хтось – російською, але ніякого конфлікту не ставалося». І мовляв, решта країн і народів має брати приклад з України. Але він не врахував, що спілкування двома мовами, як R2D2 з СЗРО, де кожен говорить своєю мовою – це неприродна комунікація. Рано чи пізно хтось перейде на мову свого співрозмовника. Хтось слабший. Знаєте, як собачки, коли зустрічаються на вулиці, спочатку обнюхуються, потім стоять певний час, а потім той, хто сильніший, заходить понюхати в іншого під хвостом, і це означає, що в нього міцніші нерви. Тобто той, хто переходить на мову співрозмовника, – байдуже, чи з чемності, чи з толерантності, чи з тактовності, – той і слабший. У 90% випадках досі це українськомовні, які переходять на російську мову, оскільки вони її знають, а російськомовні українською володіють трохи менше.

Пам'ятаєте гасло з фільму «Горянин»? In the end there can be only one. «В кінці має залишитися тільки один». Це не ознака агресивності, це не ознака безжальності, і це не ознака націоналізму, радикалізму, це – ознака адекватності. Так влаштовані мови. There can be only one. І якщо закон є, але практика вживання закону ще фактично не склалася, за винятком квот на радіо, частково на телебаченні і в кіно. Якщо закон про державну мову буде впроваджено в дію – так, українська виживе. Інакше вона буде пасербицею, і українці перестануть бути українцями. Ось така сумна – або навпаки, оптимістична, – реальність (**Має залишитися тільки один. Лекція про мову. Юрій Макаров. Журналіст, телеведучий, письменник. Лекція, виголошена 2020 року в межах проєкту «Творення України: сильні особистості та складні рішення»**).

## ТЕМАТИКА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУКОВО-ПОШУКОВИХ ПРОЄКТІВ

- ✓ Місце української мови серед мов світу.
- ✓ Проблема походження української мови.
- ✓ Перспективи розвитку української мови.
- ✓ Українська мова на карті світу.
- ✓ Українська мова: її стан і статус за межами України.
- ✓ Роль української мови у створенні іміджу української держави на міжнародній арені.
- ✓ Розвиток української мови в українській діаспорі.
- ✓ Мова – інтелектуальний портрет народу.
- ✓ Мовна картина світу українців на матеріалі фразеологізмів.
- ✓ Професія у дзеркалі мови.
- ✓ Знання мови та кар'єра ділової людини.
- ✓ Загальнонаукова лексика та її місце у професійному мовленні.
- ✓ Синонімічне багатство української мови.
- ✓ Запозичення в українській мові: норма чи проблема?
- ✓ Багатство української фразеології.
- ✓ Наукова та професійна фразеологія, її місце у діловій документації.
- ✓ Синтаксис професійного мовлення.
- ✓ Поняття тексту та гіпертексту, їхня структура, особливості та різновиди.
- ✓ Використання різностильових текстів на сайтах Інтернету, специфіка наукових україномовних інтернет-публікацій.
- ✓ Найновіші досягнення української лексикографії.
- ✓ Фахові словники педагога.
- ✓ Фахові словники перекладача.
- ✓ Культура наукової української мови.
- ✓ Стандартні етикетні ситуації. Парадигма мовних формул.

- ✓ Етикет телефонної розмови. Етичні питання використання мобільних телефонів.
- ✓ Сучасні тенденції спілкування. Як комп'ютерні технології впливають на комунікацію?
- ✓ Комунікативні особливості чат-спілкування, смс-спілкування.
- ✓ Мова «смайликів» у офіційно-діловому стилі.
- ✓ Конфліктний діалог: вербальні й невербальні компоненти комунікації.
- ✓ Сучасні пріоритети в галузі педагогічної термінології: національне чи інтернаціональне?
- ✓ Сучасні пріоритети в галузі лінгвістичної (математичної... тощо) термінології: національне чи інтернаціональне?
- ✓ З історії формування української військової термінології.
- ✓ Метамова наукової роботи.
- ✓ Засоби автоматичного перекладу.
- ✓ ІТ-технології для лінгвіста.
- ✓ ІТ-технології для перекладача.
- ✓ ІТ-технології для педагога.
- ✓ Вебінар як форма мовленнєвої комунікації у педагогічній галузі.
- ✓ Невербальні компоненти професійної комунікації.
- ✓ Невербальні засоби мовленнєвої комунікації педагога: жести, міміка, голос, вираз обличчя, постава.
- ✓ Основні комунікативні техніки переконування у фаховому спілкуванні педагога.
- ✓ Суть і природа комунікативних невдач (девіацій). Типологія комунікативних невдач педагога.
- ✓ Мовець-маніпулятор та основні ознаки його комунікативної поведінки.
- ✓ Соціально-психологічні фактори професійного спілкування.
- ✓ Декодування вчителем невербальної інформації.
- ✓ Гендерні аспекти спілкування. Маніфестація гендеру в стилі спілкування.

- ✓ Гендер і традиції мовленнєвого етикету.
- ✓ Стратегія мого професійного розвитку.

**Форма** – мультимедійна презентація на основі опрацювання сучасних наукових джерел. Реферат.

**Загальні вимоги:**

Логічність структури та її відповідність темі проєкту.

Використання сучасних наукових джерел.

Системність і повнота у розкритті теми.

Аргументованість висновків.

Дотримання принципів академічної доброчесності.

Якість оформлення.

**Вимоги до оформлення реферату:**

1. 10 сторінок друкованого тексту.
2. Друкувати на аркуші А-4, шрифтом Times New Roman 14 кеглем, міжрядковий інтервал 1,5; поля – верхнє\нижнє – по 2 см, ліве – 2,5 см, праве – 1 см.
3. Дотримуватися структури такого виду робіт (зміст, вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо є); список використаної літератури).

**ДОВІДКА.**

*Навчальна презентація* призначена забезпечити зручне і наочне викладання теоретичного і практичного матеріалу. Навчальні презентації поділяються на такі види: презентації-семінари; презентації для самоосвіти; презентації-порадники. У навчальних можуть використовуватися всі інші види презентацій.

*Презентація за сценарієм* – це традиційна презентація зі слайдами, доповнена засобами показу кольорової графіки й анімації з виведенням відеоматеріалу на великий екран або монітор. Використання анімаційного тексту в поєднанні з діаграмами, графіками та ілюстраціями дає змогу зосередити увагу слухачів на

основних твердженнях і сприяє кращому запам'ятовуванню інформації. Озвучує матеріал зазвичай сам доповідач.

*Інтерактивна презентація* – це діалог користувача з комп'ютером. Користувач вирішує, який матеріал для нього важливий, і вибирає на екрані потрібний об'єкт за допомоги миші або натисненням на клавіші. У цьому випадку видається інформація, на яку є запит. Інтерактивна презентація дає змогу здійснювати пошук інформації, заглиблюючись в неї настільки, наскільки це було передбачено розробником презентації. Така презентація захоплює користувача і утримує його увагу.

Автоматична презентація – це закінчений інформаційний продукт, розісланий потенційним споживачам для виявлення їхньої зацікавленості.

*Успіх будь-якої презентації, незалежно від її мети, типу, теми, складу аудиторії, визначається умінням доповідача презентувати свій задум.*

## ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

Поняття національної та літературної мови. Найістотніші ознаки літературної мови.

Поняття і види мовних норм.

Орфоепічні норми української мови.

Основні правила наголошування української мови.

Засоби милозвучності української мови

Лексичні мовні норми.

Морфологічні норми мови. Словозміна іменників.

Морфологічні норми мови. Уживання ступенів порівняння прикметників.

Морфологічні норми мови. Відмінювання числівників.

Морфологічні норми мови. Сполучуваність числівників з іменниками.

Орфографічні норми. Написання складних слів.

Орфографічні норми. Правопис слів іншомовного походження.

Мовне законодавство та мовна політика в Україні.

Соціальна, інформативна та нормативна функція словників.

Відомості з історії української лексикографії.

Найважливіші словники української мови.

Перекладні (двомовні, багатомовні) лінгвістичні словники, їхня будова.

Електронні словники, їхня будова.

Функціональні стилі української мови та сфера їх застосування.

Науковий стиль. Загальна характеристика.

Основні ознаки офіційно-ділового стилю.

Розмовний стиль. Загальна характеристика.

Основні ознаки публіцистичного стилю.

Загальна характеристика художнього стилю.

Ділові папери як засіб писемної професійної комунікації

Класифікація документів.

Національний стандарт України. Вимоги до змісту та розташування обов'язкових реквізитів.

Документи з кадрово-контрактних питань: загальна характеристика, види документів.

Довідково-інформаційні документи: загальна характеристика, види документів.

Класифікація службових листів. Етикет службового листування.

Спілкування як інструмент професійної діяльності. Спілкування і комунікація. Функції спілкування.

Види, типи і форми професійного спілкування.

Основні закони спілкування. Стратегії спілкування.

Мистецтво аргументації. Мовні засоби переконування. Техніка і тактика аргументування.

Історія і сучасні проблеми української термінології.

Термін та його ознаки.

Загальна характеристика фахової термінології.

Українські електронні термінологічні словники.

Становлення і розвиток наукового стилю української мови.

Особливості наукового тексту і професійного наукового викладу думки.

Мовні засоби наукового стилю.

План, тези, конспект як важливий засіб організації розумової праці.

Анотування і реферування наукових текстів.

Основні правила бібліографічного опису джерел, оформлення покликань.

Реферат як жанр академічного письма. Складові реферату.

Форми і види перекладу.

Буквальний, адекватний, реферативний, анотаційний переклади.

## КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ

Результат освітньої діяльності здобувача вищої освіти оцінюється згідно з Критеріями оцінювання знань і вмінь студентів Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського

Оцінка за шкалами ECTS, стобаловою, розширеною	Критерії оцінювання	Рівень досягнень студента
<p><b>A</b> 90-100 балів <b>ВІДМІННО</b></p>	<p>Студент володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на поглибленому рівні; комплексом знань та вмінь, який характеризується системністю. Застосування знань здійснюється на основі самостійного цілеутворення, побудови власних програм діяльності.</p> <p>Студент проявляє нешаблонність мислення у виборі і використанні елементів комплексу знань, здатний самостійно і творчо використовувати набуті уміння відповідно до варіативних ситуацій навчання.</p> <p>Студент спроможний самостійно формулювати узагальнення та висновки, нові задачі, розв'язувати нестандартні задачі, ситуації. Навчально-пізнавальна активність обумовлена пізнавальними інтересами, мотивами саморозвитку і професійного становлення.</p> <p>Студент проявляє інтерес до актуальних проблем відповідного освітнього компонента, може під керівництвом викладача вибрати предмет наукового дослідження, проводити самостійну науково-дослідну роботу.</p>	<p><b>ВИСОКИЙ</b></p>
<p><b>B</b> 80-89 балів <b>ДУЖЕ ДОБРЕ</b></p>	<p>Студент володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на поглибленому рівні.</p> <p>Студент володіє комплексом знань та вмінь, який є частково-впорядкованим. У процесі застосування знань студент спроможний вибрати необхідний елемент комплексу знань та вмінь.</p> <p>Застосування знань та вмінь здійснюється як у стандартних ситуаціях, так і при незначних варіаціях умов на основі використання загальних рекомендацій. Відбувається перенесення сформованих умінь або їх комплексів на розв'язування незнайомих задач, ситуацій.</p> <p>Навчально-пізнавальна активність стимулюється пізнавальними інтересами, продукт діяльності оцінюється як професійно значущий.</p>	<p><b>ВИСОКИЙ</b></p>

<p>С 75-79 балів ДОБРЕ</p>	<p>Студент володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на підвищеному рівні, може усвідомлено застосовувати знання та вміння для висвітлення суті питання. Комплекс знань частково-структурований. Знання застосовуються переважно у знайомих ситуаціях.</p> <p>Студент усвідомлює особливості навчальних задач, ситуацій тощо. Пошук способів їх розв'язання здійснюється за зразком.</p> <p>Студент спроможний аргументувати застосування певної методичної дії у ході розв'язування задач, ситуацій тощо.</p> <p>Навчально-пізнавальна активність стимулюється мотивами професійного становлення і пізнавальними інтересами.</p>	<p>ДОСТАТНІЙ</p>
<p>Д 60-79 балів ДОБРЕ</p>	<p>Студент володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на середньому рівні, може проілюструвати власними прикладами відповідь на питання, частково усвідомлює специфіку навчальних та прикладних задач, ситуацій тощо, має знання про способи розв'язування типових задач, ситуацій тощо. Однак процес самостійного розв'язування задач, ситуацій тощо потребує опори на зразок.</p> <p>Навчально-пізнавальна активність студентів є ситуативно-евристичною. Домінують мотиви обов'язку та особистого успіху. Використання засобів саморозвитку та самопізнання відбувається не усвідомлено.</p>	<p>ЗАДОВІЛЬНИЙ</p>
<p>Е 50-59 балів ДОСТАТНЬО</p>	<p>Студент володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компоненту на середньому рівні. Має уявлення про специфіку навчальних та прикладних задач, ситуацій тощо. Виконання дій при роз'ясненні задач, ситуацій частково усвідомлюється, здійснюється частково правильно.</p>	<p>НИЗЬКИЙ</p>
<p>Гх 35-49 балів НЕЗАДОВІЛЬН О</p>	<p>Студент володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на елементарному рівні, має уявлення про зміст основних розділів. Виконання окремих дій відбувається не усвідомлено, однак переважно правильно, навчально-пізнавальна активність мотивується ситуативно-прагматичним інтересом.</p>	<p>НЕЗАДОВІЛЬНО</p>
<p>Г 0-34 балів НЕПРИЙНЯТО</p>	<p>Студент володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на елементарному рівні, має уявлення про зміст окремих розділів. Виконання окремих методичних дій відбувається несвідомо, у більшості неправильно, навчально-пізнавальна активність проявляється лише у ситуаціях зовнішнього примусу.</p>	<p>НЕЗАДОВІЛЬНО</p>

Поточний контроль (**45** балів) проводиться на практичних заняттях, а також оцінюється самостійна робота, у тому числі й індивідуальні завдання, з кожної теми. Поточний контроль реалізується такими методами: усного і письмового опитування, виступів на практичних заняттях, підготовка та демонстрація презентацій, портфоліо тощо, проведення колоквиумів. Поточний контроль передбачає такі форми: участь у практичних заняттях (відповідь на питання, виступи з доповідями, обговорення дискусійних питань, виконання практичних завдань, вправ)); поточні тестування, що містять питання із запропонованих на самостійне вивчення тем.

Виконання самостійних робіт (3 теми) – **15** балів; індивідуальної роботи (презентація інформаційних науково-пошукових проєктів з підготовкою рефератів) – **20** балів.

На підсумковий (семестровий) контроль – залік – відведено **20** балів.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів, 2003. 432 с.
2. Васенко Л. А. Фахова українська мова. Київ, 2008. 272 с.
3. Глуховцева К. Д. Модульний курс української мови за професійним спрямуванням. Донецьк, 2007. 116 с.
4. Гриценко Т. Б. Українська мова за професійним спрямуванням. Навч. пос. Київ, 2010. 276 с.
5. Гуць М. В. Українська мова у професійному спілкуванні. Київ, 2004. 336 с.
6. Дубічинський В. В. Українська лексикографія: історія, сучасність і комп'ютерні технології. Харків, 2004. 203 с.
7. Жайворонок В. В. Українська мова в професійній діяльності. Київ, 2006. 431 с.
8. Зубков М. Сучасне українське ділове мовлення. Харків, 2001. –384 с.
9. Мацюк З. О., Станкевич Н. І. Українська мова професійного спілкування. Київ, Каравела, 2012. 352 с.
10. Михайлюк В. О. Українська мова професійного спілкування. Київ, 2013. 496 с.
11. Мозговий В. І. Українська мова у професійному спілкуванні. Модульний курс. Київ, 2014. 592 с.
12. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. Київ, 2006. 312 с.
13. Плотницька І.М. Ділова українська мова. Київ, 2017. 325 с.
14. Пентилюк М.І., Маруніч І.І., Гайдаєнко І.В. Ділове спілкування та культура мовлення. Київ, 2011. 371 с.
15. Полтавська О. М. Вивчення української мови (за професійним спрямуванням): теоретичний і практичний аспекти. Алчевськ, 2012. 189 с.
16. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей. Київ, 1986. 335 с.
17. Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень. Київ, 2013. 672 с.
18. Чмут Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування. Київ, 2002.
19. Чорненький Я. Я. Українська мова (за професійним спрямуванням). Ділова українська мова. [Теорія. Практика. Самостійна робота]. Київ, 2004. 304 с.
20. Шевчук С. В., Кабиш О. О. Практикум з українського ділового мовлення. Київ, 2009. 432 с.
21. Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням. Київ, 2011. 696 с.

## Інтернет-ресурси

1. Відкритий словник новітніх термінів [Електронний ресурс] / Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка // Mova.info. - Режим доступу: <http://www.mova.info/wordlist.aspx?11=179>
2. Гриценко Т.Б. Українська мова та культура мовлення: Вінниця, 2003. 480 с. Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/98980/>
3. Мацько Л.І. Риторика: Навч. посіб. Київ, 2003. 311 с. Режим доступу: [http://thelaw.at.ua/load/inshi\\_pidruchniki/oratorske\\_mistectvo/macko\\_ritorika\\_2003/58-1-0-275](http://thelaw.at.ua/load/inshi_pidruchniki/oratorske_mistectvo/macko_ritorika_2003/58-1-0-275)
4. Мацько Л.І. Стилїстика української мови: Підруч. Київ, 2003. 462 с. Режим доступу: <http://freelib.in.ua/load/78-1-0-615>
5. Семенов О.М. Культура наукової української мови. Київ, 2010. 216 с. Режим доступу: [http://bibliotekaknig.net/yazykoznanie/19215\\_kultura\\_naukovo\\_ukrainsko\\_movi\\_-\\_semenog\\_o.html](http://bibliotekaknig.net/yazykoznanie/19215_kultura_naukovo_ukrainsko_movi_-_semenog_o.html)
6. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; Ін-т української мови НАН України; Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Київ, 2019. URL: <https://drive.google.com/file/d/1p0moU61Yrg4RskpJYTljxkiAa5vrd0mM/view>
7. Шевчук С.В. Практикум української мови: Модульний курс: Навч. посіб. Київ, 2006. 326 с. Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/479292/>
8. Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням. Київ, 2011. 696 с. Режим доступу: [http://pidruchniki.ws/1584072040598/dokumentoznavstvo/ukrayinska\\_mova\\_za\\_profesiynim\\_spryamuvannyam\\_-\\_shevchuk\\_sv](http://pidruchniki.ws/1584072040598/dokumentoznavstvo/ukrayinska_mova_za_profesiynim_spryamuvannyam_-_shevchuk_sv)